MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ: KARİKATÜRİSTLER VE STAND-UP KOMEDYENLERİ İLE YAPILAN NİTELİKSEL ÇALIŞMA

Mesut Safa Tekin
10 11 27 206

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Belma Akşit

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

MESUT SAFA TEKİN'ın "Mizah Anlayışının Şekillenmesinde ve Mizaha Yönelmede Sosyal ve Kültürel Çevrenin Rolü: Karikatüristler ve Stand-up Komedyenleri ile Yapılan Niteliksel Çalışma" başlıklı tezi 26.09.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi oy birliğiyle/~~oy çokluğu~~yla, başarılı/~~başarısız~~ olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Prof. Dr. Belma Akşit Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Ozan EREN Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Doç.Dr.Cem Doğan YAŞAT Mimar Sinan Üniversitesi	.....

Prof. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

26/09/2018

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Mesut Safa Tekin

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasına ve araştırma süreçlerine katkıda bulunan gerek karikatürist gerekse stand-up komedyeni olan tüm mizah sanatçılarımıza minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Yüksek lisans eğitimim boyunca derin bilgilerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca en büyük teşekkürü de uzun bir sürece yayılan tez çalışmamız sırasındaki sonsuz sabrı ve değerli katkıları için tez danışmanım Prof. Dr. Belma Akşit'e sunuyorum.

Mesut Safa Tekin

Eylül, 2019

ÖZ

MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ: KARİKATÜRİSTLER VE STAND-UP KOMEDYENLERİ İLE YAPILAN NİTELİKSEL ÇALIŞMA

Mesut Safa Tekin
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Belma Akşit
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

Mizah kavramının toplumsal anlamda yeri ve önemini tartışan bu tez çalışmasının amacı, mizah anlayışının ne tür sosyal ve kültürel şartlar altında ortaya çıktığını ve şekillendiğini tespit etmektir. Mizah anlayışının toplum ve birey arasında nasıl bir etkileşim zemini sağladığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Karikatüristler ve stand-up komedyenleri ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen niteliksel verilerle hem farklı mizah anlayışlarının şekillenme süreçleri hem de mizahın toplumsal işlevi ile ilgili bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: 1 Mizah, 2 Mizah Anlayışı, 3 Sosyal ve Kültürel Çevre, 4 Karikatüristler, 5 Stand-up Komedyenleri, 6 Nitelilksel Çalışma.

ABSTRACT

THE ROLE OF SOCIAL AND CULTURAL CIRCUMSTANCES IN SHAPING SENSE OF HUMOR AND IN ORIENTING TOWARDS HUMOR: A QUALITATIVE STUDY WITH CARICATURISTS AND STAND-UP COMEDIANS

Mesut Safa Tekin
Master Thesis
Department of Sociology
Sociology Programme
Advisor: Prof. Dr. Belma Akşit
Maltepe University Graduate School of Social Sciences, 2019

The aim of this thesis is to reveal the place and importance of humor in the society. How does humor come about and shaped? Under which social and cultural contexts/ circumstances? It is tried to understand how the sense of humor provides a basis of interaction between the society and the individual. The qualitative data that was collected through in-depth interviews with caricaturists and stand-up comedians yielded findings on both the shaping processes of different humor understandings and the social function of humor.

Keywords: 1. Humor, 2. Sense of Humor, 3. Social and Cultural Circumstances, 4. Caricaturists, 5. Stand-up Comedians, 6. Qualitative Study.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR..... iv
ÖZ..... v
ABSTRACT..... vi
İÇİNDEKİLER..... vii
EK'LER LİSTESİ..... ix
BÖLÜM 1. GİRİŞ.....1
1.1 Tezin Ele Aldığı Problem …….....1
1.2 Tezin Amacı …….....……..... 3
1.3 Tezin Önemi…….....4
1.4 Sınırlıklar…….....…….....4
1.5 Tanımlar.....5
1.6 İlgili Literatür…….....…….....…5
1.6.1 Mizah Kuramları.....6
1.6.2 Mizahın Toplumsal Yönü İle İlişkilendirilebilecek Sosyoloji Kuramları.....10
1.6.3 Mizah Anlayışının Şekillenmesine ve Mizaha Yönelime Dair Sosyolojik Bir Yaklaşım: Pierre Bourdieu'nün Pratik Teorisi ve Habitus Kavramı.....13
BÖLÜM 2. YÖNTEM.....24
2.1 Araştırma Modeli.....24
2.2 Araştırmada Kimlerle Görüşüldüğü.....25
2.3 Kullanılan Veri Toplama Araçları.....25
2.4 İşlem ve Verilerin Çözümlenmesi.....26
BÖLÜM 3. BULGULAR.....27
3.1 Tanımlayıcı Bulgular..... 27
3.1.1 Demografik özellikler.....27
3.1.2 Aile yapısı, yetiştiği ortam(lar), sosyo-kültürel ve ekonomik koşullar.....27
3.1.3 Eğitim durumu.....29
3.1.4 Arkadaşları, çocukluğu/gençliği.....30
3.2 Araştırma Bulguları.....…….....…33
3.2.1 Mizaha yönelim..... 33

3.2.2 Kendisinin mizah anlayışı.....37
3.2.3 Toplumun mizah anlayışı.....50
3.2.4 İş hayatı.....79
BÖLÜM 4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER…..…….....……89
EK'LER…….....98
KAYNAKÇA…….....111

EK'LER LİSTESİ

Ek 1: Görüşme Çerçevesi Formu

Ek: 2: Senaryo Geliştirme Formu

Ek 3: Veri Analizi Formu

Ek 4: Kişisel Bilgiler Tablosu

ÖZGEÇMİŞ

Mesut Safa Tekin

Sosyoloji Anabilim Dalı

Eğitim

Lisans	2009	Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü
Lise	2004	Özel Kahramankent Koleji

İş/İstihdam

2015 - Film Yapımcılığı
2009- 15 Reklam Yazarlığı

Kışisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : İstanbul, 1987 Cinsiyet: E
Yabancı diller : İngilizce (iyi)
E-posta : mesutsafa@payfilm.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

1.1 Tezin Ele Aldığı Problem

Mizah ve gülme, insanlığın varoluşundan bu yana çok ciddi bir merak konusu olmuştur. Ancak bu merak duygusuna rağmen bu konunun çok fazla üzerinde durulmamıştır. Ülkemizde yakın zamana kadar konuyla ilgili olarak yapılan bilimsel çalışmalar oldukça azdır. Ancak Yüksek Öğretim Kurulu veri tabanına bakıldığında özellikle son on yıl içerisinde Türkiye'de mizahla ilgili araştırmaların, akademik çalışmaların sayısının her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu durum mizahla ilgili bugüne kadar hiçbir söz söylenmediği ve hiç anlaşılmaya çalışılmadığı anlamına da gelmez. Platon'dan bu yana çok önemli düşünce ve bilim insanları bu konuyla ilgili fikirlerini belirtmişler ve mizahi gülmenin tek bir kural ve formülle açıklanamaz oluşunda mutabık kalmışlardır (Yardımcı, 2010).

Mizah yalnızca insanın içinde yaşadığı kültürün imgeleri sayesinde hayat bulabilir ve anlaşılabilir. Bu durumda mizahı ortaya çıkaran toplumsal yaşam ve kültürdür. Ancak kültürel faktörler hesaba katıldığında gülme eylemi anlaşılır bir hâl alacaktır. Bireyin içinde yaşadığı ve onun davranışlarını, ahlaki tutumunu, algısını belirleyen ya da sınırlandıran kültürel faktörler doğru okunduğunda mizahi süreç de anlam kazanacaktır. Dolayısıyla hiç tanımadığımız bir kültüre ait mizah ürünleri de genellikle bizi güldürmeyi başaramayacaktır.

> Farklı kültürlerden olan yetişkinler birbirlerinin mizah anlayışlarını değerlendiremezler, çünkü farklı dünya görüşlerinden olmaları aynı şeyleri uyumsuz bulmamalarına yol açar. Bu yüzden bir fıkra başka bir dile çevrildiğinde komikliğini kaybedebilir. Dil oyunları konusunda Wittgenstein'ın bir sözü mizahın ne olduğunu çok güzel anlatır. "Bir dil oyununu anlamak, dünya görüşünü paylaşmaktır." Bir insanın yaptığı espriyi anlamak için onun dünya görüşünü anlamalıyız (Morreal,1997: 90).

Bununla birlikte değişik kültürlerin geleneklerini komik bulabiliriz. Örneğin yabancı olduğumuz bir kültürü tanımaya çalışırken düğün, cenaze, bayram gibi törenlerde kendi ritüellerimizin yerini başka ritüellerin aldığını fark ettiğimizde bu durumu komik bulabiliriz (Morreal, 1997). Oysa o kültürü paylaşan insanlar bu törenler esnasında gayet ciddidirler. Çünkü yaptıkları şeyler onlara göre bir bütünün uyumlu parçalarıdır. Bu

uyumun bozulmasıyla komik etki ortaya çıkacaktır ve mizah anlayışları şekillenecektir. Ancak biz oradaki kültürel paradigmanın içine giremediğimizden dışına da çıkamayız ve mizahı meydana getiren uyumsuzluğu kavrayamayız.

Kültürel farklılıklar mekânsal olarak ortaya çıktığı gibi, zamansal olarak da ortaya çıkabilir. Aynı topraklarda yaşayan farklı nesillerin mizah anlayışı da zaman içinde kültürel değişimlere ya da toplumsal olaylara paralel olarak değişecektir ya da değişmek zorunda kalacaktır. Georgeon'un, Doğu'da Mizah kitabının arka kapağında yer alan Türk mizahıyla ilgili notu, bu durumu çok net bir şekilde özetlemektedir.

> Osmanlı komiğinin en büyük kaynaklarından biri, imparatorluğun çeşitliliğinin sahnelenmesi, etnik dini stereotiplerin kullanılmasıydı. Bir imparatorluk gülmecesi vardı ve ulusal bir devletin oluşturulmasıyla birlikte bu gülmece ortadan kalktı. Bu imparatorluk esinin işlenmesine dayanan bazı komik biçimler, yok olma eğilimine girdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun batışından sonra ayakta kalamayan ve Cumhuriyet'in başlarında sönen Karagöz bu durumun başlıca örneğidir. İmparatorluğun sonuna damgasını vuran dramlardan sonra (Ermeni olayları, Yunanlılarla nüfus mübadelesi), gayrimüslimler hakkında şakalar yapmayı sürdürmek kolay değildi. Sadece Yahudi tipi varlığını sürdürdü, ama otuzlu yılların sonuna doğru o da faşist modellerin etkisiyle anti-semitizme doğru saptı. Sonuçta bir imparatorluk gülmecesinden geriye, Karadenizliler üstüne şakalardan başka bir şey kalmadı (Fenoglio ve Georgeon, 2007, arka kapak).

Bu alıntı, kültürel farklılıkların ve toplumsal değişimlerin mizah anlayışı üzerindeki etkisini göstermektedir. Görüldüğü üzere mizah, var olduğu her anda ve her yerde doğası gereği kendini toplumsal bir işlev yüklenmiş olarak bulmaktadır. Bu durumda kültür, kültürün ürünü olan imgeler ve belki de hiç konuşulmamasına rağmen herkesin uyduğu normlar, o toplumda üretilen mizah ürünlerinin içeriğini meydana getirmekte ve mizahın sınırlarını belirlemektedir. Bu bağlamda mizahın toplumsal işlevine değinen bir başka isim de Henri Bergson'dur. Bergson, gülmeyi anlamak için onun doğal ortamında çalışılması ve toplumdan bağımsız düşünülmemesi gerektiğini belirtmektedir.

> Gülmemiz her zaman bir grupla birlikte ortaya çıkar. Belki bir vagonda ya da bir lokantada birtakım yolcuların birbirlerine bir şeyler anlatıp güldüklerine tanık olmuşsunuzdur. Anlattıkları kendilerine komik gelmiş olmalı ki seve seve gülüyorlardır. O grubun içinde olsaydınız siz de gülerdiniz, olmadığınız için canınız gülmek istememiştir. Herkesin gözyaşları döktüğü bir vaaz sırasında adamın birine neden ağlamadığını sormuşlar, o da "Ben buranın yabancısıyım" yanıtını vermiş. Bu adamın ağlama konusundaki düşüncesi gülme konusunda çok daha doğru olacaktır (Bergson, 2006: 12-13).

Mizah anlayışının toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterdiği düşünüldüğünde; aynı toplumda yaşayan, genel anlamda aynı kültür içinde var olan, ancak farklı alt kültürlere ve değerlere sahip, farklı sosyal çevrelerden kişilerin mizah anlayışlarında da bazı farklılıklar olması kaçınılmazdır. Bergson'un verdiği örnekten hareketle, mizah anlayışını etkileyen sosyal çevre, bir vagonda ya da bir lokantada bir arada bulunan insanlardan da oluşabilir, küçük bir kasaba cemaatinin üyelerinden de. Bu anlamda bireyin mizah anlayışı; yaşadığı mahalleye, yetiştiği aile ortamına, eğitim gördüğü okullara, hatta hayatın içinde baş etmek zorunda kaldığı problemlere kadar sosyal çevresini oluşturan tüm faktörlerden etkilenecektir. Dolayısıyla mizah anlayışı ile sosyal ve kültürel çevre arasında nasıl bir ilişki olduğu araştırılmaya değer bir konudur. Bu bağlamda hangi faktörlerin mizaha yönelmede etkili olduğu, sosyal ve kültürel çevrenin mizah anlayışını ne ölçüde şekillendirdiği, bireyin özel yaşamından toplumsal hayatın işleyişine kadar birçok açıdan mizahın işlevselliği sorgulanarak bu çalışmanın içeriği oluşturulmuştur.

1.2 Tezin Amacı

Bireyin özel yaşamından toplumsal hayatın işleyişine kadar birçok işlevsel öneme sahip olan mizah kavramını yalnızca gülme ile ilişkilendirmek doğru değildir. Dolayısıyla bireyin, aileden başlayarak tüm sosyal çevresi, içinde yaşadığı kültürün norm ve kalıpları, karşılaştığı yaşamsal zorluklar, mesleği, eğitimi, inançları, benliği, insan ilişkileri vb. birçok faktör tarafından hayata bakış açısının şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmanın amacı, mizah anlayışının ne tür sosyal ve kültürel şartlar altında ortaya çıktığını ve şekillendiğini tespit etmektir.

Bu bağlamda farklı mizah dergilerinde çalışan karikatüristler ve mizah performansları sergileyen stand-up komedyenleri ile derinlemesine görüşmeler yapılarak mizah anlayışının şekillenmesinde sosyal ve kültürel çevrenin rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.3 Tezin Önemi

Bugüne kadar mizahla ilgili yapılan çalışmalarda mizahın daha çok bireysel ve psikolojik önemine değinildiğini ve gülme eylemi ile arasındaki ilişkinin anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu tez çalışmasında, sosyolojik bakış açısıyla konunun ele alınması hedeflenmekte, bu bağlamda sosyal ve kültürel yaşamın, bireyin mizah anlayışı üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkiye'de yetişmiş karikatürist ve stan-up komedyenlerinin yer aldığı on iki mizah sanatçısı ile yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde, sadece bilimsel çevrelerin değil, mizahla ilgilenen herkesin faydalanabileceği bazı bilgilerin literatüre kazandırılması da sağlanmaya çalışılacaktır.

1.4 Sınırlıklar

Mizah anlayışının şekillenmesinde sosyal ve kültürel çevrenin nasıl etkili olduğu ve sonuçlarının neler olduğu; sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, yetişilen ve yaşanan aile ortamı ve mahalle, faklı dönemlerdeki arkadaşlıklar, farklı deneyimler, farklı ilgi alanları, yaş, cinsiyet, eğitim, meslek gibi birçok farklı yönü öne çıkaran ve toplumun farklı kesimleri ile görüşmelerin yapıldığı çalışmaları gerekli kılmaktadır. Ayrıca, çok farklı kategorilerde mizah yapıldığı açıktır. Ancak, bir yüksek lisans tezi için zaman ve finansal destek açısından sınırlı kaynaklarla yapılan araştırma, çerçevenin çok iyi belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, araştırma verileri, yalnızca mizah sanatçılarıyla, kişisel bazı özellikleri, mizah anlayışları, mizaha yönelimleri ve toplumun mizah anlayışına ilişkin düşünceleri ve kendi mizah kariyerleri hakkında görüşülerek toplanmıştır.

1.5 Tanımlar

Mizah/Gülmece[1]: Eğlendirme, güldürme ve bir kimsenin davranışına incitmeden

[1] https://sozluk.gov.tr

takılma amacını güden ince alay, humor.

Nükte[2]: İnce anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz, espri.

Komik[3]: Gülme duygusu uyandıran, güldürücü, gülünç.

Habitus[4]: Latince kökenli ve çoğulu olmayan habitus kavramı Bourdieu'da kişilerin sosyal gelişiminin gerçekleştiği sosyal çevre veya alanlardaki toplumsal öğrenme ve içselleştirme süreçleriyle farkında olmadan onların içine sinen özelliklerin toplamını ifade eder.

1.6 İlgili Literatür

Bu çalışmada, daha çok mizahın toplumsal ve kültürel boyutuyla ilgilenildiği için bugüne kadar üretilmiş önemli mizah teorilerinin yanı sıra bazı sosyal teorilere de değinilecektir. Genel olarak mizahı üç temel yaklaşım içinde incelemek mümkündür. Bu yaklaşımlar; bilişsel, psiko-analitik ve sosyolojik olarak sıralanabilmektedir (Ziegler'den aktaran Popescu, 2010).

1970'lerden sonra yavaş yavaş sosyolojinin alanına girmeye başlayan mizah konusunun, sosyoloji alanındaki gelişmelerle birlikte, faklı boyutları tartışılmaya başlanmıştır. Sosyolojik perspektiften incelendiğinde mizahın sadece gülme eyleminden ibaret olmadığı, mizahı tanımlayabilmek için çok daha karmaşık durumların analiz edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. En temelde mizahın ortaya çıkabilmesi için kültürel ve sosyal bir altyapıya ve kültürel hafızaya ihtiyaç bulunmaktadır (Popescu, 2010).

1.6.1 Mizah Kuramları

1.6.1.1 Üstünlük Teorisi

Üstünlük teorisi, mizah ve gülme ile ilgili en eski teoridir. Bu teorinin ortaya

[2] https://sozluk.gov.tr

[3] https://sozluk.gov.tr

[4] https://dusunbil.com/habitus-sermaye-ve-toplumsal-siniflar

atıldığı dönemde, insanlığın günümüzdeki mizah anlayışından epey uzakta olduğu açıktır. Dolayısıyla, o dönemde kıvrak zekâ ürünü olan bir mizah anlayışından söz edilememektedir. Daha çok insanların birbirlerinin kusurlarına gülerek, kendilerini yüceltmeye çalıştığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bugünkü mizahi yaklaşımla bakıldığında, bu teori hâlâ geçerliliğini sürdürüyor olsa da, kusur olarak adlandırılabilecek durumların, toplumsal duyarlılık anlayışının gelişmesi sonucunda, daha sınırlı bir alanın içinde olduğu görülmektedir. Eski metinlerin analizinde, bu teoriyi ilk kez Platon'un ortaya attığı görülmektedir (Yardımcı, 2010). Platon gülmeyle ilgili mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre, gülmenin uygun nesnesi, insanî şeytanlık ve budalalıktır. Daha sonra Aristoteles de gülmenin aslında bir tür alay olduğunu söyleyerek Platon'un görüşünü büyük ölçüde paylaşmıştır (Morreall, 1997). Aristoteles, nüktenin bir tür küstahlık içerdiğini ifade etse bile; gülmenin, haksızlık yapanları yeniden doğru yola sokan bir toplumsal düzenleyici gibi hizmet verebileceğinden de bahsetmektedir. Ancak şakacı tutumun önemli şeylere karşı insanı gayri ciddi yapacağından, bundan uzak durulması gerektiğini de belirtmektedir. Daha sonra Hobbes, bu kuramı güçlendirip bazı güncellemeler yapmıştır. Ancak onun da gülmeye karşı mesafeli bir duruş içinde olduğu görülmektedir (Morreall, 1997).

> (Gülme)… kendilerindeki yeteneklerin en azının bilincinde olan kimselerin çoğunda gülmeye rastlanır ki bunlar başkalarının kusurlarını izleyerek hep kendi kendilerinin tarafını tutarlar. Ve bu nedenle, diğerlerinin eksikliklerine fazlasıyla gülme bir yüreksizlik işaretidir. Akıllı insanların yapması gereken davranışlardan biri de, başkalarına yardım etmek ve onları hor görmemektir; ve de kendilerini yalnızca en yeterli olanlarla karşılaştırmaktır (Hobbes'dan aktaran Morreal, 1997: 11).

Üstünlük teorisi son üç yüz yıl içinde farklı yorumlarla birçok kez savunulmuş ve 20. yüzyılın düşünce adamları tarafından konuya daha ılımlı açılımlar da getirilmiştir. Mizah, yalnızca üstünlük teorisi üzerinden düşünüldüğünde, iktidar ilişkilerini akla getirmektedir. Örneğin etolog Konrad Lorenz, gülmeyi kontrol altına alınmış bir saldırganlık olarak tanımlamış ve Albert Rapp da, gülmenin bir tür zafer kükremesi olduğuna işaret etmiştir. Ancak Rapp, modern mizahtaki bu alay öğesinin bütünüyle açık olmadığını da kabul etmektedir. Bu durum, gülünen kişiye karşı bazı zamanlar takınılan sevgi ve yardımseverlik duygusunu içeren bir anlam yüklenmesinden kaynaklanmaktadır (Aktaran Morreall, 1997).

Sonuç olarak üstünlük teorisine göre, kendilerine karşı fiziksel cesaret, zekâ ya da bir başka insanî özellik konusunda üstünlük duyulan kişilere gülünmektedir. Yani insanları alaya alarak mizah üretilebilmektedir. Bu da mizahî tavrı, üstün olanların üstün olmayanları hor görmesi ve onlara karşı saygısız davranması olarak konumlandırmaktır. Etnik fıkralarda, bazı politik mizah ürünlerinde bu tanıma uyabilecek örnekler var olsa da, bu teori mizahı her yönüyle kavrama imkânından yoksundur. Çünkü bu teoriye uygun olmayan birçok mizah türü de mevcuttur (Morreall, 1997).

1.6.1.2 Uyumsuzluk Teorisi

Uyumsuzluk teorisi mizahın duygusal yanından çok bilişsel ya da düşünsel yanıyla ilgilidir. Bu teori üstünlük duygularının gülmeye karışabileceğini yadsımamakla birlikte üstün olanla olmayan arasındaki karşıtlık durumundan çok daha kapsamlı bir uyumsuzluk çerçevesi üzerinden işlemektedir. Yani yaşadığımız dünyada, nesneler, bu nesnelerin nitelikleri, olaylar vs. arasında belirli kalıpların bulunması beklendiğinden, bu kalıplara uymayan herhangi bir şeyle karşılaşıldığında gülünmektedir (Morreall, 1997). Dolayısıyla mizahın sosyal ve kültürel yönünü yoğun olarak vurgulayan bu teoriye göre etnik bir fıkra, sadece bir aşağılama içerdiği için değil, gülen kişinin kendi kültürü ile başka bir kültür arasındaki farklılıkları gösterdiği için de komik olabilmektedir.

Uyumsuzluk teorisinden ilk kez Aristoteles, *Retorik* isimli eserinde, bahsetmektedir (Morreall, 1997). Dinleyiciler arasında bir beklenti yaratıp, sonra da beklenmedik bir şeyle vurmanın bir konuşmacı için iyi bir güldürme yolu olduğunu ifade etmektedir. Bir sözcük oyununda ya da bir telaffuz değişikliğinde de aynı komik sonucun ortaya çıkacağını söylemektedir (Aristoteles, 2012). Daha sonra Cicero, Kant, Beattie, Schopenhaur ve Bergson gibi birçok düşünür bu teoriyi destekleyen fikirler öne sürmüştür (Yardımcı, 2010). Gülmeyi her koşulda açıklayamasa da, mizahi gülme açısından düşünüldüğünde, bu teori çok iyi şekilde işlemektedir. Mizah ürünleri incelendiğinde her espride mutlaka bir tür uyumsuzluk olduğu fark edilecektir.

1.6.1.3 Rahatlama Teorisi

Rahatlama teorisinden ilk kez 1711 yılında Shaftesbury bir makalesinde bahsetmiştir (Aktaran Morreall, 1997). Bu makalede açık yürekli insanların doğal ve rahat ruh halleri kısıtlandığında ve denetim altına alındıklarında bu durumdan kurtulmak için taşlamayla, öykünmeyle ya da soytarılıkla üzerlerindeki bu baskıdan öç alabileceklerinden bahsedilmektedir.

> Herhangi bir yasak, bir kişinin ne yasaklanmışsa onu yapma arzusunun artmasına neden olur ve bu hedefine ulaşamamış arzu, kendisini açığa çıkarılmamış sinirsel enerji olarak gösterebilir. (…) Açığa çıkarılmamış enerjinin daha ciddi bir türü bir diktatörlüğün ağır kısıtlamaları altında yaşamaya zorlanmış kişilerde görülebilir. Gülmeye yol açan birçok yasak, cinsellik ve şiddete karşı koyulmuş olan geleneksel toplumsal yasakları akla getirir (Morreall, 1997: 33-34).

Üstünlük teorisiyle de örtüşme alanları olan bu yaklaşım, daha sonraki yıllarda Spencer ve Freud tarafından da desteklenmiş ve daha kapsamlı yorumlarla açıklanmıştır (Aktaran Morreall, 1997). Örneğin cinsellikle ilgili bazı yasaklamaların olduğu bir kültürde, böyle sınırlamalar insanların cinsel arzularını baskı altında tutmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla bir mizahçı tabuları yıkarak bu konu üzerine konuşursa baskı altında tutulan enerjinin bir kısmı gülme ile salıverilecektir. Bu anlamda Spencer, gülmeyi buhar borularındaki güvenlik tıpasına benzetmekte ve duyguların şiddetliden zayıfa doğru dönüşümünün gülmeye neden olacağını belirtmektedir. Freud da, Spencer'ın fikirlerinin bir kısmının düzeltilmeye ve geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu vurgulamakla beraber bu teoriyi desteklemiştir. Freud gülmeyi şakalar, komik durumlar ve mizah olmak üzere üç türe ayırmaktadır (Aktaran Morreall, 1997).

> Tüm gülünecek durumlar için insanlar belli bir ruhsal enerji ayırmışlardır, bu enerji belli bir ruhsal durumda harcanmak için ayrılmış ama gerekli olmamıştır, bu gereksiz enerji daha sonra gülme biçiminde kullanılır. Freud şaka yaparken, bastırılmış ya da yasaklanmış duygu ve düşünceler için kullanılacak olan enerjiyi,
>
> komik durumlara tepki verirken düşünmek için kullanmadığımız fazla enerjiyi, mizah için ise, duygularımızca kullanılmayan enerjiyi harcadığımızı söyler (Freud'dan aktaran Morreall, 1997: 43).

Kısaca her türde de, teorinin çalışma mekanizması aynıdır. Bununla birlikte Freud, masum şakaların olabileceğinden de söz etmekte ve ancak şakadan cinsel ya da

saldırgan yanların çıkarılması durumunda, bunun içeriği zayıflatacağını ve yalnızca zeki bir taklit olacağını vurgulamaktadır. Bunun nedeni ise, toplumun baskı altında tuttuğu yasak duygu ve düşüncelerin şaka yaparken bilinçaltından bilince çıktığını düşünmesidir. Kısaca şaka yapmanın ya da şaka uydurmanın istem dışı bir süreç olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu teori profesyonelce espri üreten bir komedi yazarının durumunu tam olarak açıklamaktan yoksundur (Aktaran Morreall, 1997).

Sonuç olarak Freud'a göre sıradan ciddi anlarda insanlar ruhsal enerjilerini cinsel ve saldırgan isteklerini bastırmak için kullanmaktadır. Şaka yaparken bu duygular artık bastırılmamakta ve su yüzüne çıkmaktadır. Şaka yapılan kişi de duygularını bastırmak için kullandığı enerjinin bırakılmasıyla gülmeye başlamaktadır (Freud, 2012). Ancak Freud, bu enerjinin nasıl bir enerji olduğundan ve miktarının nasıl ölçülebileceğinden bahsetmemiştir (Morreall, 1997).

Freud'un teorisinden hareketle, fıkralardan alınan zevkin saldırgan ve cinsel duyguları bastırmak için kullanılan enerjinin serbest bırakılması nedeniyle ortaya çıktığı; bu nedenle de saldırgan fıkralardan hoşlananların saldırgan duygularını bastıran; cinsel fıkraları komik bulanların ise cinsel duygularını yoğun olarak bastıran insanlar olduğu düşünülebilmektedir. Ancak bu alanda yapılan bazı deneysel çalışmalar bu fikri doğrulamamıştır. Örneğin Eysenk tarafından yapılan deneylerde, cinsel ve saldırgan duygularını dile getiren kişiler, bu duyguları bastıranlara göre cinsel ve saldırgan fıkralardan daha çok hoşlanmışlardır (Aktaran Morreall,1997). Eysenck'e göre burada asıl önemli olan nokta, duyguların bastırılmasından çok, Freud'un da desteklediği gibi, bu duyguların mizah yoluyla açığa çıkmasıdır.

1.6.2 Mizahın Toplumsal Yönü İle İlişkilendirilebilecek Sosyoloji Kuramları

Parsons'ın yapısal işlevselci yaklaşımına göre birey, toplum tarafından yönlendirilmektedir (Aktaran Layder, 2010). Bu teoride ön plana çıkan bölüm ise, sosyal sistem ve kültürel sistemdir. Birey içinde yaşadığı sosyal ve kültürel çevrelerden etkilenmekte ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimsemektedir. Çünkü birey, genellikle çevresine uyum sağlama eğilimindedir. Her toplum, bireyin bencilce hareket

etmesini engellemek adına toplumsal dışlanmadan hukukî cezalara varıncaya kadar çeşitli yaptırımlara sahiptir. Birey mümkün olduğunca bu yaptırımlardan etkilenmemeye çalıştığı için sosyal çevresiyle uyumlu hale gelmektedir. Toplumun bireye dayattığı bu değerler, "normlar" ve davranış kuralları olarak ifade edilmektedir. Toplumsal 'normlar' davranışlara yol göstermekte ve toplumsal hayatın genel özelliklerini ifade eden değerlere dayanmaktadırlar.

> Bireyler birbirleriyle iletişim kurabilmek ve işbirliği yapmak için ilişkilerinin doğası ve bu ilişkilerin neler getireceği konusunda belirli anlayışlar ve ortak fikirler geliştirirler. (…) Bazen başkalarını dışlamak ve birbirlerine karşı derin bağlılıklar geliştirmek için 'özel' diller ve anlamlar yaratılır. Benzer biçimde, sosyal sistemlerin, zamanla tekrarlanan ve ilgili bireylerin davranışları hakkında sürekli beklentiler üreten etkileşimler sonucunda oluştuklarını görebiliriz. (…) Elbette bu beklentiler toplumda süreklilikleri ve etkili işleyişleri bakımından önemlerini kanıtlamış roller ve konumlar etrafında gelişir. Bu konumlar ve roller ağına, kendi özel otorite rolleri ve iş konumlarına sahip daha resmi mesleki alanlardan idari ve ekonomik kurumlara ve daha özel ve informel aile, aşk ve arkadaşlık dünyalarına kadar, toplumun her kesiminde rastlanabilir (Parsons'dan aktaran Layder, 2010: 22-23)

Sosyal sistemin yanı sıra mizah anlayışı ile yakından ilgili olarak tanımlanabilecek bir diğer sistem ise, kültürel sistemdir. Parsons, kültürel sistemi, bir toplumun tarihini ve geleneğini temsil eden kültür biçimleri ve insan ürünleri stoku olarak açıklamaktadır (Aktaran Layder, 2010). Bu anlamda her türlü bilimsel ve sanatsal çalışmanın hatta insanlar arasındaki etkileşimlerin doğası, kültürel mirasın içindeki çekirdek değerler tarafından biçimlendirilmektedir.

Bu anlamda Bergson da, gülmenin toplumsal bir işlev taşıması gerektiğini düşünmektedir (2006). "Gülme, birlikte yaşamanın kimi gereklerine cevap vermeli, toplumsal bir anlam taşımalıdır." diyen Bergson, gülmenin öbür gülenlerle bir anlaşma, hatta neredeyse ortak bir art niyet taşıdığını belirtmekte ve gülmenin toplumsal bir ceza anlamı taşıyabileceğinin de altını çizmektedir. Dolayısıyla Bergson'un bu fikirleri hem üstünlük teorisiyle ilişkilendirilebilmekte hem de Parsons'ın yapısal işlevselciliği ile örtüşmektedir.

Parsons'ın teorisiyle bakıldığında, toplumun norm ve beğenilerinin tamamen sosyal sistemde sağlanan bir uzlaşma ile belirlendiğini varsaymak gerekmektedir. Bu bağlamda mizah anlayışı da sosyal ve kültürel sistemlerin etkisiyle şekillenecektir. Eğer

toplumun farklı kesimleri arasındaki mizah anlayışları değişkenlik gösterirse, yani toplumun bir kesiminin komik bulduğu bir mizah ürünü, örneğin bir karikatür ya da bir espri, toplumun diğer bir kesimi tarafından incitici bulunursa, bu durum yapısalcı yaklaşımın bu farklılıkları açıklamaktan yoksun olduğunun belirtisidir. Ancak tam bir uzlaşmanın sağlanamadığı bu durumda bile sosyal sistem, ihtiyaç duyduğu bütünlüğü mizah sayesinde kısmen sağlayabilmektedir. Dolayısıyla Parsons'ın teorisi tamamen doğrulanamaz bile olsa, mizahın işlevsel yönüne işaret ettiği de açıktır.

Bu noktada Bourdieu'nün pratik teorisi ve habitus kavramı konuya yeni bir bakış açısı getirmektedir (Aktaran Layder, 2010). Bourdieu, "habitus" kavramıyla bireyin toplumsal bir aktör olarak belirli ortamlarda edindiği deneyimlerin ürünü olan eğilimleri anlatmaktadır. Bu eğilimler, sınıf, dil, etnisite, cinsiyet vb. faktörlerin etkisiyle toplumsal ortamlarda oluşan deneyimlerimizin sonucunda ortaya çıkmakta ve dünyaya ilişkin bilgilere ve kaynaklara yaklaşımımızı etkilemektedir. Habitus, kişinin etkinliklerinin genel parametrelerini önemsemenin yanı sıra, bireyin özel gündelik durumlara verdiği yaratıcı tepkileri de vurgulamaktadır. Bu kavram insanların belirli kültürler ya da alt kültürler içinde yaşamaları sonucunda elde ettikleri bilgi stokunu anlatmaktadır (Bourdieu'den aktaran Layder, 2010).

> Habitus insanların etkinlikleri gerçekleştirebilmek için başvurdukları kaynakları temsil ederken, aynı zamanda eylem potansiyelini sınırlar. Bu yüzden habitus bireylerin yaratıcılıklarının onların yapısal kaynaklarına yeniden dâhil olduğu temel mekanizmadır (Layder,2010: 227).

Mizah anlayışının şekillenmesindeki süreç üzerinden düşünüldüğünde, Parsons'ın teorisinde bulunmayan iki önemli nokta dikkat çekmektedir. Birincisi aynı toplumda yaşayan farklı alt kültürlerin mensupları arasında farklı tepkiler oluşabilmesi; ikincisi ise tüm kısıtlamalara rağmen bireyin yaratıcılığı sayesinde zamanla normları ve toplumsal davranış kalıplarını dönüştürebileceği ile ilgili daha esnek bir yapı düşüncesidir.

Dolayısıyla bir mizah ürünü içeriği açısından toplumun bir kesimini eğlendirirken, toplumun diğer bir kesimi açısından komik bulunmayabilmekte, hatta rahatsız edici olabilmektedir. Burada bireyin sosyal ve kültürel çevresi bu beğenilere referans olabilmekle birlikte mutlak bir çerçeve de çizemeyecektir. Özellikle bireyin toplumsal süreçteki yaratıcılığı, yapının devamını sağladığı gibi yapının dönüşmesine de neden olabilmektedir. Bu bağlamda mizah toplumsal normları ve davranış kalıplarını

irdeleyen ve eleştiren bir alan olarak, yalnızca bireylerin birbirleriyle kenetlenmesini sağlamamakta, bireyin toplumdan ayrışmasında da işlevsel bir rol üstlenmektedir.

Foucault'nun söylem teorisi bu ayrışmaya ve mizahın nasıl bir direniş ve güç biçimi oluşturduğuna açıklık getirmektedir. Habitus'un toplumun farklı alt kültürleri açısından bir tür bilgi stoku olduğu düşünüldüğünde; Foucault'nun bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi irdeleyen söylem fikri, mizah anlayışı ile ilgili farklılıkların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Foucault'ya göre, güç ve bilgi birbirinden ayrılması imkânsız kavramlardır. Bu güç, "söylem"ler sayesinde ortaya konmaktadır. Örneğin bir devlet, kendi sınırları içindeki grupları tanımlamak ve kontrol etmek için yeni bilgi tipleri ve yeni söylem biçimleri geliştirmeye çalışabilmektedir. Bu gruplar; yoksullar, işsizler, deliler, suçlular vb. kişileri tanımlamak için oluşturulmaktadır (Aktaran Slattery, 2010).

Aynı şekilde sınıf, dil, cinsiyet, meslek, etnisite gibi çeşitli alt kültürlerle ilgili bazı söylemlerin de olduğu söylenebilmektedir. Bu alt kültürlere ait kişiler kendileri ile ilgili bu söylemi kabullenmekte ya da farklı bir söylem geliştirerek bu söyleme meydan okuyabilmektedirler. Bu aynı zamanda bir güç mücadelesini de ortaya çıkarmaktadır. Bu bakış açısı habitus'un doğasını ve mizahın nasıl bir direniş aracı olduğunu daha iyi kavramamızı sağlamaktadır.

Söylemler ve onları ortaya çıkaran güç ilişkileri arasındaki bağ irdelenerek, bir toplumun kültürü ve tarihi ile ilgili ipuçları elde edilebilmektedir. Çünkü egemen güç her zaman kendi çıkarları doğrultusunda söylemler geliştirmektedir. Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, *Deliliğin Tarihi* gibi çalışmalarıyla bu ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Slattery, 2010).

Bu bağlamda mizahın ortaya çıkmasını sağlayan sosyal ve kültürel zemin, hem birey(ler) ve toplum arasındaki güç mücadelelerini hem de uzlaşma yollarını bünyesinde barındırmaktadır. Parsons'ın uzlaşmayı ön plana çıkaran sosyal ve kültürel sistem yaklaşımıyla, güç mücadelesini irdeleyen Foucault'nun söylem teorisi arasında var olduğunu söyleyebileceğimiz Bourdieu'nün habitus kavramı ve pratik teorisi mizahın hangi çevresel şartlar altında ve hangi sınıfsal karmaşıklık düzeni içerisinde hayat bulduğunu daha detaylı kavramamızı sağlamaktadır.

1.6.3 Mizah Anlayışının Şekillenmesine ve Mizaha Yönelime Dair Sosyolojik Bir Yaklaşım: Pierre Bourdieu'nün Pratik Teorisi ve Habitus Kavramı

Bourdieu; "habitus" başta olmak üzere "alan" ve "pratikler" gibi kendi sosyolojisine ait kavramları tanımlarken, çalışmalarının merkezinde her zaman "kültür" ve "iktidar ilişkileri" yer almaktadır. Bourdieu; kültürü, insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin zemini olarak tanımlamaktadır. Ancak aynı zamanda kültürün bir tahakküm kaynağı olduğunu da özellikle vurgular. Sanat, bilim, din ve dil gibi simgesel sistemlerin, toplumsal hiyerarşilerin ortaya çıkmasına ve devam etmesine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir (Bourdieu'den Aktaran Swartz, 2011). Mizahın ancak bir kültür ortamında var olabilmesi ve aynı zamanda toplumsal hiyerarşiler, simgesel sistemler ve klişelere mesafeli yaklaşımı, genel anlamda mizahın Bourdieu'nün sosyolojisiyle paralel bir örüntü içerisinde olmasına ve daha detaylı anlaşılabilmesine olanak tanımaktadır.

Kültür; inançları, gelenekleri, değerleri, dili kapsamaktadır. Bourdieu bu kapsamın bireyleri ve gruplar arasında oluşmuş hiyerarşilere hizmet ettiğini ve ortaya çıkan pratikleri geçerli kıldığını ifade etmektedir. Kültürü; yatkınlıklar, nesneler, sistemler ve kurumlar aracılığıyla iktidar ilişkilerini somutlaştıran bir kavram olarak tanımlar (Aktaran Swartz, 2011). Hangi türde olursa olsun, mizah da aynı simgesel sistemleri kullanarak kendine bir dil oluşturur. Mizahın yerelliği de kültürle arasındaki organik bağdan ileri gelmektedir. Hıfzı Topuz'un karikatür ile ilgili betimlemesi aynı zamanda Bourdieu'nün kültür tanımıyla paralellik göstermektedir.

> Karikatür evrensel değildir. İmgeler ve simgeler her yerde aynı anlamı vermezler. Bir ülkede güldürü imgesi olan bir konu başka bir ülkede etkisiz kalabilir. Bir ülkede kutsal kabul edilen bir imge başka bir ülkede güldürüye yol açabilir (Topuz, 1986: 93).

Ancak mizah, toplumsal hiyerarşilerin tesisi ve idamesi yerine çoğu zaman bu hiyerarşileri ve toplumsal kalıpları sorgulamayı kendine amaç edinmiştir. Çünkü yaşam çatışmasında yenik düşen insanın gülmesi bir üstünlük elde etme silahıdır (Nesin, 2001). Dolayısıyla Bourdieu'nün bahsettiği, kültürün içine gizlenmiş iktidar ilişkilerini açığa çıkarmaya çalışır.

Bourdieu; ritüeller, törenler, bayramlar ve simgesel âdetleri, grup hayatının devamında ve yeniden üretiminde en az ekonomik temeller kadar önemli görmektedir. Dolayısıyla bu âdetlerle ilgili simgesel sermaye kavramını ve simgesel çıkar ilişkilerini vurgulamaktadır (Bourdieu, 2006) Hatta geleneksel toplumlarda yaptığı antropolojik saha çalışmalarında, maddi ve ekonomik unsurlar ile simgesel unsurları birbirinden ayırt etmenin imkânsız olduğu sonucuna ulaşmıştır (Aktaran Swartz, 2011). Yine bu konuyla ilişkili olarak, çoğu zaman alışkanlık haline gelmiş günlük davranış kalıplarını irdeleyen mizahi yaklaşımlar da genellikle örtük çıkar düşüncesini deşifre ederek topluma yeni bakış açıları sunma eğilimindedir.

Örneğin Türk halk mizahında toplumsal ilişki belirli bir çıkar hesabını işaret etmektedir. Ferit Öngören, Nasreddin Hoca fıkraları ve toplumsal çıkar düşüncesi arasındaki bağıntıyı şu şekilde ifade etmiştir:

> Kazan örneğinde olduğu gibi, bir alışveriş, bir aldatmaca söz konusudur. Yine Hoca'nın «Düşünen hindi» fıkrasında bir değer hesabı söz konusudur. «Gölün maya tutması» örneğinde geniş anlamda bir çıkar hesabı yatmaktadır. Çıkar hesabı her zaman bir kazancı işaret etmeyebilir. Sözgelimi Hoca'nın «Dostlar alışverişte görsün» örneğinde, çıkar hesabı tepetaklak edilerek ortaya konulmuştur (Öngören, 1983: 33).

Bourdieu'ye göre; simgesel iktidar, toplum tarafından kutsallaştırılmıştır. Dolayısıyla tamamen bireysel gibi görünen davranışların bile toplumsal bir zemine işaret ettiğini belirtmektedir. Farkında olmadan aktörlerin kendi çıkarlarının peşinden koştuğunu ve buna yönelik eylemlerde bulunduğunu vurgular (Bourdieu, 2006). Hatta Bourdieu'ye göre, aktörler çıkar fikrinin ne kadar az farkına varırsa, eylemleri de o kadar başarı ve meşruiyet kazanacaktır. Bu nedenle, pratikleri doğru anlamak için, içselleştirilmiş yatkınlıklar ile nesnel yapılar arasındaki karmaşık etkileşimi doğru analiz etmek gerektiğini savunmaktadır (Aktaran Swartz, 2011). Bourdieu'nün çizdiği bu çerçeve aslında tam da mizahın çalışma alanını ve kullandığı malzemeyi tanımlamaktadır. Bu noktada mizahçının çıkar fikrini farkında olmasıyla birlikte kendi habitus'unun gerektirdiği pratikleri yerine getirmeyerek kendisine farklı başarı ve meşruiyet alanları araması Bourdieu'nün tezini destekler niteliktedir. Ancak bireyin kendi habitus'una yeterince uyum sağlayamaması ve habitus'unun gerektirdiği yatkınlıkları içselleştirememesi gibi bir durumun hangi şartlarda ortaya çıktığını daha iyi anlamak için

konuyu Bourdieu'nün kavramları üzerinden daha derinlemesine analiz etmek gerekmektedir.

Habitus ve Mizaha Yönelim

Bourdieu, birey ile toplum arasındaki ilişkiye farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yapısalcı bir çerçeve içinde failin önemini vurgulamaktadır ve yapı ile fail arasındaki mesafeyi korumaya çalışmaktadır. Aktörleri, kurallara uyan ya da normlara itaat eden kişiler olarak konumlandırmaktan kaçınır ve bunun yerine onları çeşitli durumların sunduğu fırsatlara ya da engellere tepki veren stratejik doğaçlamacılar olarak tanımlamaktadır (Aktaran Swartz, 2011). Dolayısıyla düalizmleri aşma çabası Bourdieu'nün hem öznelcilikle hem de nesnelcilikle arasına mesafe koymasına neden olmaktadır.

> Bourdieu, habitus fikriyle özellikle yapı ve eğilim üzerinde durur. Habitus, dışsal yapıların içselleştirdiği ilk sosyalleşme deneyimlerinin ürünüdür (Aktaran Swartz, 2011: 147).

Bir toplumdaki belirli grup veya grupların içselleştirdikleri yatkınlıkları ve neyi olanaklı, neyi olanaksız gördükleri ile ilgili sınırları tanımlamaya çalışan Bourdieu, *"erdeme dönüşmüş zorunluluk"*tan bahseder. Bu kavram bireye, tabakalı bir toplumsal dünyadaki aidiyet hislerini tanımlama olanağı sağlamaktadır (Aktaran Swartz, 2011).

> Nesnel sınırlar, sınırlara ilişkin bir duyguya; nesnel sınırların deneyimlenmesiyle kazanılan pratik bir nesnel sınır beklentisine; insanın kendini, dışlandığı mallardan, kişilerden, yerlerden vs. dışlamasına yol açan, "hayattaki yeri"yle ilgili bir duyguya dönüşür (Bourdieu'den Aktaran Swartz, 2011: 152).

> Nesnel yapıları içselleştirme süreci, sadece zihinsel değil aynı zamanda bedensel bir süreçtir. Bir sınıf için ortak olan başarı ve başarısızlık olasılıkları, bilişsel yatkınlıkların yanı sıra bedensel biçim altında da "cisimleştirilir". Söylemsel ifadeler kadar, fiziksel hal ve tavırlarda, tarzda (duruş ve yürüme şekli gibi) kendini gösterir (Bourdieu'den Aktaran Swartz, 2011: 154).

Mizah ürünlerinin toplumsal bilinçdışını gözler önüne sermek suretiyle aslında habitus kavramına yoğun bir inceleme getirdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla

karikatürize edilmiş tipler, klişeler ve ortak yaşanmışlıklarla ilgili mizahi tespitlerin geniş kitleler tarafından anlaşılması habitus kavramında yer alan yatkınlıkları doğrulamaktadır.

Ancak mizah üretiminde bulunan kişi açısından değerlendirdiğimizde, habitus'un belirli sınırlara hapsedilemeyeceği ve esnek olduğu da daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü mizah sanatçısının, bir fail olarak yatkınlıklarıyla arasına daha fazla mesafe koyma ya da bu yatkınlıkları içselleştirememe ihtimali ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla mizah sanatçısının habitus ile ilişkisini irdeleyerek mizah üretmeyi hatta mizah yoluyla itiraz etmeyi seçmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Bourdieu ise bu durumu yine habitus kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bir birey ya da grubun, nesnel koşullar bakımından kendisi için olanaklı görünenin dışında bir istek duymasını, habitus'un yeni yapısal koşullara uyarlanması olarak tanımlamaktadır. Hatta Bourdieu, hayaller ile fırsatlar arasında oluşabilecek uyumsuzluklardan bahsettiği bir değerlendirmede, bu durumun *"kurum karşıtı bir zihinsel eğilim*" doğurabileceğini belirtir. Bu noktada ortaya çıkacak eğilimin de çalışanların hoşnutsuzluğuna ve yeniyetme karşı kültür biçimlerine dönüşeceğini belirtir. Bourdieu'nün bu konuyla ilgili ortaya attığı diğer bir fikir ise *"kolektif hayal kırıklığı"*dır (Aktaran Swartz, 2011). Habitus'un içinde oluşacak bu tarz bir uyuşmazlığın sıra dışı mücadele, protesto ve kaçış biçimlerinde ifade bulacağını belirtmesi hem mizahın ortaya çıkmasını tetikleyen sosyal ve kültürel etkileşim zincirini hem de mizaha olan bireysel yönelimi oldukça aydınlatmaktadır.

Mizahı da bir tür sıra dışı mücadele, protesto ve kaçış biçimi olarak tanımladığımız takdirde mizah sanatçısının toplumla ya da içerisinde yer aldığı habitus'la herhangi bir çatışma içerisinde olup olmadığını sorgulamak gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak Aziz Nesin'in mizah sanatçısının bireysel özellikleriyle ilgili tarifi oldukça ilginçtir.

> Kısaca şunu söyleyelim; genellikle gülmece, yoksulluk ve yoksunluk yaşamından gelen bir kızgınlık belirtisi, bir hınç alma ya da bir eksikliği giderme biçimidir. Tanınmış gülmececilerin yaşamlarını incelersek, bunların erinç ve doğal yaşam sürmediklerini, dar geçitlerden geçip çok zor yerlerden geldiklerini görürüz. (Charles Chaplin, Mark Twain, Bernard Shaw, Molière, O. Henry, Cehov vb.) Her

> zorluk çeken ille de mizahçı olamaz elbet, ama zor yaşam koşulları gülmececilik yeteneğini geliştirir (Nesin, 2001: 50).

Habitus kavramıyla değerlendirdiğimizde, mizah sanatçısını üretime yönlendiren koşulları salt "hayal kırıklığı" ifadesiyle değerlendirmek yetersiz bir tanımlama olarak kalabilir. Bu noktada birey ve toplum arasındaki uzlaşma ve çatışma alanlarını daha yakından incelemek habitus kavramının sunduğu etkileşim modeline dair yeni ipuçlarını kavramamıza yardımcı olabilir. Bourdieu'nün iktidar mücadelesi alanlarına yaptığı vurgu aslında bu konuyla ilgili alternatif senaryoların da önünü açmaktadır.

İktidar Mücadelesi Alanları ve Bozguncu Stratejiler

Bourdieu, habitusun işlev gördüğü toplumsal ortamın yapısını "alan" kavramıyla tanımlamaktadır ve alanlardan bahsederken habitus'dan farklı olarak ön plana çıkan en önemli konu iktidar mücadelesidir. Örneğin Bourdieu'nün çok sık üzerinde durduğu "entelektüel alan" bunlardan birisidir ve yazarlar, sanatçılar ve akademisyenler gibi simgesel üreticilerin bu alanda simgesel sermaye için mücadele ettiklerini belirtir (Aktaran Swartz, 2011). Ancak mizaha yönelimi buradaki entelektüel alan tanımlaması içine sıkıştırmak doğru olmaz. Mizahı bütün alanlara mesafeli duran ama tüm alanların içerisine hemen adapte olabilen bir kesişim kümesi olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü mizah iktidar mücadelesinden çok "simgesel şiddet"e karşı bir tavır alması nedeniyle alanların içindeki çatışmaya dahil olmaktadır.

> Aktörler, alanlarda neyin değerli kabul edileceğini belirlemek için mücadele ederler. Bu durum, üslupların ve bilginin hızla değiştiği kültürel alanlarda özellikle geçerlidir. Başka deyişle, alanlar meşruiyet mücadelesi arenalarıdır: Boudieu'nün diliyle söylersek, "simgesel şiddet" kullanma hakkını tekeline alma mücadelesi (Swartz, 2011: 174).

Mizah bir protesto, kaçış ya da mücadele biçimi olarak, herhangi bir alanda gerçekleşen ya da gerçekleştirilmeye çalışılan "simgesel şiddet"e karşı koymaya çalışır. Dolayısıyla mizahın doğasında bulunan güç ve iktidara karşı olan bu duruşu sadece politik mizah ürünleriyle sınırlı görmek doğru değildir. Hayatın içindeki her "alan"da var

olabilen bir simgesel şiddetten söz edilebiliyorsa, bu alanların tamamı mizahın içinde bulunduğu mücadeleye ve direnişe dahil edilebilir. Bourdieu alan kavramını tanımlarken, faillerin bulunduğu konumları sadece kendi içsel özellikleriyle ilişkilendirmekten kaçınır ve konumsal özelliklerin de alandan devşirildiğini vurgular (Aktaran Swartz, 2011). Dolayısıyla mizahçı da; kurum, grup ya da birey olarak direniş üslubunu ve kendi ayırt edici niteliklerini diğer bütün unsurlarla olan ilişkisinden devşirecektir. Yine konuyla ilgili olarak Aziz Nesin'in, mizahın bireysel ve toplumsal anlamdaki işlevselliğini belirttiği cümleleri, mizahın iktidar mücadelesi alanlarında nasıl bir yöntem olarak kullanıldığına daha fazla açıklık getirecektir.

> Gülmecenin toplumsal görevi, nasıl bir başkaldırmanın yerini alarak hedefini çürüterek yıkıp yok etmekse, bireysel olarak gülmecenin hedefi de, bir kızgınlığı, bir hıncı, bir öfkeyi, bu duyguların nedeni ve sorumlusu olan ya da olduğu sanılan bir hedefe yönelterek kendini savunmak, boşalmak, rahatlamaktır. Kaba tanımıyla alaycıda herhangi bir eksiklik vardır: Onda olan bu eksikliği olmayanlara kızar, onlarla alay eder. Dayak yiyorsa eksikliği güçsüzlüğüdür, dayak atan güçlüyle alay eder. Çirkinse, çirkinliğinden duyduğu yeniklikle, yakışıklıyla alay eder. Tembelliğinden başarısız olan öğrenci, başarılı çalışkan arkadaşıyla "inek" diye alay eder. Yoksul, yoksulluğunun nedeni olarak gördüğü zenginle alay eder. Ezikse, kendini ezen egemenle alay eder. Gülmeceyi fışkırtan bireysel kaynak, değişik biçimlerde beliren aşağılık duygusudur. Böyle alınınca gülmece, kişinin kendini savunma, kendi eksikliğini giderme silahı, kalkanı olmaktadır (Nesin, 2001: 51).

Bourdieu de alanlar içindeki mücadele konusunda, faillerin konumlarına göre farklı stratejilere eğilimli olduğunu belirtir. Yerleşik failler muhafaza stratejilerine yönelirken, meydan okuyanlar ise bozguncu meyillidir (Aktaran Swartz, 2011). Bu bozguncu stratejiler ile bireyi ya da toplumu mizaha yönlendiren etkenler arasında bir bağlantı olabileceğini düşünmek mantıksız olmayacaktır. Ayrıca mizahın ortaya çıkması da muhafaza stratejilerinin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Çünkü Bourdieu stratejiler arasındaki bu diyalektik ilişkiyle ilgili olarak; kültürel alanlarda geçerli olan ve kabul görenin aynı zamanda aykırı karşıtlarına da davetiye çıkardığını belirtir (Aktaran Swartz, 2011).

Bourdieu'nün alanın yapısı ile ilgili poker oyunu benzetmesi mizaha yönelime ve bozguncu stratejilere dair daha da geniş bir çerçeve çizmektedir. Poker metaforunda Bourdieu, oyuncuların önündeki fişlerin, eşitsiz sermaye dağılımını temsil ettiğini

belirtir. Bu dağılım hem geçmiş hem de gelecekle ilgili stratejileri yönlendirir. Bozguncu stratejileri seçenlerin hakim gruplardan beklentisi olmayanlar tarafından seçildiğini de özellikle belirtir (Aktaran Swartz, 2011). Bu tanımlama mizaha yönelimin gerçekleştiği sosyal ve kültürel zeminle, mizaha yönelen bireyin ya da toplumsal sınıfın alan içerisindeki konumu ile ilgili bazı öngörüleri kuvvetlendirmektedir.

> Toplumda egemen sınıflar bu üstünlüğü özdeksel ve somut olarak ellerine geçirmiş olduklarına göre, ezilen, sömürülen, yani yenik düşen sınıf, egemen sınıfa karşı başka türlü ve gerçek üstünlük elde edemeyince, gülmeceyi onlara karşı bir üstün gelme silahı olarak kullanmaktadır. Bu tür gülmece, güçsüzlerin, güçlüye karşı kullandıkları sosyal ve politik üstün gelme silahıdır (Nesin, 2001: 40)

Bu durum aslında alanların işleyişinin habitus tarafından nasıl beslendiğini göstermektedir. Bourdieu, alanların işleyebilmesi için, belirli alanlara yatırım yapma imkânlarını ve arzusunu sağlayacak uygun habituslara sahip faillerin olması gerektiğini belirtir (Aktaran Swartz, 2011). Dolayısıyla bir mizahçının hakim gruplardan beklentisinin olmaması ve bozguncu stratejilere yönelmesi sadece bir yoksunluğun sonucu da olmayabilir. Aynı zamanda kendi iktidar alanına yatırım yapmasını sağlayan eğitim, kültür, yetenek gibi çeşitli sermayelere sahip olmasını gerektirmektedir. Örneğin Ali Ulvi Ersoy, bir gazete karikatüristinin sahip olması gereken kültürel ve entelektüel sermayeyi şu şekilde tarif etmiştir:

> Bugün gazete karikatürcüsünün ortak özelliği nedir? Ya da ne olmalıdır? Gazete karikatürcüsünün çok okuması gerek. Bu sav herkes için doğru olduğu gibi gazete çizeni için daha da çok doğrudur. Eskiden olduğu gibi sadece gazete manşetlerini okuyarak karikatür çizmek geçmişte kaldı. Haberleri sonuna kadar okuyacak, o haberleri olayların gelişimini canlı tutmak için önceden konuyla ilgili arşiv oluşturacak, konu ekonomiyse, ekonomi, bilimse bilim, siyasetse siyaset üzerine kitaplar okuyacak. Türlü düşünce akımlarından haberli olacak. Felsefe, tarih, edebiyat, şiir, tüm sanatların yakınında olacak. Çünkü bir gün karikatürünü çizerken bütün bu alanlara başvurması olasılığı hep vardır (Ersoy'dan Aktaran Topuz, 1986: 24).

Dolayısıyla mizah sanatçısının ekonomik sermayeden yoksun olsa da, hatta kendini ezilen bir sınıfa mensup hissetse bilse kültürel sermayeden asla yoksun olmaması gerektiğine dair bir sonuca ulaşılmaktadır. Bu durum ise mizaha yönelim ve mizah anlayışının gelişmesi ve şekillenmesi ile ilgili yeni bir çatışmayı gündeme getirmektedir.

Alanlar Arası Bir "Pratik" Olarak Mizah

Bourdieu'nün temel savlarından biri, iktidar mücadelelerinin hem simgesel hem de maddi kaynaklar üzerinde yürütüldüğüdür. Bu bağlamda Bourdieu, kültürel sermaye ile ekonomik sermaye arasındaki temel karşıtlığı özellikle vurgulamaktadır (Aktaran Swartz, 2011).

> Habitus/Sermaye + Alan = Pratik
>
> Habitus'un yatkınlıkları, ilksel sosyalleşmenin ürünü olsa da, doğurdukları eylem bu sınıfsal sosyalleşmenin ve bunun getirdiği sermaye biçimlerinin biriktirilmesinin doğrudan ifadesi değildir. Eylem, sınıfsal yatkınlıklarla tekil alanların dinamiklerinin ve yapılarının kesişmesinden doğar (Aktaran Swartz, 2011: 197).

Bourdieu, pratiklerle ilgili modelinde, eylemi habitus, sermaye ve alan arasındaki ilişkinin sonucu olarak kavramsallaştırmıştır. Pratikleri habitus'a ya da alana indirgemeyerek her ikisinin temsil ettiği ilişki kümeleriyle açıklamaya çalışır ve pratiklerin zaman içindeki her noktada kurulan karşılıklı ilişkiden doğduğunu belirtir. Bourdieu kendi sınıf tahlilinde, mesleğin ve gelirin yanı sıra hayat tarzına işaret eden unsurları, beğenileri, eğitim vasıflarını, toplumsal cinsiyeti ve yaşı da dahil ederek bireyin tercihleri ile ilgili karmaşık bir ilişkinin tasvirini yapmaktadır (Bourdieu, 2015). Dolayısıyla mizaha yönelen bireyin habitu'sunu belirlemenin yanı sıra gelişimsel sürecini ve dahil olduğu alanları kavramak, mizah pratiğini nasıl bir süreç içerisinde edindiğine de açıklık getirecektir. Özellikle bireyin sahip olduğu kültürel sermaye ve ekonomik sermaye arasındaki uçurum gibi faktörler, mizah gibi yaratıcılık içeren bir pratiğin neden tercih edildiğini bir anlamda açıklamaktadır.

Bireysel anlamda farklı alanlarda geçerli sermaye biçimlerinin ortaya çıkardığı çatışma ve diyalektik aynı zamanda toplumsal süreçlerde de farklı açılardan kendini gösterebilmektedir. Özellikle 70'li yıllardan bugüne Türkiye'de gerçekleşen iç göçler ve kentleşme süreçleriyle birlikte mizahın sadece alanlar arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan bir çatışmanın değil, alanlar arasında köprü kurmak gibi bir görevinin de olduğunu göstermiştir. 70'li yılların Türkiye'sinde ortaya çıkan tabloyu ve mizahın toplumsal rolünü Öngören şu şekilde betimlemiştir:

> Sonuç ne olursa olsun, 1970'den bu yana bir curcunanın ortasında yaşıyoruz. İç göçlerin, kentleşmenin, bu evrede, mizah açısından etkileri neler olabilir? İlk önce yukarda çizilen tablo her yönü ile mizah yüklüdür. Kır kasaba, kent yaşantıları çelişki ve çatışmaları ile mizahın en zengin kaynağını oluştururlar. Öyle ki, kitleler birbirine baktıkça mizah fışkırmaktadır. Ayrıca bu kuşaklardaki karma kültür, yeni bir mizah ve mizahçı anlayışını ortaya çıkarır. Nitekim bu kuşaklar hem kendilerinden önceki kuşaklarla, hem kent kültürü özentisi ile, hem de kendi-kendileri ile «Dalga geçmek» zorunda kalırlar. Bu ilişkide, mizah kalıplarına göre «Avanak Tipi» daha çok kahkaha toplar. Yasaları atlatmak tutkusu ise mizaha yeni malzemeler, bakış zenginliği ve boyutlar getirir. Özellikle «Sempatik dümenci» tipi ayrı bir ilgi kazanır. Şans tutkusu mizah tekniği olarak sürprizi, şok'u ön plana çıkarır. Politikada kişisel seçiş de esprili söze, fıkraya, mizahi deyimlere yeni bir canlılık kazandırır (Öngören, 1983: 114)

Öngören bahsettiği toplumsal zemini tanımlarken aynı zamanda ortaya çıkan yeni koşulların yeni mizah tarzlarını, yeni mizahi karakterleri ve yeni bir mizah beğenisini nasıl tetiklediğini de ifade etmektedir. Bu bağlamda Bourdieu'nün 'beğeni' kavramı yine konuya paralel olarak daha derinlemesine bir analiz yapmamızı sağlamaktadır.

Beğeni Kavramı ve Mizah Anlayışının Şekillenmesi

Bourdieu, sınıf ile pek çok tüketim pratiği arasında açık bir bağ olduğunu düşünmekle birlikte, konuyu gelire dayalı bir bakış açısına indirgemekten kaçınır. Tüketim alışkanlıkları başta olmak üzere birçok davranışın habitus'un getirdiği yatkınlıklarla yoğrulduğunu belirtir. Dolayısıyla tercihlerin altında yatan asıl nedenin "beğeni" olduğunu savunur (Bourdieu, 2015). Beğeniler söz konusu olduğunda sadece bir uyarlanma değil aynı zamanda bir tür savunma stratejilerinin varlığından bahseder. Orta sınıf ve işçi sınıfı üzerinden yaptığı tespitlerde hakim sınıflardaki temayüze karşı oluşan direnç stratejilerinin altını çizer (Aktaran Swartz, 2011).

> İşçi sınıfına mensup bireyleri, şekilci davranışların inceliğini ve abesliğini, "sanat için sanat"ın her türlü biçimini reddeden pragmatik, işlevselci bir "estetiğe" meyilli kılan zorunluluğa tâbilik, günlük hayata damgasını vuran bütün seçimlerin ve özel estetik yönelimleri sapma olarak reddeden bir yaşama sanatının da ilkesini oluşturur.(...)Bu durumun amacı: Nesnel koşulların her halükârda dayattığı "makûl" seçimleri teşvik etmektir. Bu koşullar aynı zamanda, insanın başka gruplarla özdeşleşip temayüz etme arzusuna karşı uyarı niteliği de taşır, yani

> bunlar sınıf dayanışması ihtiyacını hatırlatma işlevi görür (Bourdieu'dan Aktaran Swartz, 2011: 241).

Bourdieu'nün beğeni kavramını mizah üretimi ve tüketimi açısından da değerlendirmek mümkün görünmektedir. Mizah üretimi yapan her sanatçının içerik oluştururken seçtiği konuların ve kendisine has mizah üslubunun ortaya çıkmasında mutlaka kendi yaşam tecrübeleriyle ilgili belirli faktörlerin etkisi olmaktadır. Aynı zamanda bu mizahı tüketen ve kendine yakın bulan bir kitlenin de aynı beğeniyi paylaşıyor olması sosyal tabanı olan stratejilerin varlığından söz etmemizi olanaklı kılmaktadır.

> Gülmek, toplum yaşamının kimi ortaklaşa isteklerine karşılık vermektedir. Burada "ortaklaşa toplum yaşamı" yerine "ortaklaşa sınıf yaşamı" denilmesi daha yerindedir; çünkü yaşamda ortaklaşalık sınıflarda daha güçlüdür. Her yeni doğmakta olan, doğan sınıf, egemen sınıfı bütün güçleriyle yıkmaya çalışırken, bu tarihsel yıkıcılıkta gülmece de yeni sınıfın yararına görev alır. Bu durumda egemen sınıf da gülmecesiz kalmaz -çünkü insan gülmecesiz kalamaz-; onlar da yararsız, görevsiz, salt güldürmek, boşalım sağlamak işlevini yapan gülmecelerle oyalanırlar. Egemen sınıf gülmecesinin görevsiz oluşu çok doğaldır; çünkü görevci gülmecenin amacı bir şeye karşı olmak, onunla alay etmek, onu çürütüp yıkmaktır. Oysa egemen sınıfın alay edeceği, çürütüp yıkacağı kendisinin üstünde bir sınıf yoktur (Nesin, 2001: 39).

Ancak burada sınırsız ihtimaller zincirine sahip ve öngörülemez bir düşünsel performans içeren mizah ürünlerini kategorize ederek, beğenilerle ilgili sınıfsal bir ayrım yapmak net ve sağlıklı sonuçlara bizi götürmeyebilir. Mizahi anlamda beğenileri oluşturan çok katmanlı bir yapıdan söz etmek mümkündür. Çünkü pratiklerin, habitus ile alanın kesişiminden doğduğu fikri her birey için de bu tür bir çeşitliliği dikkate alma imkânını kazandırmıştır. Örneğin Bourdieu Fransa'daki işçiler arasında, köylü hayat tarzının önemli unsurlarını koruyan köy kökenliler ile kent kökenliler arasında farklılıklar olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra küçük burjuva ve büyük burjuva arasındaki farklılıkları vurgular. Bourdieu bu arada kalmışlık durumunu hâkim ve orta sınıfların içerisindeki alt habitus tipleri ile açıklamaktadır. Buna sebep olarak da sermaye bileşimindeki farklılıkları gösterir. Alt habitus tipleri içerisindeki beğeni farklılıklarını ekonomik sermayenin ya da kültürel sermayenin fazla oluşuyla ilişkilendirmiştir. (Aktaran Swartz, 2011).

Ancak alt habitus tiplerini ve onların beğenilerini ortaya çıkaran kültürel sermaye; eğitim, din, ideoloji, toplumsal sınıf, cinsiyet, etnisite gibi birçok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Bireylerin bu unsurlara yaklaşım düzeylerini de hesaba kattığımızda mizahi beğenileri şekillendiren değişkenlerin sayısı da bir o kadar artacaktır. Dolayısıyla bu sonsuz değişkenler kümesi içerisinde mizah anlayışının şekillenmesinde ve mizah tercihlerinde hangi kültürel faktörlerin ve ne tür beğenilerin etkili olduğu ancak ampirik verilerle tespit edilebilir.

BÖLÜM 2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada niteliksel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak veri toplanmıştır.

Niteliksel araştırma: Toplumsal bulguların insanların kendi ifadeleri ve anlatılarından derlendiği bir araştırma modelidir. Sosyal süreçlerin insanlarca algılanan ve yeniden kurgulanan bir resmini sunar. Bu nedenle mümkün olduğunca derinlemesine ve ayrıntılı bir veri oluşturma ve çözümleme teknikleri içermektedir (Kümbetoğlu, 2005).

Derinlemesine görüşme: Nitel araştırmada görüşme, temel veri toplama araçlarındandır. Araştırma alanını sınırlayacak a priori bir sınıflamaya şart koşmaksızın, karmaşık insan davranışlarını araştırmak için kullanılmaktadır. Bu nedenle zengin ve değerli veri elde etmeye yarayan güçlü bir araçtır. Başarılı bir derinlemesine görüşme, uzatılmış ve samimi bir sohbetin birçok özelliğini taşımaktadır (Punch, 2005).

Bu çalışmada niteliksel araştırma yönteminin tercih edilmesinin en önemli nedeni; bu yöntemin ayrıntı bakımından zengin, bağlama duyarlı ve toplumsal yaşamın karmaşık süreçleri ya da dizilerini gösterme kapasitesine sahip olmasıdır. Aynı zamanda analitik süreçleri öngörebilme konusunda nicel araştırmalara kıyasla bazı dezavantajları olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü nicel yöntemler, araştırma tasarımına en başından içselleştirilmiş işlemlerle başlamak ve bu işlemleri düzenleyebilmek gibi avantajlara sahiptir (Neuman, 2013).

Nicel araştırmalar, toplumsal yaşamın özelliklerini açığa çıkarmak için sayıları istatistikle yönlendirirken nitel araştırmalarda veriler görece kesinlikten uzak, dağınık ve bağlama dayalıdır (Neuman, 2013). Ancak bununla birlikte sosyolojideki en iyi çalışmaların çoğu, istatistiksel testler olmaksızın nitel yöntemler kullanılarak yürütülmüştür (Collins'ten Aktaran Neuman, 2013). Son olarak, bu tez çalışmasında yer

alan niteliksel araştırmadan elde edilen bulguların genel bir yargı ifade edemeyeceğini de vurgulamak gerekmektedir.

2.2 Araştırmada Kimlerle Görüşüldüğü

Türkiye'de yayınlanan mizah dergilerinde eserleri yer alan karikatüristler ve İstanbul'daki çeşitli sahnelerde stand-up gösterileri yapan komedyenlerle görüşülmüştür. Katılımcıların dördü karikatürist, yedisi stand-up komedyeni, bir kişi ise hem karikatürist hem stand-up komedyenidir. On iki katılımcıdan sadece birisi kadındır.

Görüşülen mizah sanatçılarının seçiminde kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örneklemede, araştırmacı bir örnek kişi ya da olayla araştırmaya başlamakta ve daha sonra görüşmeden elde ettiği verileri kullanarak, örnek olayla ilişkili yeni bağlantılar elde etmektedir. Bu bağlantılar ve ilişki ağı sayesinde rastlantısal olmayan bir örneklemle araştırma sürecini tekrarlamaktadır (Neuman, 2013). Mizah sanatçılarıyla yapılan bu niteliksel çalışmada da, katılımcıların her birisi, kendi meslek kategorisindeki diğer katılımcılarla doğrudan ya da dolaylı olarak tanışmaktadır ya da ilişki içerisindedir. Her görüşmede elde edilen ilişki ağı, bir diğer görüşmenin gerçekleşmesi için gereken bağlantıyı sağlamıştır.

2.3 Kullanılan Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri, Ek 1'de yer alan görüşme çerçevesi doğrultusunda toplanmıştır. "Derinlemesine Görüşme çerçevesinde aşağıdaki bölümler yer almaktadır:

Kişisel bazı özellikler: Görüşme yapılan kişinin yetiştiği ve halen yaşadığı ortam, demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları hakkında bilgi. Eğitimi, eğitimini nerede aldığı, arkadaşları, ne tür faaliyetlerde bulunduğu, hangi tür mizah yaptığı, nelere, niçin güldüğü, hangi dergileri ve gazeteleri okuduğu vb.

Mizaha yönelim: Kendisini mizaha yönelten olaylar ve koşullar hakkında bilgi.

Mizah anlayışı: Mizah sözcüğünün altını nasıl doldurduğu ve "Mizah" kavramının kendisine ne ifade ettiği.

Toplumun mizah anlayışına ilişkin düşünceler: Toplumun mizah anlayışı hakkında ne düşündüğü ve çeşitli alt gruplar arasında farklılık görüp görmediği, toplumsal değerlere yaklaşımı ve mizahın toplumsal sınırları.

Meslek hayatı: Kariyeri boyunca verdiği mücadeleler ve çalışırken ihtiyaç duyduğu konfor alanları.

2.4 İşlem ve Verilerin Çözümlenmesi

Bütün derinlemesine görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanılmış ve kaydedilen görüşmeler Ek 2'de yer alan Senaryo formatı içinde çözümlenmiştir.

Daha sonra Veri Analizi Formu (Ek 3), senaryolar üzerinden doldurularak görüşmede öne çıkan konular alıntılarla birlikte yorumlanmıştır.

Veriler tam olarak toplandıktan ve her bir görüşmenin veri analizi ayrı ayrı yapıldıktan sonra, tüm görüşmelerin analizi birlikte değerlendirilerek bulgular ortaya çıkarılmıştır.

BÖLÜM 3. BULGULAR

Bu bölümde, derinlemesine görüşmeler sırasında, düşünceleri ve değerlendirmeleri alınan 12 kişinin profilini, yetiştikleri ortamları ve koşulları açıklayan Tanımlayıcı Bulgular ile Araştırma Bulguları olmak üzere iki alt bölüm yer almaktadır.

3.1 Tanımlayıcı Bulgular

3.1.1 Demografik özellikler

Araştırmaya katılanların kişisel özelliklerini özetleyen tablo 1, Ek 4'de yer almaktadır. Tablodan da görüldüğü gibi, 12 kişiden yalnızca bir tanesi kadındır (7)[5]. Türkiye'de de, diğer ülkelerde olduğu gibi kadın mizahçı sayısı erkeklere kıyasla son derece azdır. Yaş açısından, 41 ve üstünde yaşlarda olanlar 5 kişiyken, daha genç olanlar çoğunluktadır ve yaşları 27 ile 40 arasında değişmektedir. Katılımcılar arasındaki karikatüristlerin, stand-up komedyenlerine göre daha yaşlı grupta olduklarını söylemek mümkündür. Bir ortaokul mezununun dışında hepsi üniversite mezunu olup üçte ikisi evlidir.

Yaptıkları mizah türü açısından, katılımcıların dördü karikatürist, yedisi stand-up komedyeni ve diğeri de hem karikatürist hem de stand-up komedyenidir. Üç kişinin dışındakiler 10 ve daha fazla yıldır mizah üretmektedir.

3.1.2 Aile yapısı, yetiştiği ortam(lar), sosyo-kültürel ve ekonomik koşullar

Katılımcıların orta ve alt gelir gruplarındaki ailelerde yetiştiği tespit edilmiştir. Büyüme evresinde ailesinin ekonomik durumu görece daha iyi olan sadece iki mizahçı bulunmaktadır. Bir kişinin (9) de küçük yaşlarda yaşadığı çevreye göre ekonomik durumunun görece daha iyi olduğu, ancak ilerleyen yıllarda bu şartların ortadan kalkarak gelir seviyesinin tekrar düzelmemek üzere bozulduğu görülmüştür.

[5] Ek 4'de yer alan Kişisel Bilgiler Tablosu'nda katılımcıyı tanımlayan kod numarasıdır.

Ekonomik durumu görece daha iyi olan iki kişinin (3 ve 11) babaları da profesyonel anlamda mizah yazarlığı ve komedi oyunculuğundan para kazanmıştır. Bu mizahçıları diğerlerinden ayıran en önemli özellikleri, eğitimlerini bu alanlarda almış olmalarıdır. Diğerlerinin ailelerinde profesyonel anlamda mizahla uğraşan kimse bulunmamakta olup tamamen kendi çabaları ve hayatta karşılarına çıkan fırsatlarla mizah üretilen sosyal çevrelere girmişlerdir.

Genel olarak mizahçıların mahalle kültürünün yoğun yaşandığı semtlerde yetiştiğini söylemek olanaklıdır. İstanbul'da yetişenlerin tamamı, iki mizahçı hariç (3 ve 11) daha çok varoş semtlerde büyümüşlerdir. Sadece bir kişi (12) görece daha nezih olduğu söylenebilen fakat merkeze uzak bir semtte büyümüştür.

İstanbul'da büyümeyenlerin de yarısı yaşadıkları şehrin banliyölerinde yetişmiştir. Diğer yarısının da ilçe ve kasaba gibi küçük yerleşimlerde büyümesi dikkat çekmektedir. Sadece biri (1) babasının mesleği dolayısıyla farklı şehir merkezleri gezmek zorunda kalsa da, yılın üçte birini geçirdiği sahil kasabasını evi olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Küçük yerleşimlerde ve İstanbul'un varoşlarında yetişen mizahçıların tamamı aynı zamanda kent merkezi ile de etkileşim halinde olduklarından kent ve varoş/kırsal arasındaki farklılıkları erken yaşlarda gözlemleme fırsatı bulmuşlardır.

Görüşme yapılan mizahçıların neredeyse tamamında çocukluklarıyla ilgili konuşmalarda doğayla iç içe yaşamak, sokakta oyun oynamak ve kendilerine ait ilgi alanlarına sahip olmak gibi konular ön plana çıkmıştır. Neredeyse tamamının hem sosyalleşmekten hem de yalnız vakit geçirmekten keyif alan çocukluk dönemleri geçirdiği söylenebilmektedir. Tek çocuk olan birinin (4) dışındakilerin farklı sayılarda kardeşleri mevcuttur.

Babası da sanatçı olan iki mizahçının (3 ve 11) ifadelerinde, bariz olarak baba figürüne duyulan hayranlık ve rol model alma gibi izlenimler elde edilmiştir. Her ikisi de babalarının mesleki başarılarından ve iyi mizahçı olduklarından özellikle bahsetmişlerdir.

Her ikisi de babasını erken denebilecek yaşlarda kaybetmiştir. Her ikisi de babalarının sosyal sermayesinden mesleki yaşamlarında fayda görmüşlerdir. Diğer mizahçıların ise birçoğunda babalarıyla ilgili eleştirel yaklaşımların yaygın olması dikkat çekmiştir.

3.1.3 Eğitim durumu

Araştırmaya katılanlardan biri (3) Güzel Sanatlar Fakültesi'nde, diğeri ise (11) Devlet Konservatuarı'nda eğitim alanlar dışında hiç kimse icra ettiği sanat alanı ile ilgili resmi bir eğitim almamıştır. Bir mizahçı (2) da ortaokul mezunudur. Bir mizahçı da (5) diğerlerinden farklı olarak doktora seviyesinde eğitimine devam etmektedir. Bunların dışındakilerin tamamı başka alanlarda lisans eğitimlerini tamamlamışlardır. Eğitim durumu ile ilgili dikkat çeken bir nokta da, diğer alanlarda lisans eğitimi alanların sayısal alanlarda başarı düzeylerinin yüksek oluşudur. Buna karşın mizahçıların tamamının hangi eğitimi almış olurlarsa olsun daha sonra sözel alanlarla da ilgili oldukları söylenebilmektedir.

Öte yandan, katılımcıların en az yarısının eğitim hayatlarının bir döneminde sınıfta kalma, okuldan atılma, okulu bırakma gibi problemler yaşamış olduğu görülmüştür.

> Sorunlu bi çocuktum yaa ben. Şımarık bi çocuktum. Sıkıntı çıkarırım, bunaltı çıkarırım. Lisedeki, Bursa'daki okuduğum liseden atıldım. Bursa'daki diğer meslek liseleri, 3 tanesine başvurdum, almadı. Meslek lisesiydi. Ben de Yalova'ya gittim. (4)

> Mahallede 20-25 kişilik bir gruptuk ve o zamanlar deri patlamıştı, Zeytinburnu'nda deri böyle bavul ticareti falan, Ruslar… (…) Deri dükkanında çırak, işte tıraşçı, kesici falan olmaya çalışıyordu. O zaman ama atıyorum şimdiki parayla haftada 1.000 lira falan para kazanıyorlardı ve iyi. Okul okumamak için çok cazipti yani ve birçoğu okulu bıraktı ve bir dönem ben de bıraktım hatta. Ortaokuldaydım, bıraktım ben de. Ailemin haberi yok, ben bıraktım, deri dükkanına gidiyordum okul kıyafetiyle falan. Sonra annem bu duruma çok kızmıştı falan. Almış, tekrar okutmuştu. (9)

3.1.4 Arkadaşları, çocukluğu/gençliği

Görüşülen mizahçıların tamamı şu anki mesleklerine zemin hazırlayacak ilgi alanlarıyla çok küçük yaşlarda tanışmışlar. Her birinin hayal dünyalarını ve yeteneklerini geliştirecek özel zamanları olmuştur. Genel olarak mizahçıların yalnız vakit geçirmekten de keyif alan çocukluk dönemleri yaşadıkları ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların, özellikle karikatüristlerin çocukluklarında ve gençliklerinde gazete, dergi, çizgi roman gibi görsel yayınların hayatlarında çok önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir.

> Tabi şöyle bi durum da vardı, tabi şunu da söylemem lazım. Dayım benim çok dergi okurdu. Yani benim dayımın evine gitmem de aklıma gelen en önemli şey daha doğrusu ilk gelen şey, bi dolabı vardı, o dolabı açardık, "gırgır" ve "fırt" doluydu böle. Böle bakardık şey gibi, dayımda hadi açın okuyun derdi. O böle bişey oldu bizde. O dayıma gidip gırgır ve fırt okumak. İşte sonra bunları acaba ben yapar mıyım eder miyim falan, çok isteyerek şey yapıyodum. Daha öncesi tabi teksas tommiks devreleri. (1)

> O esnada mahalledeki külhanbeylerinden biri bi at resmi çizmişti. Benim çizgiye başlama hikâyem de bu. O süslü at resmini acaba ben de çizebilir miyim falan. Zaten bakkalda sıkılıyosun. Kese kâğıtlarına onları çizmeye başlamakla çizgiyle tanışmam. İşte gazete falan alıyorum. Dedem, İstanbul'lu dedem, rahmetli, o gazete alıyo. Orda Kara Murat vesaireyle çizgi roman Kara Murat'la tanışıyoruz. Sonra haftalık çıkan Tarkan Kara Murat dergileri var. Çizgiyle tanışmamız böyle oldu. (2)

Katılımcılar arasında sosyal anlamda aşırı derecede içine kapanık kimse olmamakla birlikte, birçoğu çocukluk döneminde akranlarından daha farklı olduğuna dair vurgu yapmıştır.

> Çok arkadaşlar içinde böyle parmakla gösterilen falan biri değildim. Daha çok ayakla iteklenen biriydim. Ama sonra herhalde bu belki sosyal yalnızlık, yalnız bir çocukluk geçirmek belki daha sosyal bir hayata itti beni. Çünkü mesela küçükken çok hiperaktif olan bir çocuğun büyüyünce de öyle olacağını sanıyorsun ama çok bambaşka bir adam çıkabiliyor büyüdüğünde. Benim tam tersi oldu.(10)

> Bu arada mizah yapan insanların genelinin hayatı çok acılar ile dolu, çileler ve acılarla dolu. Benim de öyle bayağı var deprem onlardan biri, çocukluk arkadaşlarımdan bir sürü öldü falan (…) Acı işte acı. Benim çocuk olmak gibi çok bir lüksüm olmadı. Hep çalışıyordum. Aile problemli farkındasın bir çocuk olarak. Ama ağlayıp sızlanmaman lazım. Çünkü seninle kimse uğraşamaz. Bizim öyleydi ortam. Kimsenin seninle uğraşacak vakti yoktu. Sen kendi kendine bunların

içinden bir şekilde çıkacaksın. Şakayla komiklikle bilmem ne ile oluyor yani. Sonradan yaptığım gözlemle bunu çıkardım. (7 Kadın)

Doğa ile iç içe yaşama ve mahallede oynanan oyunlar mizahçıların çocukluk dönemlerine dair ön plana çıkan en önemli aktiviteler arasında yer almaktadır. İstanbul'da yetişenler boş arsalarda oynanan oyunlara ve güvenilir mahalle ortamlarına daha çok vurgu yaparken, küçük yerleşimlerde yetişenlerin doğayla kurdukları ilişkiyi daha ön plana çıkardıkları dikkat çekmiştir. Genel itibarıyla katılımcılar her iki konuya da ifadelerinde yer vermişlerdir.

İlerleyen yaşlarda üzerinde mahalle baskısı ya da aile baskısı hissedenlerin sayısı çoğunluktadır. Görüşülen mizahçıların hemen hepsi çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşadıkları psikolojik travmalardan bahsetmişlerdir. Genel anlamda ailedeki ekonomik koşullardan kaynaklanan sıkıntılar ve kısıtlı olanaklar çok vurgulanan konular olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşadıkları bazı önemli olaylar ve bu olayların hayatları üzerindeki etkilerine aşağıda kısaca değinilmektedir:

Bir katılımcı (7) 1999 depreminde arkadaşlarının ölümüne şahit olduğunu; yaşadığı ilçedeki sosyal hayatın deprem sonrasında değiştiğini ve toplumun muhafazakârlaştığını anlatmıştır. Ayrıca anne ve babasının sorunlu ilişkileri neticesinde babasız büyümenin kendi hayatı üzerindeki olumsuz etkilerine değinmiş, ekonomik anlamda dayısının imkânlarıyla hayatlarını idame ettirdiklerini belirtmiştir.

Bir diğeri (2) 70'li yılların siyasi atmosferinde, yaşadıkları semtte gerçekleşen Türkiye'nin en büyük işçi eylemlerine şahit olduğunu; babası Almanya'da işçi olarak çalışırken, kardeşleri ile birlikte hurdacılık yaparak para kazanıp evlerini geçindirdiklerini anlatmıştır. Almanya'dan döndükten sonra babasının yaşadıkları semtte bir bakkal açtığını, babasının baskısıyla 18 yaşında kadar bakkalda çalışmak ve okulu bırakmak zorunda kaldığını söylemiştir. Bakkal dükkânında çok sıkıldığını, çizerliğe ilk adımı bakkal dükkânındaki kese kâğıtlarına çizerek attığını ifade etmiştir.

Ailesi ekonomik olarak daha iyi durumdayken hırsızlık, ekonomik kriz gibi olaylarla fakirleştiklerini belirten bir katılımcı (9) ise, anne ve babası arasındaki eğitim ve kültür farklılıklarının ekonomik sorunlarla birlikte daha belirgin hale geldiğinden ve ailesinin dağılmak zorunda kaldığından bahsetmiştir. Ayrıca ortaokul döneminde mahalledeki sosyal çevrenin etkisiyle ailesinden habersiz okulu bırakmış ve çocuk işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Annesi durumu fark ederek tekrar okula yazdırmıştır ancak eğitim hayatında daha sonra yine çeşitli problemler yaşamıştır.

Katılımcılardan biri (5) babasının giyim kuşamı, patavatsızlığı gibi sebeplerle sosyal ortamlarda yaşadıkları uyumsuzluklara değinmiştir. Yaşadıkları semtin normları ve kent merkezinde yaşanan tüketim kültürü arasında yaşadığı bocalamadan bahsetmiştir. Ayrıca kendi yaşadıkları semtin muhafazakâr yapısı nedeniyle alevi olduklarını mahalledeki arkadaşlarından gizlemek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Bir diğer mizahçı (12) gençlik döneminde saçını uzatıp küpe taktığı için mahalle baskısıyla karşılaştığını, bu nedenle de mahalledeki bir büyükten tokat yediğini belirtmiştir. Daha sonra mahalleli kendisine karışmamaya karar vermiş ve onu rahat bırakmışlardır.

Babasının asker olması nedeniyle sürekli şehir değiştirmiş bu nedenle de hem eğitim hem de sosyal hayatının bölük pörçük olduğunu ifade eden katılımcı (1) tatillerde yaşadıkları balıkçı kasabasını evi olarak kabul ettiğini belirtmiştir.

Lise döneminde okuldan atıldığı ve yaşadıkları diğer liseler de onu kabul etmediği için ailesinden ayrılarak liseyi başka bir şehirde tamamlayan katılımcı (4), o dönemde şehir değiştirmesinin bir diğer nedenin de ailesinden uzak yaşama isteği olduğunu ifade etmiştir.

Babası şair olan katılımcı (3) Güzel Sanatlar Lisesine gitmek istemesine rağmen babasının yoğun isteği üzerine Ticaret Meslek Lisesine gitmek zorunda kalmıştır. Okulda uyum sorunu yaşamış, arkadaş çevresini yadırgamış ve o dönemde yalnızlık çektiğini ifade etmiştir.

Çok başarılı bir öğrenci olmasına rağmen lise döneminde kendisine karne hediyesi olarak alınan bilgisayara bağımlı hale gelen (10) katılımcı, bundan sonra bütün derslerden zayıf almaya başlamış ve akademik hayatı tekrar düzelmemek üzere kötüye gitmiştir. Üniversite sınavında son tercihi olan iki yıllık bir bölümü zar zor kazandığını ifade etmiştir.

Ünlü bir tiyatrocu olan babasını 18 yaşında kaybeden (11) mizahçı öncesinde sosyal çevreleri ünlü simalarla dolu ve çok hareketli olmasına rağmen babasının ölümüyle hem maddi hem de manevi anlamda yalnızlaştıklarını ifade etmiştir. Ekonomik anlamda hayatında çok farklı uçları yaşadığını belirtmiştir.

İlk kazandığı üniversiteye bir yıl devam edebilmiş olan mizahçı (8) profesyonel sporcu olduğu için başka takımlara transfer olarak birçok şehir gezmiş ve eğitimini yarım bırakmıştır. Daha sonra tekrar memleketi Samsun'a dönerek Beden Eğitimi Öğretmenliğini bitirmiştir. Şu an stand-up komedyenliğinin yanı sıra Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde yer alan Suriye sınırındaki bir köy okulunda Beden Eğitimi Öğretmenliği yapmaktadır.

Üniversite okumak için gittiği İzmir'de okulu bırakıp ticaretle uğraşmaya başlayan (6) katılımcı bir süre sonra çok para kazandığını ve maddi durumunun çok iyi bir hale geldiğini ifade etmiştir. Daha sonra yaşamak istediği hayatın bu da olmadığına kanaat getirip, Gökçeada'da inzivaya çekilmiş ve bu düşünme sürecinde İstanbul'a gelip tiyatrocu olmaya karar vermiştir.

3.2 Araştırma Bulguları

3.2.1 Mizaha yönelim

Tek kişinin dışında, görüşülen katılımcıların hepsi, "*doğuştan gelen yetenek*" ve "*mizahçının karakterinde yer alan engellenemez güldürme güdüsü*"ne vurgu yapmıştır. Anılan o tek katılımcı (2) "*dâhiliğin yüzde 99'u çalışmaktır*" dese de, emeği ön plana

çıkarsa da, tüm mizahçılar arasında tüm olumsuz çevresel şartlara rağmen yeteneği sayesinde en çok ve en hızlı sivrilen mizahçı kendisidir.

> Bence komedyenlik doğuştan gelen bir özelliktir, bence bu arada. Sadece onun eğitimi, onu denetleyen kişi olduğu zaman daha iyi yerlere gelirsin. (…)Ama kesinlikle ortamlarda arkadaşlarını güldürüyorsa ve o arkadaşları her şeye gülen insanlar değilse onun içinde bir komedyenlik vardır zaten. Ama onu eğitebilmek, onu sahneye evrilebilmesi için birisi olması gerekli, yani deneyimli birisinin ona yol göstermesi gerekiyor. (9)

> Şöyle aslında benim hep vardı. İlkokulda bir tane yaptığım tek kişilik gösterim var. Bütün okulun karşısında. Obur her şeyi kendim yapmıştım. Yastıkları koyup bahçıvan yapmıştım. Monolog elimde böyle böreklerle falan. Sonra ortaokuldayken tiyatroda oynadım yine. (…) Bir tane defter var evde. O hep böyle sıranın ortasında dururdu. Bahsettiğim Nevra arkadaşım. Oldum olası hep en yakın arkadaşım. Sürekli ona yazıyorduk başımıza gelen komik şeyleri. Lisedeyiz. Karamürsel'deyiz. Şey yazmışız. Buse stand-up yaparsa anlatacağı konular. Şok oldum ben onu görünce. Ne alaka. Hiç aklımda da yoktu. (7)

> Aslında yönelten şartlar yüzde 99 gibi bişey. E işte bi batılı düşünür dehalığın ya da dahiliğin yüzde 99'u terlemek emektir, çalışmaktır. (…) Aman aman ilham perisi filan diye bişey yok. Çalışıcaz, terliycez, disiplinli çalışıcaz. Bizden daha yetenekli ustalara da danışıcaz. İşin formülü bu. Daha usta bi göz mesela Ergün Gündüz diye bi karikatürcü var, bu aynı zamanda çizgi romancı. Memleketin yetiştirdiği en büyük çizer yani bu adam. E herkesin ona bi göstermesi lazım, o herkese de bişey söyleyebilir. Daha usta olduğu için. Bak şu olmamış, burda perspektifte şunlar şunlar var vesaire diyebilir. Yani sorunun cevabı şartlar seni bi yerlere itiyo. O şartlara kader de diyebiliriz artık başka da isimlendirebiliriz ama sonrada o şartlar iterken bi sele kapılmışcasına durmuycaz tabi gayret edicez. Çalışıcaz çabalıycaz gibi bişey diye düşünüyorum. Yani benimki en azından öyle diyebiliriz yani.(2)

Yaşadıkları sosyal çevrelerde (mahalle, okul, aile vb.) mizahi bir atmosferin varlığına birkaç istisna dışında tüm mizahçılar vurgu yapmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu ailelerinde ve yakın akrabaları arasında çok üstün mizah yeteneği olan kişilerin varlığından da bahsetmiştir.

> Ama şimdi yazlıkta, Karaburun'da o yaşadığın şeyler, hep bi mizahın içerisindesin ya. (…) Orda şimdi babannem ikinci dünya savaşından bi şey anlatıyo mesela kendi dilinde. "Ordan toplar geldi, attı yallap yallap topları…" Öyle bi şey varki, yani ee bi de biraz da eğlenceli birisiysen yani gülmeyi seviyosan bi süre sonra bu şey oluyo sende. (1)

> Mesela babam çok komik bir insandır. Ama o komediyi bireysel olarak yapan. Mikrofonu eline alıp kimseyi güldüremez ama şurada otursanız 10 dakika sonra gülmekten geberirsin yani. Ben de çevresel faktörlerle beraber muhtemelen bunu iş olacak seviyeye doğru götürmüşüm farkında olmadan. Bu bilerek, yani 12 yaşındayken yıllar sonra bana bilet alıp izleyeceksiniz falan öyle olmadı ama kendi kendine gelişti süreç, öyle gitti yani. Zaten hayat hep böyle sen yıllar sonra farkına varabileceğin şekilde ilerliyor. (10)

> Öyle çok şey bir çocuk değildim ben, çok böyle eğlenceli bir çocuktum genelde. Şaka yapardım. Çocukken de komiklik yapardım, halâ da yaparım, hiç bırakmadım. (…) Bizim orada herkes komiktir. Mesela benim anneannem çok komiktir, çok komik bir insandır anneannem, dalga geçer, sarkastiktir, dalga geçer. (8)

Mizah dergisi ve çizgi roman okuma alışkanlığı özellikle karikatüristlerde çok erken yaşlarda kazanılmıştır. Bir stand-up komedyeni (6) ise, küçük yaşlardan itibaren mizah dergisi ve çizgi roman okuduğunu belirtmiştir. Bu yayınlarla tanışmaları yine eş, dost, akraba arasından bir kişinin sahip olduğu yayınlar aracılığıyla gerçekleşmiştir.

> Bursa'nın sanayi, otosanayi bölgelerinden birindeydi evimiz. Tam da yolun üzerindeydi. Karşısında oto karüseri vardır, burda işte otobüs tamircisi vardır. Burda işte başka bir dükkan vardır, yedek parçacısısı, zırdavatçısı, zarrtı, zurtu. Öyle bi semt. Orda bi Yüksel abi vardı. Yüksel abi çok komik bi adamdır. Mizahı çok şeydir. Hani ben abi diyorum. Ben ilkokul çocuğu olduğum için o da işte lise yaşlarında. Ergenliğe yeni girmiş veya atlatmış biri. Onun işte, tabi liseyi bırakmıştı o liseye gitmemişti. Genelde o dükkanda olurdu. Babası ve abisiyle dükkanı işletirlerdi. Hemen girişte solda büyük bi masa vardı. O masanın yan tarafı işte böyle camekanlı olduğu yer ve masanın bütün çekmeceleri çizgiroman. Ama her tür. Konanından örümcek adamına. Ne ararsan var hepsini takip ederdi ve böyle yığılı yığılı şeyler. Gırgır, çarşaf, fırt, dolu. Oraya gitmek benim için cennetti, otururdum onun sandalyesine başlardım okumaya. Bi de hiç bitmeyecekmiş gibiydi. Yenileri gelirdi. Haftalık yeni bişey geliyo ama daha eskileri var okumamışım, ya öyle öyle. Zaten kendisi de komik bi çocuktu, öyle öyle işte o dünyaya girmiş oldum. Ha kendi ilk aldığım mizah dergisi hatırlamıyorum. (4)

> Zaten bakkalda sıkılıyosun. Kese kağıtlarına onları çizmeye başlamakla çizgiyle tanışmam. İşte gazete falan alıyorum. Dedem, İstanbul'lu dedem, rahmetli, o gazete alıyo. Orda Kara Murat vesaireyle çizgi roman Kara Murat'la tanışıyoruz. Sonra haftalık çıkan Tarkan Kara Murat dergileri var. Çizgiyle tanışmamız böyle oldu. (2)

> Tabi şöyle bi durum da vardı, tabi şunu da söylemem lazım. Dayım benim çok dergi okurdu. Yani benim dayımın evine gitmem de aklıma gelen en önemli şey

> daha doğrusu ilk gelen şey, bi dolabı vardı, o dolabı açardık, "gırgır" ve "fırt" doluydu böle. Böle bakardık şey gibi, dayımda hadi açın okuyun derdi. O böle bişey oldu bizde. O dayıma gidip gırgır ve fırt okumak. İşte sonra bunları acaba ben yapar mıyım eder miyim falan, çok isteyerek şey yapıyodum. Daha öncesi tabi teksas tommiks devreleri. (…)Dolayısıla tabi şey yapıyosun, bi süre sonra sen de hani buna meğilliysen, yani gülmeyi seviyosan, hayattan zevk almayı seviyosan sen zaten bi süre sonra şey oluyo yani. Eee içinde böyle bi istek beliriyosa peşinden gidiyosun benim yaptığım gibi. (1)

> İlkokul mesela üçüncü sınfıtaydım, daha öncesinde de başladı, kendi kendime gazete almaya başladım. (…)Mesela çok fazla kitap okuyordum. Çok fazla harita, atlas karıştırıyordum. Ondan sonra işte dediğim gibi sürekli gazete alıyordum. Sürekli mizah dergileri full zaten takip. Milliyet çocuk, Hey dergisi. Sürekli böyle okuyordum ama sürekli ama. (6)

Önemli bir bulgu da, tamamına yakını stand-up komedyeni olmak üzere, görüşülenlerin yarısının (2, 5, 7, 9, 11 ve 12) kendilerini mizaha yönlendiren en önemli etkenlerden birinin, hayatta yaşadıkları acılar ve can sıkıntısı olduğunu belirtmiş olmalarıdır. Buna ek olarak, iki mizahçı da (6 ve 12) "*bağımsız yaşama güdüsü" ve "özgür yaşama isteği*" gibi kavramlardan bahsederek mizaha yönelmeleri ile ilgili benzer bir tez sunmuşlardır.

> Bu arada mizah yapan insanların genelinin hayatı çok acılar ile dolu, çileler ve acılarla dolu. Benim de öyle bayağı var deprem onlardan biri, çocukluk arkadaşlarımdan bir sürü öldü falan (…) Acı işte acı. Benim çocuk olmak gibi çok bir lüksüm olmadı. Hep çalışıyordum. Aile problemli farkındasın bir çocuk olarak. Ama ağlayıp sızlanmaman lazım. Çünkü seninle kimse uğraşamaz. Bizim öyleydi ortam. Kimsenin seninle uğraşacak vakti yoktu. Sen kendi kendine bunların içinden bir şekilde çıkacaksın. Şakayla komiklikle bilmem ne ile oluyor yani. Sonradan yaptığım gözlemle bunu çıkardım. (7, Kadın)

> Aşağı yukarı 18 yaşıma kadar. Yani karikatürü artık, dergilere artık amatör olarak ilk yayınlandığı zamana kadar bakkal belası başımda bulundu. Çok berbat bi iştir yani.(…) Çizgiyle tanışmamız böyle oldu. Yani sıkıntıyla başlayan bi süreç. Aslında bu sanat, edebiyat filan bizimki bi ortalama aslında. Bi sıkıntı, bi baba dayağı ve benzeri şeyler filan varsa, Allah sana bi kıyak yapıyo. Bu kula çok dayak yedirdik, biraz da şey yapalım falan gibi. Böyle bişey oldu. Ondan sonra mizah dergilerine karikatürler filan göndermeye başladım. Çarşaf dergisinde başladım ilk olarak 83 yılında. (2)

> Eve hırsız girmişti. Benim babam bir de ilkokul mezunu, o yatırımları çok fazla yok, birikimleri var. O birikimlerini de evde bir kasada… Yani bizim yaklaşık 2 ev parası falan gitti o dönem. (..) Sonra bir düşüş başladı. O düşüşle birlikte ailedeki düzen bozuldu. Annem, babam ayrıldı, kız kardeşim aileden uzaklaştı

falan. Orospu oldu diyormuşum. Ben şerefsizin teki oldum. Aile dağılmaya başladı. Burası da şey gibi oldu, dizi öyle başlar ya. Ondan sonra o süreç aslında benim herhalde komedyen mi olmam gerekir, yoksa serseri mi olmam gerekir süreciydi. Çünkü o zaman başka taraftan bakmıştım olaylara, hayata. O dönem gerçekten sıkıntılı bir dönemdi. (9)

Ne bileyim, mizah zaten aykırı adamın işi ya! Genelde öyledir yani. Genelde çevre içerisinde huzur bulamayan insanların toplandığı yer bizim dergi oluyor yani dergiler oluyor. Yani dergiyi adımını atan, a benim gibi insanlar buradaymış falan diyorlar yani. Durum bu. (12)

En önemli özelliklerimden bir tanesi bağımsız yaşama güdüsü. Yani birisinin yanında çalışma fikri beni delirtiyor yani. (…)Ya da sen demek ki kendi yolunu çiz, mutluluk burada değilmiş aynen evet ama ben işte ticaret yapacağım, zengin olacağım. Zengin olunca dedim ben mutlu olurum. Zaten şeyden hoşlanmıyorum hani makine mühendisliğinden falan. Tamam, ticaret ilgimi çekiyordu çünkü. Ama o da değilmiş onu anladım. (…) evet, mizahçı özgür olmalı. Özgür bir ruha sahip olmalı. Yani bağlı bir ruh ile mizah yapamazsın. Olmaz yani yalan olur. (6)

3.2.2 Kendisinin mizah anlayışı

3.2.2.1 Kendisine mizah kavramının ne anlam ifade ettiği

Genel anlamda mizah kavramı mizahçılar için "*hayata farklı bir perspektiften bakma*" anlamı taşımaktadır. "*Hayatı farkında olarak yaşamak*", "*kendisinin farkına varmak*", "*kendini geliştirmek*" ve "*kendini gerçekleştirmek*" anlamına gelen cevaplara çok sık rastlanmıştır.

Mizah benim için o kadar içime işlemiş bir şey ki ayırıp da bu şudur diyemiyorum yani. Mizah benim hayata bakış açım. Benim baktığım yer mizah hayata. (7)

Ben öyle düşünüyorum. Bizatihi kendi komikliğini farkına varmak, mizahçı olmak. Eğer farkında diğilsen zaten bi keresteciden bi işçiden bi farkın kalmaz. Öyle odun gibi ulan bak öküze bak şunu yaptı filan dersin. (2)

İnsanların karşısına çıkıyorum diye değil belki ama orada çok az insanın yapabileceği belki bir şey yapıyorsun. Orada belki atomu parçalamıyorsun ama o anlamda kendini özel hissettiriyor tamam mı? Pek çok insan bunu yapmaz yapamaz. Başarılmayanı başarmış gibi kendini farklı bir yere koymana neden oluyor. Çünkü her zaman sıradanlıktan kaçınmaya çalışıyorsun. Bu sıradanlık sen güzel bir kitap yazarak yapabilirsin. Tez yazarak akademide bilimsel çalışmayı iyi

yaparak yapabilirsin. Orada kendini gerçekleştirmek sıradan rutin halkayı kırmak olarak düşünebiliriz. (5)

Sosyal anlamda mizahın bir "*güç ve ifade aracı*" olmasına yapılan vurgu azımsanamayacak ölçüde fazladır. Bu anlamda mizahla uğraşmanın kendisini özel hissettirdiğini belirtenler olduğu gibi, "*özgürlük*" ve "*herhangi bir otoriteyi kabul etmeme*", "*kaosun en güzel hali*" gibi tanımlamalar da mevcuttur.

Var. Var, yani ben şimdi, biz hep mizahı eğleniyoruz, ee gülüyoruz ediyoruz ama ben şimdi mizah benim için çok önemli. Ben karikatür çizmeyi eee bırakmak istemiyorum, işallah da bırakmıycam. Şimdi çünkü onun benim elimde bi güç olduğunu düşünüyorum. Şu anlamda; bişeye kızıyosun, yani mesela ee televizyonda oynayan dizilere kızıyosun ya da bi taksi şoförüü önüne kırıyo ona kızıyosun, bişey oluyo, bi tepki vermen gerekiyo onu yazıyorum mesela orda. Ya da bi espri yapıp çiziyorum onu. Böyle şey oluyo, onun hiç adamın farkında bile değildir ama benim hoşuma gidiyo onlarla dalga geçmek. (1)

Ben de kendimi zeki sanan biri olduğum için hani. Espiri yeteneğim oldu her zaman. Bi ortamdayken, konuşurken, şeyi gösterme yolu zekâyı gösterme yolu gibiydi. Çekici olan kısmı o. (4)

Bireysel anlamda "*mutluluk*", "*haz*", "*neşe*" gibi mizahla uğraşmanın kendisine hissettirdiği duyguları ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. "*Hayatının odak noktasında neşe olması*", "*yaparken mutlu olduğu bir işle uğraşmanın verdiği haz*", "*sevdiği işi yapmak*" gibi yaklaşımlar vurgulanmıştır.

İşte bir tane hayatımız var, bunu mümkün olduğunca güzel yaşamamız lazım. Sorumluluk hatta bu bence yani insanın sorumluluğu güzel yaşamak. Yani ne bileyim, neşe var bir kere hayatımın içinde yani mizahla uğraştığım için. Uğraşmasam da olurdu. Ama bu daha böyle rafine gibi şey. (12)

Özellikle görüşülen stand-up komedyenlerinin sıkça belirttiği bir diğer konu ise, mizahın bir tedavi aracı ve hayattaki acıları tolere etme biçimi olduğu yönündeki düşüncedir. "*Eksileri artıya çevirmek*" ya da "*trajedi artı zaman*" gibi tanımlamalar yapan komedyenlerin sayısı oldukça fazladır.

Kendimi iyi hissediyorum, çok iyi hissediyorum. Benim için tedavi gibi bir şey sahnede olmak, prova yapmak, yazmak. Tedavi ediyor kendimi, yani kendimi en iyi hissettiğim yer orası. Sahne, tiyatro, güldürmek… (…)Beni zaten komedyenliğe götüren kısım hep benim ters bulduğum şeyleri incelediğimde oldu.

> Bu bir cümle de olabilir, bu bir konu da olabilir, bu bir görüş de olabilir. Ben hep dert ettiğim şeyi konuştuğum zaman komik gelmeye başladı. (9)

> Benim için ne komedi? Benim için biraz daha böyle bir şey, hayatın sertliğini alan bir şey. Hayat çok ciddi bir şey, komedi mesela o ciddiyeti ortadan kaldıran bir şey. O yüzden de aslında hayatı daha iyi algılayabiliyorsun. Mesela insanlar ne zaman gülüyorlar biliyor musun? Mesela kanser konusu geçtiği zaman bozuluyorlar. Ama kanserle ilgili çok iyi bir şaka yaparsan gülüyorlar. Çünkü niye biliyor musun? Kanserle olan bağları kopuyor. Onun getirdiği acıyı, ıstırabı, işte birini kaybetme korkusunu veya işte o ilaçları kullanma, acı çekme bunların hepsi ortadan kalkıyor. Olaya salt olarak bakabiliyorlar ve burada komik bir şey bulabiliyorlar. Bu çok şey bir olay, çok üst bir olay. Aslında bir çeşit felsefesi var, hayata yalıngözle bakmanı sağlıyor. (8)

3.2.2.2 Kendisini, dünyadaki ve Türkiye'deki diğer mizahçılardan ayıran özellikler

Birkaç istisna dışında katılımcıların çok büyük bir bölümü, kendi mizahının sadece güldürmekten ibaret olmadığına dair vurgu yapmıştır. Özellikle komedyenlerin neredeyse tamamının sahne performanslarını "*felsefeyi, sosyolojiyi aşan, onları öteleyen, disiplinler arası ve üstü bir edim*" olarak görme eğilimleri dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

> Zannediyorlar ki adamın biri gerçekten cennette elma yedi diye Allah onu kovdu. Öyle saçma sapan bir şey olur mu? Kafayı takmış olması lazım ona, açığını araması lazım. Ne yaptı? Elma yedi. Kovun. O elmadan yenmeyecek demedim mi lan? Hani her şey serbestti. Elma yasak, kovun. Böyle bir şey yok. Oradaki anlatılmaya çalışan bilgiyi aldı insan ve artık bilginin acısı çöktü ve gerçekle yüzleşti, dünyaya döndü. Artık cennette değildi. Çünkü bilgi bizim en büyük yükümüz. Buradaki komedi de o bilginin yalın hali. Adem'in cennetten kovulması komik bir hikaye değil. Ama kafayı takmış mı dediğin zaman komik. Çünkü düşünmediğin bir gerçek fark ediyorsun o olayla alakalı. Zekâ ister abi. (8)

> Dünya görüşü zayıf ama komik bir stand-up yapıyor. Benim öyle tanıdığım arkadaşlar var. Adam çok komik, anıra anıra gidiyorum. Ama çıkınca öyle o kadar da etkilenmiyorum. Bazı arkadaşlar var aa güzel bir şey söylüyor mesela adam. Anlattıkları komik ama komik olmanın yanında başka bir şey var, derinlik var. (…) Ben derin bir insanım demiyorum. Ben ne kadar derinsem, anlattıklarım da o kadar derindir diyorum. E sağ olsun insanlarda senin anlattıkların biraz farklı, biraz daha başka bir şey. İlginç bir şeyler anlatıyorsun. Yani öyle bir şey var. (…) Mesela Cem Yılmaz'ı diğerlerinden ayıran en önemli şey; Cem Yılmaz'ın komik bir filozof olması aslında. Komik filozof olarak görüyorum evet. Çok iyi stand-upçılar komik filozoflardır. Komik sosyologlardır. (6)

> Tarz olarak da öykünmeci bir şeyim yok. Ama benim belki farklı olarak malzememiz yine yaşadığımız bu toplumdaki insanlar aile çevre neyse. Farklı olarak ben hani felsefe de okudum. Belki onun bakış açısı anlamında bir etkisi olabilir. Edebiyatla öykülerle haşır neşir oldum. Siyasetle onların kattığı bir şey olabilir ama benim gösterime gelen birisi diyemez ki politik öyle çok bunu yansıtamıyorum yani. Şeyde felsefe yapıyorum diyorum ama bu farklı bir şey. (5)

Sahnede direkt felsefe yaptığını ifade edenlerin yanı sıra, dertlerini komikleştirerek anlattığını belirten ya da seyirciyle olan etkileşimi ile ön plana çıktığını düşünen stand-up komedyenleri de bulunmaktadır.

> Ben bunu Yılmaz Erdoğan gibi bir hocaya borçluyum. Çünkü bu tarafa bakmamız gerekli olduğunu o söylemişti. Bu tarafı yapan kişi de o, işte "Neşeli Hayat", "Ekşi Elmalar" biraz daha dram tarafı ağır olsa da ama birçok filminde o dram yerleri var, diğer filmlerinde de var. Biz de yazarken biraz Hocanın bize söylemiş olduğu şeyleri kulağımıza küpe ederek yazdık. Ben çok seviyorum komedinin içerisinde dram olmasını. Dedi ya hani canınızı sıkan şeyleri yazın diye. Canımızı sıkan şeyleri olduğu gibi yazsak hep ağlarız. Ama canımızı sıkan şeyleri mizahi tarafıyla yazdığımız zaman güldürmeye çalışıyoruz. Sadece o bazen pencereyi kapatıyoruz, o mizah penceresini kapatıyoruz, gerçek halini görüyoruz. O gerçek hali de insanları üzmek gibi bir niyetimiz yok. Sadece işte böyle de hayatlar var, böyle de durumlar var, böyle de insanlar varı göstermek güzel oluyor. (9)

Komedyenlerin bir kısmı yaptığı işi stand-up'tan ziyade "*hikâye anlatıcılığı*" olarak da tanımlamayı tercih ediyor.

> Eskiden espri yapıyordum bol bol. Manyak esprilerim de vardı, şakalarım vardı. Şimdi tamamen hikaye anlatıyorum. Gücüne, komikliğine güvendiğim hikâyelerimi anlatıyorum. Yani aslında ben, "story teller" oldum zaman içinde, "story teller" diyorlar ya. Bence şeyi çok güzel," story teller". Ve hatta oyunun adını "story teller" koydum, sonra vazgeçtim. Şimdi ta ta ta ta falan koyacağım böyle saçma bir şey koyacağım yani. Mesela ben, stand-upçıyı izlemeyi pek sevmem, dünyada da pek tercih etmem yani. Ama dünyada da mesela" story teller" denilen olay çok azmış. (12)

> Ama o köy şeyi var annemin anlattığı hikâyelerde. Çünkü orada akşamları oturulur bir şey anlatılır. Hikâyeler fıkralar anlattırılır belki. Ben çocukken de biri gelirdi falan oturup televizyon izlenmezdi de adam bir şey anlatırdı işte. Bizim köyde bir Mamo vardı da işte şöyle yapmıştı. Gelen adamlar çünkü ben aslında hikâye anlatıcılığı diye başladım Mesut. Bizim geleneklerimizde bir hikâye anlatıcılığı var. (5)

Kişisel özellikleriyle (hırslı, meziyetli, tembel gibi) farklılarını ifade edenler de vardır.

> Sahnede rahatım. Kendime güveniyorum bu konuda. Diğerleri ile kendimi kıyasladığım zaman ben daha hırslıyım. Diğerlerinden yani. Daha ciddiye alıyorum her işi yani. Bunu da ciddiye alıyorum. Daha hırslıyım yani. (7 Kadın, stand-up komedyeni)

> Tembelim, tembelim. Ne çizgiyi geliştirdim, ne mizahın üstüne gittim. Şeyi aldım ama heralde mizah dergilerinde sekiz sene geçti. Sekiz sene sonunda haa bu kadar heralde dedim hani. (4, Karikatürist)

> Yazıyla çizginin buluşmasıdır bence mizah benim için. Yani yazı ve çizgi. Çünkü her çizen adam mizah üretir diye bir şey yok, yani sen de çizersin, o da çizer bir şeyler ama bunu zihinle, bir şeyle yoğurmak gerekiyor. O eksik olan taraf da o mizahçı beyni zaten. Onunla birlikte sen bu işi yoğurduğun zaman ortaya bir mizah ortaya çıkıyor. Yani karikatür olarak konuşuyorum. Mesela sadece mizah yapıp yazan insanlar da var. Ama ayriyeten bir şeyler çizip bunu mizahla da birleştiren insanlar var. İkisi bir araya geldiğinde zaten süper bir olay ortaya çıkıyor. (3, Karikatürist)

Ayrıca görüşülen iki karikatürist (1 ve 2) çizdikleri politik karikatürleri öne sürerek farklılıklarını ifade etmeye çalışmışlardır. Özellikle bir tanesi (2) günlük siyasi karikatürler çizen bir mizahçı olarak kendisinin, kimsenin söz söylemeye cesaret edemediği Türkiye'deki askeri otorite konusunda, hiçbir zaman sessiz kalmadığını özellikle vurgulamıştır.

> Siyasi ya da herhangi bi olay karşısında karikatür sanatçısının tutumu ne oluyo. Onla nasıl dalga geçmişler, ne demişler ee veya gündemde olmayan bişeyi işlemişler mi oraya. Mesela onları da önemsiyorum. Dolayısıyla ben kendi köşemde biraz daha ee komik espriler, yani çok da fazla şey olmayan bi, nası diyim yani salt güldürmeyi amaçlayan bi köşe yapmaya çalışıyorum. Ama içerdeki iki üçdeki çizdiğimiz esprilere de katkıda bulunuyorum, oraya da çiziyorum. Espri de buluyorum oraya bazen, bazen de kapakları çiziyorum. Ondan da hoşnutum. Yani karikatüristin o tarz bi misyonunun olması gerektiğini düşünüyorum yani sadece laylaylay gülelim eğlenelim esprileri değil de, bunu yaparken tabi bi yandan da halkın orda hakkaten üzüldüğü. Yani Antalya'daki o 2B şeyleri arsaları başkalarına peşkeş çekiliyo mesela bununla ilgili yazalım işte çizelim istiyorum. Yani zaten çok az şeyiz dergiyiz. Piyasadaki diğer yayın, mecralarda da çok fazla doğru bilgi aldığımıza inanmıyorum. (1)

> Ben şeyde işte bi dönem dediğim gibi toyluk safhasında geçti. Sonra Hasan Kaçan, Ustura dergisini çıkardı. Ben bi miktar muhafazakâr abiyle tanıştım falan filan. Yıl 93 filan olabilir zannedersem. Bu arada bi solcu fiziksel engelli Ahmet,

> Mehmet Kot kardeşler vardı. Bunlar Gırgır'da da çalışmış. O solcu kardeşler sıkı solcu ve ateist kardeşlerdi. Onlarla tanıştım. Onlardan öğrendiklerimle siyasi karikatürde askerleri çizmeye başladım. Bi de "naif" diye bi tipleme yaptım. Hep Somaliliyi düşünen, Somali'yi düşünen falan. Ama daha ziyade askerleri çizmeye başladım. Zannedersem karikatürcü olarak da işte 94'den itibaren hatta o çizdiklerim hep aynı tipleme üzerinden gitti. Bi köşe kafalı tipleme oluştu. Yani o istem dışı oluştu bi anlamda da yani çerçevesi olan sabit fikirli elinde sopası olan bir tipleme oluştu. Eee aslında asker memleket için ciddi bi malzemeydi o dönem için ki hala da malzeme olması gerekiyo.(…) 12 Eylül'den 2010'a kadar askerle ilgili tek satır bişey çizmedi bizim mizah dergisindeki ustalarımız, kardeşlerimiz ve saire. Tek satır. Tek bi tane satır yok. Şimdi bi defa bunun özeleştirisini bunun halini anlatmadan bunların iktidarla ve saire biraz evvel gazetecilerle ilgili dediğim gibi, maalesef yapmadın kardeşim. (2)

3.2.2.3 Kendi kendisi ile dalga geçme durumu

Genel olarak mizahçıların tamamı kendi hayatlarındaki çarpıklıklardan yola çıkarak mizah ürettiklerini ve kendi kendileriyle dalga geçtiklerini ifade etmiştir. Ancak stand-upçılar; komedyenin kendi fiziksel özellikleri üzerinden, kendisini sürekli komik duruma düşürerek espri üretmesinin hoş olmadığını belirtme ihtiyacı hissetmişlerdir.

> Ben bir kere hiçbir komedyenin kendisi ile dalga geçmesini sevmiyorum. Bir kere oradan başlayalım. Bu benim görüşüm ama tartışmaya açık bir şey bu. Kolaya kaçılmak için yapılmış bir hamle olarak görüyorum bunu. Kendi hikâyeni anlatmak değil ama bunu ayıralım. Hikâyenin hayatının içindeki komik anlar ayrı bir şey, kendini sürekli komik duruma düşürmek çabası ayrı bir şey. O kurgulanmış gibi geliyor bana biraz. (11)

> Kendimle dalga geçmek şöyle abi; bu şimdi şimdi biraz daha esnaflığa düştü aslına bakarsan. (…) Bazı stand-up'çılar bunu farklı değerlendirmeye başladı. Kendimle dalga geçebilirimin üzerinde çalışmak bence çok esnaflık gibi geliyor. Ama kendinle dalga geçmeyi çok özgün bir şekilde yaparsan eğer ki ben baba kel değil, amca kel değil, dayı kel değil, ben kelim mesela. Ben bunu sorgularım mesela anladın mı? Buna üzülmek yerine bununla ilgili dalga geçersem iyi olur diye bakıyorum. (9)

Karikatüristlerin, mizahçının kendisi ile dalga geçmesini sonradan kazanılan bir bakış açısı, mizahın üst bir evresi olarak görmesi; komedyenlerin ise kendisi ile dalga geçmeyi mizahın başladığı yer olarak görmesi dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır.

> Bu aşamadan sonra şeyi söyleyeceğim, bu ego kısmını geçtikten sonra artık kendinle de dalga geçmeyi, kendinden de bir şeyler katmaya başlıyorsun zaten.

> Mesela kendi yaptığım absürtlükleri ben çizdiğim olmuştur. Kahkahalarla güldüğüm oldu. (3)

> En üst evre yani, en tepesi bu. Diğer türlü başkalarıyla hep eleştiriyosun filan. Gene bunu yaptın, gene bu şapşallığı yaptı filan. Bak mesela Cem Yılmaz'ı hepsinden ayrıştıran o oldu. O kendini çok iğnelemiyo ama kendisi gülüyo hatta kendini de bazen tiye alıyo filan. Diğerleri hep şey yapıyodu. Ben acayip entellektüelim zaten şu öküze bikaç fıkra anlatayım ve saire filan. Onlarda hep belden aşağı şeyler. Bu Mehmet Ali Erbil ve saire tarzı benzeri. Cem Yılmaz kendi eğlendiyi şeyleri anlattı, o da yakın bu örneğe. O yüzden çok başarılı oldu adam. Samimi çünkü. Anlatırken gülüyo da aynı zamanda. Ama diğer bakışı açısı "aaa öküz, aydınlanmamış, bu orta çağ karanlığı Allah belanızı versin." Hep böyle diyen bi adam yani. Arada dağlar kadar fark var. O yüzden bu kendiyle sahici anlamda dalga geçmek. Mizahın en üst mertebesi yani. Bize sağlayabileceği en büyük fayda. (2)

> Zaten oradan başlıyor olay. Kendi ile dalga geçemeyen birisi başkasıyla geçerse samimi olamaz. Kendinle geçebildiğin kadar başkasıyla geçebilirsin bence. (7)

Konuyla ilgili olarak kendi hayatındaki çarpıklıklar, ailesindeki uyumsuzluklar, kendi değerleri ile ilgili espri yapma ihtiyacı ya da öz eleştirinin mizahın çok önemli bir parçası olduğuna dair ifadelere rastlanmıştır.

> Geçerim tabi. Biraz şey olmak lazım hem yırtık hem yüzsüz hem arsız. Biraz mizahta şey vardır yani bazı dergiler vardır şimdi. İdeolojik olarak başka yerdeler. Alıp bakıp okuyorum tat alamıyorum. Hani kendi kemik okuyucu kitlesi dışında insanlarda az çok mizah dergileriyle mizah diliyle haşir neşir olmuş adamlarda keyif alamıyolar. Evet çok iyi çizeni de var… Evet cafcaf. Adamlarda şey yok bence hani anarşist bi ruh, bi karşı çıkış, piçlik, fırlamalık. Kendi içlerinde öylelerdir de başka bişey yok bence. Öyle olsa daha iyi olur. (4)

Diğer mizahçılardan farklı olarak konuya İslam tasavvufunu referans göstererek açıklama getiren bir katılımcının aşağıdaki sözleri ilginçtir.

> Yani belki işin tasavvufla bağlantılı bi boyutu da olabilir ciddi anlamda çünkü orda da kendi nefsini hakir görme, alt etme ve benzeri şeyler öğretiliyo ve saire yaşanılıyo filan. Burda da işte miktar şey yapabilirsen, işte kendini anlatmayı filan deneyebilirsen mizahın güzel bi halini yaşamış oluruz diye düşünüyorum yani. (2)

Kendisi ile değil başka insanlarla dalga geçtiğini ve bu konuda herhangi bir sınır tanımadığını ifade etmesine rağmen, görüşmenin daha sonraki kısmında kendisini yalanlayarak şunları dile getirmiştir:

> Ben kendiyle dalga geçen bir komedyen değilim. Normal hayatta da başkalarıyla dalga geçmeyi tercih ediyorum, bana daha komik geliyor. (…) Ben genelde kendi

> değerlerimle daha çok dalga geçiyorum. Malzemeyi kendi değerlerim üzerinden yapıyorum genelde. (8)

3.2.2.4 İlham kaynakları

İlham kaynakları açısından görüşülen mizahçıların öncelikle kendi hayatlarından yola çıktıklarını söylemek mümkündür. Kendi ailelerinden ya da sosyal çevrelerinden söz ettikleri ve oradan ilham alarak hazırladıkları espriler, görüşmeler sırasında en çok değinilen konu olmuştur.

> Genel olarak hep kendi hikâyemi anlatmaya çalıştım. Ama tabi şimdi zaman içinde değişti sahne. Sahnedeki mizah anlayışı da değişti. Zaten mizah çok değişken bir şeydir yani. (12)

> Aslında toplumla değil başta direkt kendi gizleyemediğin şeyi açığa çıkarırsın tamam mı? Açığa çıkarırsın bu komediye dönüşüyor. (5)

> (…) kendi hikâyemle başlıyorum. Sonra bütün turne anılarımda yaşadıklarım bir bölüm böyle götürüyorum. (11)

İnsan ilişkileri, bu ilişkilerde yer alan çarpıklıklar, toplumsal sınıf farklılıkları, kadın-erkek ilişkileri, gündelik olaylar gibi konular da, ilham kaynakları olarak sıkça belirtilmiştir.

> Aslında üç şey, hemen hemen bi arada. Ben şimdi kadın-erkek ilişkilerini çok fazla işliyorum. İki gencin arasındaki komik, işte mahalle ağzıyla o ona bişey söylüyo, o ona bişey söylüyo. Çok da seviyorum. Haz aldığım için yapıyorum. Burda o şeyi de o çarpıklıkları da mesela şey yapıyorum. (1)

> Benim zaten aile, yani yaşantım baya güçlü olduğu için benim, yani aile yaşantım, genelde insanlar arası ilişkiler, insan ilişkileri. Ondan sonra insan ilişkiler içinde tabi şey de oluyor, yani varoş, zengin, fakir. Ama kör göze parmak böyle değil de, bak o zengin, bak o fakir, bak şu güçlü, şu ezik değil de bunu biraz daha toplumsal hale indirgeyip daha sosyal bir hale getirip sunmak. İnsanları ilgilendiren kısımları şey yapmak, ajite etmeden, çok böyle derinine inmeden yüzeysel geçmek. (4)

Öte yandan başka bazı katılımcılar da, yaptıkları mizah için politik konuların da zaman zaman ilham kaynağı olduğunu belirtmişlerdir.

> Siyasi olarak da çok şey söylüyorum. Bu ülkenin televizyon anlayışına da sosyal medya kullanımına da çok sert eleştirilerim var. Bunu biraz mizahla biraz düşünerek bazen sıkılıyor insanlar hoşuma gidiyor sıkılsın bir dakika. (11)

> Ama içerdeki iki üçdeki çizdiğimiz esprilere de katkıda bulunuyorum, oraya da çiziyorum. Espri de buluyorum oraya bazen, bazen de kapakları çiziyorum. Ondan da hoşnutum. Yani karikatüristin o tarz bi misyonunun olması gerektiğini düşünüyorum yani sadece laylaylay gülelim eğlenelim esprileri değil de, bunu yaparken tabi bi yandan da halkın orda hakkaten üzüldüğü. Yani Antalya'daki o 2B şeyleri arsaları başkalarına peşkeş çekiliyo mesela bununla ilgili yazalım işte çizelim istiyorum. Yani zaten çok az şeyiz dergiyiz. Piyasadaki diğer yayın, mecralarda da çok fazla doğru bilgi aldığımıza inanmıyorum. (1)

Ağırlıklı olarak asker, gazeteci ve aydın streotipleri üzerinden politik konular ile ilgili karikatür çizen katılımcının aşağıdaki sözleri de ilginçtir:

> Ama daha ziyade askerleri çizmeye başladım. Zannedersem karikatürcü olarak da işte 94'den itibaren hatta o çizdiklerim hep aynı tipleme üzerinden gitti. Bi köşe kafalı tipleme oluştu. Yani o istem dışı oluştu bi anlamda da yani çerçevesi olan sabit fikirli elinde sopası olan bir tipleme oluştu. Eee aslında asker memleket için ciddi bi malzemeydi o dönem için ki hala da malzeme olması gerekiyo. (…) Bi miktar işte böle askerleri çizdim sonra gastecileri. Son 10 yılda gastecileri çizdim. Mesela ilk matbuata Gırgır'a girerken şöyle bi anım var anlatiym. Aslında gasteciliğin çok güzel belgeseli olur. Bu konuda bi kaç kitap da okudum, eski gazetecilerin anılarını filan da okudum. (2)

Stand-up komedyenleri genel olarak politik konulara mesafeli durmakla birlikte görüşülen tek kadın mizahçı tüketim toplumu, ataerkil toplum yapısı, kadınlara yapılan haksızlıklar gibi konulara gösterilerinde sıkça yer verdiğini belirtmiştir.

> Dünya tarihine baktığın zaman tüm ayrımcılıklar faşistlikler beyaz erkek tarafından yapılıyor. Zencilere yapılıyor, Yahudilere yapıldı ve de kadınlar. Bunlar üç başlık mesela Zencilik, Yahudilik, kadınlık. Bu ikisi bitti ama o kadar ciddi problem yok. Ama kadınlık aynı seviyede hala. Kim diyor kadın daha usturuplu olacak? Kim kime ne ya? Orospu bütün kadınlar. Bütün kadınlar bugünden itibaren orospu doğuyor yani. Böyle bir şey dayatılıyor sürekli sana. O yüzden de kadınlar bıktı artık bıkıldı bundan. Hem kadın muamelesi yapıyorsun her şeyde ama hiçbir zamanda kadına verilmesi gereken değeri vermiyorsun. O saygıyı göstermiyorsun. Madem biz zayıfız güçsüzüz, çiçek gibi davran. Davranmıyorsun. O zaman değilim demek ki aslında kadını bu kadar dişli yapan şey erkekler oldu aslında. Bu kadar üstüne gelinirse, ben şimdi yeni gösteri yapmayı düşünüyorum. (7, Kadın)

Bazı katılımcılar dramatik yönü ağır basan konular üzerinden mizah ürettiklerine vurgu yapmışlar; kaynağında stres ve sıkıntı yer alan konulara temas etme çabaları olduğunu ifade etmişlerdir.

> Bak şöyle bir şey var; benim için komedi stresin olduğu yerde çıkıyor. Zaten sahnede seyrettiysen bahsettiğim konular şey konular değildir, normalde komedyenlerin Suriyeli falan işte, tır şoförü… Ben gördüğüm şeylerle ilgili şaka yapıyorum ama onlar gerçek değil. Bir şey görüyorum, fark ediyorum onunla ilgili şaka yapma ihtiyacı duyuyorum. Bunun sebebi şu; direkt aklıma o komik olarak geliyor. Mesela Afrikalı saat satıcıları, çok komik geliyor bana. Bu adamlar Afrika'dan gelip Türkiye'nin her bir ilçesinde saat satıyorlar. Türklerin çok saat tükettiğini falan düşünüyor olmaları lazım. Böyle bir yatırım yapıldıysa bu işe bu konuşulmuştur yani. (8)

> Ben çok seviyorum komedinin içerisinde dram olmasını. Dedi ya hani canınızı sıkan şeyleri yazın diye. Canımızı sıkan şeyleri olduğu gibi yazsak hep ağlarız. Ama canımızı sıkan şeyleri mizahi tarafıyla yazdığımız zaman güldürmeye çalışıyoruz. Sadece o bazen pencereyi kapatıyoruz, o mizah penceresini kapatıyoruz, gerçek halini görüyoruz. O gerçek hali de insanları üzmek gibi bir niyetimiz yok. Sadece işte böyle de hayatlar var, böyle de durumlar var, böyle de insanlar varı göstermek güzel oluyor. (…) Ben daha çok böyle aileyle ilgili skeçler yazarım. Çok Güzel Hareketler'de de yazarlarından biriyim mesela. "Adım Taner", "Açın Kapıyı". Açın Kapıyı mesela benim ailemdir, kendi ailemdir. Benim annem, benim babam, ben ve kız kardeşimdir. (9)

Kamusal alanlarda geçen kısa hikâyeler ve ailesi üzerinden toplumsal sınıf farklılıklarına değinen katılımcının sözleri aşağıda yer almaktadır:

> Birçok stand-upçı cem yılmaza özeniyor diyorlar. Ama insanların benzerliği var. Bana hiçbir zaman demiyorlar çünkü ben kendi hikâyelerim üzerinden yapıyorum. Tarz olarak da öykünmeci bir şeyim yok. Ama benim belki farklı olarak malzememiz yine yaşadığımız bu toplumdaki insanlar aile çevre neyse. Farklı olarak ben hani felsefe de okudum. Belki onun bakış açısı anlamında bir etkisi olabilir. Edebiyatla öykülerle haşır neşir oldum. Siyasetle onların kattığı bir şey olabilir ama benim gösterime gelen birisi diyemez ki politik öyle çok bunu yansıtamıyorum yani. Şeyde felsefe yapıyorum diyorum ama bu farklı bir şey. (…)Felsefe akademik hayatla ilgili karşılaştığım şeyler. Otobüste karşılaştığım şeyler. Bazı prototipler var. Annem babam var. Ankara ile ilgili bir konsept var. Şehirlerarası otobüsler de var. Askerlik de var. Ne bileyim çocukluk da var. İş hayatı da var. (5)

Önceki bölümlerde kısaca anlatılan katılımcıların profilleri üzerinden değerlendirildiğinde; görüşülen mizahçıların işledikleri toplumsal ve felsefi konuların da,

kendi kişisel hikâyeleri, bire bir deneyimleri ve yakın çevrelerindeki aktörler ve onların davranışları ile doğrudan ilgili olabileceği dikkati çekmektedir.

3.2.2.5 Mizahın "toplumsal otoriteye bir başkaldırı" olup olmadığı

Genel anlamda görüşülen bütün mizahçılar farklı açılardan konuya yaklaşsalar da mizahın muhalif ve eleştirel bir yönü olduğunu kabul etmektedirler. Ancak yine büyük bir çoğunluğu muhalif olmanın sürekli politik espriler yapmak demek olmadığının da altını çizmektedirler.

Stand-up komedyenlerinden bazıları sahnede olmanın kendisinin zaten muhalif bir tavır olduğunu belirtmiştir.

> Ama bireysel anarşizm felsefi ya da kültürel anarşizm biraz daha farklı olabilir yani dediğim gibi hiyerarşik sana dayatılan yapının onu kırmaya dönük bireysel bir şey ben bunu çok yaşadım. Üniversite okudum. Akademik şu bu. Tiyatro yapıyoruz stand-up benim arkadaşlarım kariyer derdinde sen başka bir şey derdindesin hakikaten o Sana dayatılan statükocu sen şusun sen busun onu kırmaya dönük bireysel bir şey ben böyle bir yeni sistem ortaya atmak için bayraktar olarak değil kendi bireysel dünyanda ortamdaki hiyerarşiyi kırmaya çalıştım. Benim en önemli şeyim ortaya koyduğum kendimce çıkış noktam tamam ben bunu yaparak tiyatroyu dünyanı değiştirmek değil ama kendi bulunduğum çevrede de insanlar desin ki ya adamın yaşam biçimine bak üniversitede çalışıyor ailesi çocuğu var ama geliyor burada tiyatrosunu yapıyor stand-up gösterilere giriyor. Böyle bir yaşam biçimi de olabilir yani. (5)

> Komedyen olarak ben, sadece güldürmek istiyorum ve gülmek istiyorum. Zaten insanın bir de komedyenin vereceği ihtiyacı da yok bence. Zaten seni izlemeye gelen insanlar da genelde senin gibi insan oluyor, yani kime ne anlatacaksın, zaten aynı kafadasınız genelde yani. Muhaliflik, evet mizahçı muhaliftir her zaman. Sahneye çıkmak muhalif bir eylem sanki bilemiyorum ki. Yani siyasi mesela hiç yapmadım ömrümde, ara ara yapmışımdır, o da komik bulduğum için. (12)

Mizahın anarşist bir bakış açısını da kapsadığına, fakat kendilerinin böyle bir mizah yapmayı tercih etmediklerini belirten katılımcılar da olmuştur.

> Bence mizahın bu yönde kullanmamak lazım diye düşünüyorum. Tamam, bunu da bir şekilde kullanırsın ama 10 taneden 9'unu bundan çizerken o zaman yaptığın

mizah olmuyor, başka bir şey oluyor. Ben şeyden yanayım, mizahın ne bir dini, ne bir ırkı, ne bir sistemi, ne de bir özeli barındırdığını düşünüyorum. Mizah herkes için yapılmış bir şeydir. Bunu o dönemde işte komünist bir adam okuduğu zaman da gülmeli, milliyetçi bir adam okuduğu zaman da gülmeli, dindar bir adam okuduğu zaman da gülmeli. İşte zaten genele hitap edebiliyorsan yaptığın iş yerine öyle gidiyordur. (3)

Mesela bazı komedyenler var o anarşist bakış açısıyla hiç bunu dengelemeye falan çalışmıyor ve ben bazılarını çok beğeniyorum gerçekten. Çünkü hiç umurunda değil yani. O zamanlar çok iyi tespitler, biraz daha underground'a indiriyor kişiyi. Yani daha böyle evet bazı kişilerin izlememesi gereken bir hale sokuyor gösterisini. Ama çok keyifli geçiyor, ben bundan çok keyif alıyorum, izlerken keyif alıyorum. Ama yapar mısın diye sorarsan yapmam. Yapmamam gerekli olduğu için değil, yapmam. Ben o kadar değilim çünkü. Benim sevdiğim çok şey var bu ülkede. (…)Siyaset yapmak bizim yapmaya çalışmamız biraz şey kalıyor insanda, niye siyaset, neden, gerek var mı, onca şey var diyorlar. Ama biz aslında bakarsanız bakın bir siyasi şaka yapacağım ve buna güleceksiniz dediğimde orada da canınızı sıkan bir şey var diye yapıyoruz. (9)

Mizah zaten genelde başlangıcından bakacak olursa muhalifliğinden ortaya çıkmış bir şey. Yani yandaş mizah diye bir şey yok. Var da yani komik olmuyor. Çünkü komedi muhalefette, yani muhalif olmak komediyi barındırıyor. Ama burada olay birilerine yaranmak için mizah yapmaktan ziyade, yaranmak dediğimiz konunun güldürmek eylemi üzerine olması lazım. Gülünürken rahatsız edilen bir kitle yoksa kıymetlidir. Ama sen illa rahatsız etmek için güldürüyorsan o da başka bir alana giriyor. Yani mizah çok geniş bir kavram. (…) Kendi sahnemde siyasi konulara, dini konulara, inançlarıyla alakalı insanların espri yapmamaya çalışıyorum, yani yapmıyorum da. Çünkü orası bir arkadaşlık ortamı değil. Biletli bir etkinlik bu veya özel bir etkinlikse, her neyse. İnsanlar senin kendi fikirlerini, hayatı nasıl yaşadığını dinlemeye gelmiyorlar. Senin hayatla ilgili komik, eğlenceli anılarını dinlemeye geliyorlar veya onlara yapacağım interaktif konuşmaları dinlemeye geldikleri için ben çok girmiyorum böyle konulara, hiçbir zaman da girmedim. (10)

Protest bir tavrın mutlak bir surette mizahın içinde olması gerektiğini vurgulayanlar da olmuştur.

Eleştirme, isyanı varsa onu dile getirme. Sözcü olma, vicdan olma gibi, ama bunu çizerek mizah yoluyla yapma gibi. Anarşizm, mizahçı için yanlış gördüğüne itiraz etmek, vay bunun da komiği yapılır mıymış, vay bu da eleştirilir miymiş gibi yaklaşan otoriter zihniyetlere, genel teamüllere karşı çıkmak. Anarşizm budur mizahta. Lafın varsa söyliyceksin. Bu yanlışsa bu yanlış diyeceksin. Ya sen böle kendini çok ciddiye alarak konuşuyosun ama bu komik lan aslında. Saçmalıyosun diyebileceksin, sallama lan diyebileceksin. Demezsen olmaz. Politik mizah denilen tür dergicilikte olduğu için her bişeyin 3. Sayfası var mesela 2. 3. Sayfa mizah dergilerinde. Orda haftalık politik şeyler, durumlar, siyasetçilerin

eleştirileri yapılır. Yerden yere vurulur, yeri gelir itin götüne sokulur. Bu yapılır, anarşizm olmadan olmaz. Söz söylemen lazım yani, sözün yoksa niye ordasın ki. Sözü olmayan adamı da oraya koymazlar ki ne işin var sözün yoksa hayata dair. (4)

Dolayısıyla içerde muhakkak sınırları zorluycak şeyler yapmak istiyorum. Yani bence bu olmalı. Eee çünkü zaten seni okuyan okuyucu senin orda suya sabuna dokunmadan yaptığın espriyi zaten orda ya biyerde ya orda ya burda ya televizyonda başka bi yerde, yandaş basında bilmem ne basında herşeyi görüyo yaşıyo onu zaten. Sen biraz böyle uca dokunur bişey yaptığın zaman onun söylemeye çalıştığı bişeyi yapmış oluyosun orda. Bi köşe yazısı okuyosun mesela bilmem kimi, çok sevdiğin bi adamdır öyle bişey yazıyo ki, ulan afferim be ne güzel yazmış tam benim söyle… Yani okuyucyla bu frekansı yakalamak işte aslında o köprü bu. Bu frekansı yakalayabilmek burdan geçiyo diye düşünüyorum. Biraz o yüzden o ruhu, o anarşist o ruh olmalı. Uçları sınırları biraz daha zorluycak bişey olmalı her zaman, her işte olmalı bence. Eeee tabi bunu yaptığın işe ee etkisini görebiliyosan. Olumlu yönde etkisini görebiliyosan devam etmelisin. Ama bi süre sonra baktın. Onun örnekleri de var yani. Adam uçta bişeyler yapiym derken kendisinin, kontrolden çıkıyo adam, yaptığı şeyler saçma sapan olmaya başlıyo. Yani şimdi isim vermiyim, bi çizer mesela ben çok severdim. Espri tarzı biraz değişik, okuyorum çok güzel. Sonra bi gün böyle bi köşesini okudum yani o kadar saçma uç espri. Yani bana göre mesela alışılagelmiş bişey olmadığı için yaa bunu niye bu herif yapmış diyosun mesela. Dolayısıyla onun da şeyini yine kendin vericeksin. Bu acayip bi durum yani tamamiyle. Okuyucu bazen yönlendiriyo seni ama ooo ruh halinin hep içinde olması lazım. Hep amatör ruhla beraber karışık bi halde onun olması lazım. (1)

Mizahın anarşizm fikrinin tam da karşısında olduğunun ve birleştirici gücünün altını çizen iki katılımcı bulunmaktadır. Türkiye'deki ilk doğaçlama tiyatrocularda olan katılımcı, her türlü radikal tutuma karşı olduğunu belirtmiştir. Kadın komedyen ise, daha önceki bölümlerde mizahın kendisi için herhangi bir otoriteyi kabul etmemek anlamına geldiğini belirtmiş; ancak aynı zamanda bu bölümde mizahın sevgiyle yapılabileceğini, dolayısıyla ilk önce seyirciye kendisini sevdirmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Vay be anarşizm, anarşistlik böyle şey yapıyordu ama şu an uzak olduğunu düşünüyorum. Geldiğim noktada her türlü radikalizmin insan hayatına cevap vermediğini düşünüyorum.(…) Yani yaptığın işi sempati ile sevgi ile yapman. Hani eleştirirken bile o adamı, eleştirir bir şekilde alçak, köpek gibi eleştirmek yerine, onu tatlı bir şekilde eleştirdiğin zaman, sevgiyle eleştirdiğin ona anlayış gösterdiğin zaman, o zaman daha farklı bir noktaya gidiyor. Bir mizahçının, bir insanın ama bir mizahçının da başarılı işler ortaya koyabilmesi için, insanları güldürebilmesi için sevgi dolu olması lazım.(…) Türkiye'de tabu çok fazla. O yüzden de daha dar bir alanda mizah yapılabiliyor. (6)

> Mizah anarşizm karşısında hatta. Çünkü daha çok birleştirmek mutlu etmek uydurmak uyum sağlamak amacı güdüyor. İnsanlara derdini anlatırken seni anlasınlar yanında olsunlar sen onların yanında ol istiyorsun. Anarşizmde kopmak yani hedef. Kopuş yani o yüzden değil bence. (…) Sevdiğine zarar veremezsin dolandıramazsın öldüremezsin. O yüzden sevdirmeye çalışıyorum sahnede kendimi. Ben de onları seviyorum. Sadece beni sevsinler ben kimseyi sevmiyorum da olmuyor. Karşılıklı bir alışveriş. Sevgiye açık olmak lazım. (7)

Konuyu daha farklı bir şekilde ele alarak Türkiye'de mizahın eğlenceden ibaret olduğunu, fakat mizahçıların bir mikrofon uzatıldığında hemen mizahın muhalif yönüne vurgu yaptıklarını belirten katılımcı mizahçıların muhalif duruşunu samimiyetsiz bulduğunu ifade etmiştir. Kendisinin hiçbir zaman çekinmeden otoriteye muhalif karikatürler çizdiğini, hatta şu anda mevcut hükümete yakın bir gazetede çalışmasına rağmen mümkün olduğunca iktidarı eleştiren karikatürler çizmeye çalıştığını belirtmiştir.

> Şimdi 20 kişi 30 kişi varsa dergide 1-2 kişi siyasi karikatür filan bulur. Diğerleri hep makara kikiri vesaire falan. Ama dergi, (sesini değiştirir) muhalefetin gücü bilmem ne falan, dışardan bi röportaj vesaire bilmem ne olduğunda hep böyle siyasi tarafı ön plana çıkar. Aslında dergi eşittir makara kikiridir. Ama kapak ve 3. sayfası bilmem ne olduğu için ne zaman bi mikrofon ya da benzeri bi atmosferde "işte biz iktidara karşı bilmem ne falan filan". Ya yok öyle bişey, zaten hep makara kikiri, bi samimiyet yok. (2)

3.2.3 Toplumun mizah anlayışı

3.2.3.1 Toplumun mizah anlayışının gelişmesine ya da körelmesine bazı faktörlerin etki edip etmediği

Toplumumuzun mizah anlayışının gelişmesine ya da körelmesine bazı faktörlerin etki edip etmediği sorulduğunda, görüşülen mizahçılar birbirlerinden bağımsız olarak farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Mizahın gelişmesini etkileyen parametrelerin kavramsal kıstaslarla çok somut olarak belirlenemeyeceğine dair yaygın bir kanı bulunmaktadır. Çünkü mizahın her ortam ve koşulda, her kültür ve eğitim düzeyinde, kısacası sosyal hayatın var olduğu her durumda, farklı şekillerde de olsa, kendine mutlaka yer bulacağı fikri ön plana çıkmıştır.

Ancak birçok katılımcının hemfikir olduğu düşünce eğitim seviyesi ve entelektüel gelişmişliğin mizah anlayışının gelişmesine sağladığı olumlu katkıdır. Görüşülen mizahçıların büyük bir çoğunluğu direkt ya da dolaylı olarak bu konuya temas etmişlerdir.

Toplumdaki genel insan kalitesinin yükselmesiyle mizah anlayışının gelişmesinin birbirine paralel konular olduğuna değinen iki katılımcının sözleri aşağıdadır.

> Aslında şey derler mesela. Onu sen bi ara sordun gibi de. "Ülke ne kadar dandikse mizahi üretim o kadar güçlüdür. Yollar bozuksa, siyaset üç kağıtsa, hukuk dökülüyosa filan zalimlik şiddet varsa mizahçı için Allah dedirtir." Aslında bu da soru işareti yani. Acaba böyle mi? Pek böyle olmayabilir. Çünkü bileşik kaplar hesabı. Herşey birbirini etkiler. Yani bir başarı varsa o başarı etrafını da tetikler. Biz de başarısızlık, berbatlık, kötülük filan hakim olduğu için. Bence mizahta bundan payını alıyo. Yani işte izlediğimiz dizilerden. Ürettiğimiz şeylerden filan. (2)

> Evet, kendi kitlem de demeyeyim de genel olarak yani evet çok başarılı komedyen arkadaşlarımız var, çok bilet satıyorlar falan ama emin ol, insan kalitesi daha yüksek olsaydı, hepsi çok fazla satacaktı yani. Maalesef insan kalitesi biraz düşük. Mizah kalitesi de düşük. (12)

Toplumumuzdaki entelektüel insan sayısının doğrusal olarak arttığını ve bu artışla birlikte farklı mizah anlayışlarının daha çok ortaya çıkacağına dair söylenen şu sözler de enteresandır:

> Türkiye'deki entelektüel insan sayısı son yüz senedir ortalama olarak belli bir artış gösteriyor. Bu artış da doğrusal bir grafik. Hükümetle alakası yok. Bunun insan gelişmesiyle alakası var. Bunu da bence şu an gelişim sürecinde bir şey. Gelişim sürecinin engellenebilir olduğunu düşünmüyorum. Benimle alakası yok. Ben sadece bunun içindeki piyonum sadece. (8)

Yukarıdaki tezi destekler nitelikte, başka bir katılımcı da, eğitim seviyesi yüksek olan bireylerin mizah konusunda daha seçici davrandığını ifade etmiştir.

> Eğitimli kesim daha seçebilir bu mizahi yapıyı. Eğitimli de olsa insan taksiciyle manavla köyden gelenle halkla herkes ilişki içerisinde halkın o en basit tutum davranışlarının üzerine kurulan mizahı herkes seviyor. (5)

Türkiye'deki eğitim sisteminin sorunlu olduğunu, yetenekli gençlerin kendi ilgi alanlarına sağlıklı bir şekilde yönlendirilemediğini ve bunun sanat alanlarındaki üretime de olumsuz yansıdığını belirten katılımcının sözleri aynen şöyledir:

> Şimdi şööle, hani hep diyolar ya biz aslında bu klasik şey derler ya. Her şeyin başı eğitim diye. Aslında o çok doğru bi laf yani baktığında. Çok yüzeysel yaklaşmassan gerçekten çok doğru. Ama bu bahsettiğim şey değil yani, herkes artık ayped'le tabletlerle çalışacak bilmem ne falan. Böyle bi anlayış değil yani. Ben sana bişey söyliyim mi, bizim 70 80'lerdeki, şimdiki üniversite sınavlarını görüyosun bi sürü olaylar oluyo. Yok çalınan sorular bilmem neler. Yani gençler, karmakarışık bi durum var. Bizim zamanımızda çok daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum ben onun. İki tane sınav vardı, birine giriyodun belli bişey alıyodun, ikincisinden de aldığın zaman bi yere yerleşiyodun falan. Şimdi yani eee yani eğitim bizde ilk başta şey olması lazım, eee benim düşüncem şu eee yani bizdeki en büyük problemin gençlerin eğitime başlarken kendi pozisyonlarını kendi ilgi alanlarını belirleyemeyip ona göre bi yol çizemedikleri için bunun böyle olduğunu düşünüyorum. Ben mesela ee benim çok arkadaşım var. Adam acayip yetenekli mesela, belki tiyatro miyatro yapsa daha güzel bi yerlere gelecek ya da çok iyi bi gitarist arkadaşım var çok sağlam bi gitarist arkadaşım var. Fakat bi yerde görsel efekt yapıyo adam istemeye istemeye. Yani benim çok iyi arkadaşım var matematikçi, matematik öğretmeni ama yıllarca, bir resim yapıyo inanamazsın ama Türkiye'de onun karşılığı yok. Yani biz bile mesela ben neden karikatür çiziyorum aslında karikatürün bana maddi bi kazancı yok. Yani ben herşeyi bırakiym karikatürle hayatımı geçindiriym diye bişey diyemem şu an. Bu şeyde Türkiye'nin şu durumunda. Ama ee neden çiziyorum çünkü yıllarca hep anlatmak istediğim bişeyler var, bişeyler söylemeye çalışıyorum. Bunun biraz önce söyledim o güç meselesi, olmasının iyi olduğunu düşünüyorum. Eee dolayısıyla da işte yani doğru yere aslında bizim gençlerimiz… Mesela benim yiğenim ee gitar istedi mesela benden geçen, amca bana gitar al dedi mesela o benim çok hoşuma gitti acaba bu çocuğun imkanlarımız dahilinde o çocuğu mesela ben müzikle ilgili bi alanda gelişimini sürdürmesini isterim. Ama bu gene dönüyo dolaşıyo kısır döngü gibi mesela ben ekonomik bi sürü şeyleri… Adamın 3 tane çocuğu var zaten zar zor geçiniyo bunun çok fazla bi şansı yok ki. Yani okula yolluyo, ordan ordan çocuk kendi gayreti varsa bişey oluyo, olamıyosa başka bi… Yani bundan dolayı tam böle eee şeyi oturmamış, yerine oturmamış bir sürü insan modeli oluyo Türkiye'de. Yani gerçekten başka bi işte olsa daha iyi yapacak. Yani şey gibi düşünmek lazım, yani masanın ordaki vidayı çıkarıp buraya koyduğunda masa sallanmıycaktır esasında ama sen onu oraya takmışsındır masa sallanıyodur yani. Halbuki vidaların yerini değiştirsen her şey mis gibi olucak. (1)

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu din kavramını mizaha karşıt bulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca toplumun dindar kesimlerinin mizaha karşı mesafeli durmadığını da

düşündüğünü belirtenler olmuştur. Bunun en önemli nedeni olarak da mizahın ortak toplumsal yaşam alanlarının bir ürünü olması gösterilmiştir.

> Yani bu konularda saldırarak senin kafanda dinci diye oluşturduğun adam tiyatroya da operaya da gidiyor. Yurtdışına tatile gidiyor. Bizim doksanlardaki kalıplardaki gibi değil insanlar. İç içe girmiş bir yapı var anlatabildim mi? Adam oğlunu iyi yerde okutuyor ama dindar falan yani. Milliyetçi diyorsun onun da belli bir kültürel yapısı oluyor. Şeyi ayırıyorum sonuçta dünya ile alakası olmayan gerçeklikten kopmuş halk kitlesi her zaman var. Ben İtalyan turistlerle de çalıştım. Adamın tek derdi ne yiyeceğim ne içeceğim bütün Avrupalılar da kültürlü değil yani. Orada da halk ker yerde halk sonuçta ikinci dünya savaşında almanlar Nazileri desteklemişler. Sen Almanlar diyorsun da sen kesip atamazsın bunu nasıl olabiliyor böyle bir şey. O yüzden bu konularda iyi düşünmek lazım. Sonuçta buradaki yetişmiş insanlar da zikir çeken cemaattekilerde baktığın zaman mahallede büyümüş ticaret ilişkilerine girmiş bir memleketten gelmiş genelde benim gördüğüm onlar daha kendisini bir şeye adamış olsa da o kültürle geldikleri için toplumsa mizah toplumda neyle gülünüyor neyle dalga geçiliyor örneklere falan bakıyorum mesela adam gençken diyor işim var ihtiyarken çişim var ne zaman geleceksin musallada mı? Falan diyor. O malzemeyi onlar da biliyorlar. Bir de işin öyle bir boyutu var hani eskiye oranla daha hani önceden çok daha somurtkan bir şey vardı. Şimdi bakıyorum o tarz televizyonlarda falan adam helyum şişirip ilahi falan söylemeye çalışıyor tamam mı? Şimdi bundan kaçamıyor. Şimdi internette herkes ondan sonra kitleyi de kaçıracak kitle de demek ki sadece ilahi dinlemek istemiyor. Belki böyle bir şey de var. İşin bu boyutu da var. Onlarda şeyden çıkamıyor ama diğer taraftan dindar kesimin espri yani gülmeye biraz daha az yatkın olduğunu söyleyebiliriz yani. Gülmez anlamında söylemiyorum en mesela çünkü şey açıkça söyleyeyim "Spinoza" "Ethica" diye bir kitabı var geometrik düzen ayrılmış bilmem ne ethica, orada dediği mutlu ol. Mutlu olmak için ne yaparsan hani kiliseydi şuydu buydu hep tanrıcılık anlayışı var ya hayatını yaşa mutlu olmak için ne yaparsan on altıncı yüzyıl olabilir "Descartes"ten sonra olabilir. Öyle bir şey var hani hep klişe tabi o da neydi kilisedeki rahibeler falan hani Umberto Eco' nun da var "Gülün Adı" şimdi orada "Aristotales"in "Tragedya"da komedi üzerine de bir bölüm var. O saklanıyor mu ne oluyor onu saklıyorlar bulmaya çalışıyor falan gibi gülmeyi çok doğru bulmadıkları için sonuçta bu adamlar sevişmek bile bedensel haz almakla değil türün devamını düşündüğü için örtü geçirip o bölgelere o tarz şeyler varmış o dönem. Gülmeye dönük bir ket olabilir daha ciddiyetle yaklaşabilir. Biz mesela hani dediğim gibi eğlen şu bu. Biz eğlenelim diye bakarız demeyim de yani öyle bakan bir kesim var diyelim. Sen en nihayetinde öbür dünya için şey yapıyorsan burada çok haz almayı eğlenmeyi falan ikinci plana atıyor gibi mi olursun bu işin ayrı bir kısmı yani bu her alanda böyle. (5)

Kendilerinin muhafazakâr çevrede yetiştiğini ya da toplumun dindar kesimine daha yakın hissettiğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır (2, 3, 9).

> Ben kahvede okeye dönerken. Kahveden çıkmadığım günlerde de ya da işte solcu bir atmosferde bilmem nerde, daha okur yazar bir atmosferde de hep böyle aynı şeylere tutunurdum kendi kafamda da. Hep bir varoş müslümanı… İşte Peygamberimiz komşun açken sen tok uyuma… Oraya tutunurdum solcuların yanında mesela. Dolayısıyla yani tam anlamıyla bir kopma… Şöyle birşey oldu. Varoş müslümanlığından bir dönem koptum. Yani varoş müslümanlığıyla inancın aynı şeyler olmadığını algıladım. Böyle bir kayma yaşadım o anda. Bir kırılma yaşadım. Ulan napıyorum ben. Cuma namaza gidiyosun. Elhamdülillah diyosun. Bu öküzlük gibi bişey, biraz kendime çeki düzen veriym aman. Bi iki yıllık öyle bi dönem yaşadım. Aman dikkat ediym adam oliym. Gülmem gereken biri varsa kendim filan. O dönemlere rast geldim. Yani iyi müslüman olma halini algılamam beni iyi karikatürcü iyi mizahçıya doğru götürdü. Ama onu uzun süre yaşayamadım. İki yıl sonra pes ettim. Gene okeye dönmeye başladım. Öyle bir… O çünkü zor bişey hakikaten zor bişey. Yapanlara helal olsun. Allah kolaylık versin. Bi kırılma orda oldu yani. (2)

> Ama bu saygısızlık olmamalı, ben de o taraftayım, ben de inançlı bir adamım bu arada. Orada bir hassasiyet ben tutturmaya çalışıyorum. Ama tutturmayan komedyenler var ama onu yargılamıyorum. (9)

Bu minvalde bir diğer katılımcı, dinin mizaha karşıt bir tutumu olmadığını belirtmekle birlikte tutuculuk ve dindarlığın farklı şeyler olduğuna, çok tutucu olmasına rağmen dini inancı olmayan toplumların varlığına işaret etmiştir.

> Tutuculuk ama sadece din ile ilgili bir şey değil. Evet Kuzey Kore'de mesela tutucu bir toplum ama dinsiz.(…) Ben dinin mizah karşıtı olduğunu düşünmüyorum birincisi bu. Ama bazı kötü niyetli insanlar, bazı içi kara insanlar diyeyim. Kötü niyetlerine alet ediyorlar diyeyim. O yüzden de böyle bir durum ortaya çıkıyor. Sorun yani şu; din mizaha karşı değil. (6)

Görüşülenlerden kadın olanı İslam dininin Türkiye'de yanlış anlaşıldığını ve Arap kültürünün etkisiyle özellikle kadının toplumdaki yeri konusunda yanlış yaklaşımların oluştuğunu ifade etmiş, bu yaklaşımların da mizahı olduğu kadar cinselliği de olumsuz etkilediğine dair fikrini belirtmiştir.

> Bence Türkiye'de din konusu çok uzun süredir yanlış anlaşılmış bir konu. Bunun sebebinin de Kuran-ı Kerim'in Arapça olması ve bizim ana dilimiz olmadığı için

> okuduğumuzda doğru algılayamıyor olup tefsirlerden faydalanmamız.(…)Şimdi Türkiye'de Kuran-ı Kerim'i okuyan insanlar birinci seviyede anlayamıyorlar o yüzden ve İslamiyet'i yanlış yaşıyor bu her şeye etki ediyor. Bu cinselliğe de etki ediyor mizaha da etki ediyor. Zaten inanç insanları besleyen bir şey doğru inanmıyorsan sıçıyorsun yani. (…) Türkler İslamiyet ile tanışmadan önce kadınlar çok güçlü. Bütün devlet erkanı içinde kadın var. Hatun diye bir kavram var. İslamiyet ile tanıştıktan sonra kadınların boynu eğilmeye başlıyor. Şu anda toplumda yaşadığımız çatışmanın sebebi de o kanımızda yok yani. (7)

Bununla birlikte, görüşmeler sırasında baskı ve tutucu yaklaşımlarının, mizahi yaklaşımları tetiklemesi ile ilgili başka bir kanaatin izlerine de rastlanılmıştır. Mesela bir katılımcının, İran örneği üzerinden baskının mizahın kullanımını yaygınlaştırdığını ifade eden şu cümleleri gösterilebilir:

> İran'daki baskının katkısı olduğunu düşünüyorum. Baskının arttığı yerde mizah artar. Mizah bununla baş edebileceğin tek şey. Bak dikkat et. Şu anda internette inanılmaz bir mizah var. Acayip bir mizah var. Capsler olsun şeyler olsun ve çok komik. Bir şey oldu. Mesela gezi olayları insanlar taşşak geçti internette. İnsanlar eskiden böyle değildi. Taşşak geçmiyordu böyle şeylerle. Daha ciddiydi. Bir darbe oldu taşşak geçildi. Bir taşşak geçme durumu var. Şimdi mizah için bir etkileşime geçilmesi gerekiyor. Büyük kitlesel hareket bu ve bu hareket sonunda kimse zarar görmüyor. Bu engellenebilir bir şey değil. Yasaklanamaz. İnsanların gülmesini yasaklayamazsınız. Yasaklarsanız çok komik olur. İnsanlar bugün gülmeyecek. (8)

Bir diğer katılımcı da Karadeniz insanının genel anlamda tutucu olmasına rağmen çok komik olduğunu ifade etmiştir.

> Mesela o tutucu dediğimiz insanlar arasında öyle bazen acayip mizah şeyleri çıkıyor ki, o tutuculuk da bazen mizahı besliyor, kendine özgü mizahı yaratıyor. Mesela Karadeniz bölgesi Türkiye'de daha böyle tutucu, daha böyle muhafazakar insanların olduğu bir bölge ama ciddi bir mizah var orada. Yani bir engel değil. Ama bireysel olarak Nuri'ye soruyorsan derim ki ama insanlar rahat olsun ya. Yani istediği herşeyle ilgili konuşabilsin yani. Ben tutuculuğu sevmiyorum. (6)

Farklı kültürlerin farklı tolerans düzeylerine sahip olmalarından kaynaklanan mizah anlayışı farklılıkları olabileceğine vurgu yapılmış ve bu bağlamda coğrafya, din, milliyet ve toplumun içinden geçtiği tarihsel süreç gibi faktörlerin bir toplumun tolerans düzeyini belirlediği ifade edilmiştir. Tarihsel süreç ve toplumsal hafıza konusuna

değinen, kendi mizahının sınırlarını bu anlayışla çizdiğini belirten bir katılımcı da bulunmaktadır.

> Yani hepsi şimdi bu bir kere tarihsel süreç. Senin nasıl bir tarihsel sürece sahip olduğun. İkincisi, yaşadığın coğrafya. Üçüncüsü, mensup olduğun din, mensup olduğun milliyet, mensup olduğun kültürel ortam o andaki politik durum gibi binlerce parametreye bağlı o toplumun tolerans düzeyi. (…)Amerika'daki insanlar için bayrak kutsaldır. Türkiyede'ki insanlar için de bayrak kutsaldır. Ama Amerika'da ki mesela bayrağı don yapıp götüne giyiyor. Ama bu Türkiye'de hoş karşılanmıyor. Böyle bir şey yapsan çok büyük bir tepki toplar. Çünkü değer yargısı farklı bu konuda ki. Ama bu demek değil ki Amerika'da ki kişi bayrağına bağlı değil. 11 Eylül'de ve bir çok noktada gördük ki dünyanın en milliyetçi toplumlarından bir tanesi aynı zamanda Amerikalılar. Bu değer yargıların farklılığından, kültürün farklı olmasından kaynaklanıyor. (6)

> Bir komedyen olarak şöyle bakıyorum değil, insan olarak bakışımızla alakalı bir şey, bir birey olarak yani. Bugün biz seninle Norveç'te doğmuş iki balıkçının oğlu olsaydık bambaşka sorular soracaktım belki hayata dair. Çünkü hayatta siyasetin, dini inancın veya efektif olan hayatın sosyal şeylerin bu kadar kafanda yer etmeyeceği bir hayat da yaşıyor olabilirdin. Danimarka'da, Norveç'te, Almanya'da başka yaşardın, Suriye'de de olsaydın başka şeyler yaşardın, İran'da da olsaydın başka bir hayat görüşün olurdu. Yani o yüzden birey nerede yaşarsa, neyi görür, neyle ilgilenir ya da neyle ilgileniliyorsa onu önemli gibi görüyor. (…) Müslüman mahallesinde salyangoz satma muhabbeti var ya, şimdi bizim kültürümüz bizim ülkemizin yapısı belli. Biz Türkler ilk işte Anadolu'ya göçtüğümüzden bu yana kadar hep devlet kurmuş bir milletiz, sürekli birçok yerde yıkılmışız, yine kurmuşuz, yıkılmışız, yine kurmuşuz. En son devletimiz, yani Türkiye Cumhuriyeti devletini 1923 yılında kurulan, savunarak kurmuşuz, yani kan dökerek, yani istila ederek değil. En sonki devletimizin son yapısı o. Dolayısıyla biz biraz şey bir milletiz, milliyetçiyiz yani haliyle. Çünkü olmak zorundayız coğrafi konumumuzdan dolayı. Çok zor bir yerdeyiz konum olarak. Dikkat edersen mesela başına bela gelen tüm ülkelerin konumu sıkıntılı. Mesela bizim aşağımız petrol zengini ülkelerin olduğu yerler ve yıllardır hep sıkıntıdalar, hep problem yaşıyorlar sürekli. Bizim konumumuz da müthiş, 3 tane denizin tam ortasında, Avrupa'dan Asya'ya açılan bir köprü minvalinde bir ülke ve yıllardır problemlerle boğuşuyoruz. Oh dediğimiz bir zaman yok yani. En azından benim gördüğüm, tarihte okuduğumda yok. Osmanlılardan keza buraya Osmanlı müthiş yayılmış, küçüle küçüle bize Türkiye Cumhuriyetinin şu anki sınırları kalmış ve dolayısıyla içten içe bir milliyetçi ve muhafazakar bir yapımız var. Mizah yaparken de bunu gözetmek lazım. Yani bunu hayır kardeşim, böyle bir şey yok diyemezsin, var yani çünkü. Nasıl ki insana şaka yapıyorsak insanımızı da tanımak lazım. (10)

Görüşmelere katılanlar arasında, toplumumuzun kendisine yönelik eleştirilere çok açık olunmadığını vurgulayanlar bulunmaktadır.

> (…) Çünkü herkes de bir korumacı ve şey bakış açısı var. Herkes bir şeye ait bir şeye temsilci ya. Bizde biraz daha tepkisel bir dakika bizim değerlerimize şey oldu falan açıkçası ortam şey değil yani Amerika değil. Kendileri ile istediği gibi yine "Shameless" tan örnek vereyim o gösterilen yalan biz utanmaz bir toplumuz lanet pislik bir toplumuz falan diyor orada. Biz de o çok yemiyor. Toplum olarak bizim olumsuz yanlarımızı olmadığını düşünüyoruz yani görmek istemiyoruz. (5)

Muhafazakâr bir çevrede yetiştiğini ve kendisinin de inançlı bir insan olduğunu ifade eden bir mizahçı, kendi muhafazakar sosyal çevresinde dini kavramlarla ilgili şakaların bile rahatça yapılabildiğini, bununla beraber bu konularla ilgili benzer şakaları kendisinin sahnede yapmasına aynı çevrenin çok sıcak bakmadığını ifade etmiştir.

> Yani ben muhafazakar bir kesim halâ yaşadığım yer. Orada biraz ayıplarlar bu durumu. Ama onlara bakıyorum orada da aslında bir şaka dönüyor. Biz kendi aramızda yapalım da ama bunu böyle sahnelemeyelim falan oluyor. (9)

Hayatının farklı dönemlerinde birçok farklı, hatta zıt sosyal çevrelerin içerisine girip çıkmış fakat şu an kendisini toplumun muhafazakâr çevresine ait hisseden bir diğer mizahçı ise, hayatının bir bölümünde yaklaşık üç yıl kadar daha dindar bir hayat yaşadığını, fakat bu disiplini uzun süre devam ettiremediğini belirtmiştir. Bahsi geçen üç yıllık zaman diliminde daha iyi bir Müslüman olma halinin, onu daha iyi bir mizahçı olmaya götürdüğünü; fakat o hali devam ettiremediğini ifade etmiştir.

> Yani iyi müslüman olma halini algılamam beni iyi karikatürcü iyi mizahçıya doğru götürdü. Ama onu uzun süre yaşayamadım. İki yıl sonra pes ettim. Gene okeye dönmeye başladım. (Gülerler) Öyle bir… O çünkü zor bişey hakikaten zor bişey. Yapanlara helal olsun. Allah kolaylık versin. (2)

3.2.3.2 Çeşitli alt grupların mizah anlayışları arasında farklılık görüp görmediği? Nasıl?

Görüşülen mizahçıların tamamına yakını mizahın birleştirici gücüne vurgu yapmışlardır. Mizahın alt gruplar özelinde değerlendirilmesine sıcak bakmadığını ifade

edenlerin sayısı çoğunluktadır. Mizahın toplumun her kesimini bir araya getiren bir işlevi olduğunu birçok mizahçı özellikle belirtme ihtiyacı duymuştur.

> Toplumun değil, her bireyin farklı mizah anlayışı vardır. Ben öyle karşının seyircisi, Avcılar'ın seyircisi, Söğütlüçeşme'den gelen seyirci falan diye bakmıyorum çok. Şimdi ortak paydada bulunulması önemli. Şimdi mesela bizim oyunumuza gelen 100 tane insan 100 başka insan, 100 başka hayat, 100 başka yaşanmışlık, 100 başka karakter, 100 başka kıyafet, 100 başka hayata bakış. Ama tek tek bunları irdeleyemeyeceğiz için hepimizin ortak bir noktada gülmesini sağlayacak şeyler yapıyoruz. (10)

> Öyle bişey yok yani ben daha doğrusu kendi köşemi çizerken o tarz bi, ay işte şu tarz bi espri yaparsam bu kesim buna gülmez, böyle bi espri yaparsam şunlar gülebilir ya da ne biliym belki hoş karşılar falan diyemiyosun. Çünkü dediğim gibi böyle bi eee, böyle bi öngörüyle bi iş yapmak çok zor. Yani bi kısmı mutlu edip bi kısmı mutlu edebilcek miyim diye düşünerek… Yani bence salt komiklikten yola çıkmak lazım. (…) Ben insan olarak bişeye gülebiliyosam eğer başka birisi de insan olarak buna gülüyodur. Laz olarak buna daha fazla güler, birisi kürt olarak buna daha az güler gibi bi tutum içinde olamayız. O zaman ee ortaya komik bişey çıkmaz. Yani bizim yapmamız gereken ee benim yapmam gereken şey olduğunu düşünüyorum. Yani bi espriyi çizdim ona ben gülüyosam eğer beni rahatsız etmiyosa gülüyosam, büyük ihtimalle buna gülecek birileri olacaktır. Kızcak birisi de olabilir muhakkak. Orda tamamıyla kendinle ilgili bi hesaplaşma olmuş oluyo. Yani bunun kararını tamamıyla kendin vermiş oluyosun. (1)

> Onları ortak noktada toplayan komedyenler var. Doğu Demirkol mesela bunu çok iyi başarıyor. Yani bu dikkat ettiği için de olabilir, ortada gezineyim diye yaptığı için de olabilir. Ticari kaygısı da var her komedyenin. Ben sadece bir kesime yaparsam bunu beni diğerleri gelip izlemez diye de yapmak istemiyor da olabilir. Mesela Kaan Sekman var. Kendine bir portföy oluşturmuş, beyaz yakayla alakalı bir şeyler anlatıyor ve müthiş bir profil bence yani hedeflediği kitle. Ben kendisiyle daha tanışmadım ama beğeniyorum kendisini. (9)

Bununla birlikte bazı konularda hassasiyetleri daha yüksek olan alt gruplar olabileceği gibi bireysel anlamdaki anlayış ve tolerans farklılıklarının daha etkili bir faktör olduğunu belirtenler olmuştur. Bu bağlamda bazı katılımcılar mizah üreticilerinin farklı tarzlarda kendi fikriyatlarına uygun işler yapmaları ve yaptıkları mizahın farklı toplumsal tabanlarda daha çok karşılık bulmasıyla bu farklılıkların oluşabileceğini belirtmişlerdir.

> Şimdi insan sosyal bi varlıktır diyoruz yani çevresi olan, insanlarla canlılarla dolu çevresi olan canlı bi varlık. E şimdi bundan bağımsız olamayacağına göre ister

> istemez onlar; biri için din olabilir, biri için zalim bir iktidar olabilir, biri için cinsellik olabilir bilmem ne. Yani kişinin yaşama bakış açısına göre değişebilecek unsurlar olabilir. (2)

> Eğer ona gülen, onunla eğlenen bir kitle de varsa demek ki bir şeyleri güzel yapıyor. Ama ben hep şunu düşünüyorum; yani birinin bir şeye gülmesi eleştirilmemeli bence. Şey muhabbeti var ya Recep İvedik'e mi gülüyorsunuz? Abi gülüyorlar işte, ben de gülüyorum. Ama Recep İvedik'e gülerken bir yandan "Devekuşu Kabare"yle de büyümüşüz. Yani Türkiye'nin bugüne kadar yapılmış en iyi tiyatrolarından biri. O zamanın kapalı gişe oynayan tek tiyatrosu. Ferhan Şensoy'a da gülüyoruz, ama bir yere düşen kediye de gülebiliyoruz. Bir insan güldüğü için eleştirilmemeli bence. Dolayısıyla güldüğü şeyden dolayı güldüren de çok fazla eleştirilmemeli. Mizah böyle çok şey bir kavram, hani sana göre iyi değilse kötü olarak niteleğimiz şey. Halbuki ona iyi gelen bazı insanlar da olabilir. Mesela kimi taklit yapanı sevmiyor. Ama kötü buluyor sonra. Sevmemek yeterli bence. Kötü bulmak gerekli değil. Mesela Toyota'ya biniyorsun, sabah-akşam Audi'yi kötülüyorsun. Abi sen Toyota'ya bin. Bu Audi'nin anasını sikeyim, bu ne ya. Abi sen almışsın Toyota'nı, mutlusun, biniyorsun. (10)

Gösterilerinde toplumsal cinsiyet rollerine yoğun olarak değinen kadın mizahçı, kadınların ve erkeklerin mizah anlayışlarında farklılık olduğunu, erkekleri kadınlardan çok daha rahat bulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sahnede anlattığı bazı hikâyelerin erkeklerden daha çok özellikle bazı kadınları rahatsız ettiğini belirtmiştir.

> Tabii ki. Çok rahatlar. Hayatları boyunca nasıl anlatacağım? Sen gidip babana bir kız çocuğu olarak baba ben bir kızın poposunu elledim okulda dediğinde baban çok şey yapmaz güler. Ama kız çocuğu gelse benim popoma biri elledi. Olay çıkar. Yâda sen bir kız çocuğu olarak bir çocuğun poposuna elleme güdünden bile bahsedemezsin. (…) Zaten yargılamak için oraya gelmiş oluyorlar. Kendi egolarının kendilerini zehirlediğinin farkında olmadan gelip sana böyle bakıp tipinle yargılıyor. Konuşmanla yargılıyor. Kahkahanla yargılıyor. Küfürünle yargılıyor. Yargılıyor da yargılıyor. Sen de yargılanan insan olarak böyle bir şeye hakkı olmadığını biliyorsun. (…)Genelleme olacak bu da. Anlattığın hikâyeler ona dokunuyorsa, onu rahatsız ediyorsa. Sen onu rahatsız ediyorsan anlattığın şeylerle seni yargılamaya başlıyor. Şimdi o zaman nasıl tip beni yargılıyor oradan yola çıkalım. Ben mesela kadınların götüne bakan erkeleri anlatıyorum ve aşağılıyorum. Bakan adam kendini aşağılanmış hissediyor. Ve seni yargılamaya başlıyor. Bakan adam beni yargılıyor. Yada birbirini kıskanan kadınlardan bahsediyorum. Orada beni kıskanan bir kadın varsa eğer sinir oluyor. Çünkü tam olarak onun yaptığı şeyi anlatıyorum. Sinirini sana yansıtıyor. Sana rahat vermiyor. (7)

İnterneti aktif kullanan, sosyal medyayı takip eden, Avrupa ve Amerika'da üretilen film, dizi ve stand up yayınlarını internet platformları üzerinden takip eden bir kitlenin kendi mizah jargonlarını ürettiği ve bu nedenle yeni mizahi yaklaşımların ortaya çıktığı düşüncesi bazı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Bir katılımcı sosyal medya platformlarında ortaya çıkan jargonun sadece bu kitlenin kendi arasında anlaşılabildiğini, fakat bilmeyenlerin de internette yaptıkları kısa bir araştırmadan sonra esprilere hemen dahil olabildiklerine vurgu yapmıştır.

> Aynı şeyler peşinde aynı ortak estetik aynı beğeni dünyası içinde internet dünyası için özellikle. Aynı kümenin içinde insanlar bunlar zihinsel olarak. E normal yani. Birinin ürettiğine öteki de gülebilecek şeye sahip. Algılama kapasitesine sahip. Şeyi biliyo, Gandalf'la ilgili yazılanı 'şafak vakti bak, gandalf gelicek'. Ordakinin ne ifade ettiğini bu göndermenin ne olduğunu ordakini bilmese bu komik olmaz. O da ona gülüyo. Çok da ayrışmıyolardı mizah algısı, mizahı algılama anlamında birbirlerinden. Bilmiyosa bile bilmeyen de internetten zırt diye öğreniyodu. (4)

Ayrıca bir stand-up komedyeni, ofansif mizahtan hoşlanan ve gösteri sırasında kendisine sataşılmasından eğlenen bir izleyici kitlesinin olduğunu vurgu yapmıştır.

> Ya o şöyle oluyor. Senin mizah tarzın saldırgan olabilir tamam mı? Hiçbir bunun sonunda ne gelecek sana ne eleştiri gelecek bunu kapatabilirsin ama benim yaşam biçimi olarak daha naif bir şey olduğu için rahatsız edici hani bununla inanları rahatsız edeyim bir kendine gelsin şeyi çok olmuyor. (…) Stand-upda da var karşındaki kitleye oynamak gibi. Adam karşına gelen kitleyi rahatsız ederek komiklik yaratıyor. Karşıdaki de buna gülüyor. Adam gelmiş biletini almış sevgilisiyle. Vay sevgili mi yaptın kaç aylık ne aldın ona vay öküz diyor adam orada komiklik oluşabiliyor orada ama ben o topları çok. (…) Kendim malzeme yapmak şöyle oradan yükseliyorsun aslında karşıdaki adam senin ne kadar cesur olduğunu görüyor. (5)

Bununla birlikte bazı katılımcılar yurtdışında çok beğendikleri mizahçılar olduğunu ve onların mizah anlayışından etkilendiklerini belirtmişlerdir.

> Baba ben şimdi sana bir şey söyleyeyim mi? İnterneti açıyorum ben Patrice Oneal seyrediyorum. Bill Burr seyrediyorum. Bill Hicks seyrediyorum. David Chappelle seyrediyorum. George Carlin'e o kadar gülmüyorum ama saygıyla seyrediyorum herifin yaptığı iş acayip yetmişli yıllarda yaptığı komediler inanılmaz komik o zaman şaka yapıyor. Sonradan bir şeye dönüşüyor bayağı iyi oluyor yani. Ben şu

anda herife saygı duyduğum için onun gibi giyinmeye falan çalışıyorum. O kadar seviyorum herifi. Bu çocuksu şey hoşuma gidiyor. Ama ben internette o samimi tek başınayken Doğu Demirkol açmıyorum ağabey. (8)

Ali Wong İdolüm dünyanın en iyi Stand-up çısı bence. Sarah silverman bayağı İliza var ilk üç bunlar kadın. (…) Ali Wong anasını sikiyor sahnenin. Şeyi falan anlatıyor. Asyalı kırma bir kadın beyaz erkeklere çektiği saksoları anlatıyor. Şey diyor nasıl içime çekiyorum o bütün hakları ohh. Beyazlar hep daha çok haklara sahip ya. Doğu anlatıyor. Doğum sonrası kadınların yaşadıkları çileyi anlatıyor. İşte yine erkelerin bu kadar rahat olup kadınların bu kadar baskılanıyor olmasını çok şey anlatıyor. Genel olarak böyle. Erkeklerden David Chappelle. İzledin mi? (…) Abi adam çok iyi ya. Ricky Gervais O da çok iyi. Trevor Noah seviyorum. Ama son gösterisi kötüymüş. Ben izlemedim. Seinfeld iyi. Lois JK çok iyi. Şeyi izledim geçen adamı Chris Rock bayağı iyi ondan sonra. Bir tane daha adam vardı adını unuttum şimdi. Bayağı var ben çok çabuk beğeniyorum. (7)

Hem karikatürist hem de stand up komedyeni olan bir katılımcı da, mizah anlayışını alt gruplara göre ayırmadığını mizah dergisi okuyanlar ve okumayanlar olarak konuya baktığını ifade etmiştir. Mizah dergisi takip eden bireylerin mizah kültürü konusunda okumayanlara göre çok farklı olduğunu vurgulamıştır.

E okumuyorlar. Araştırmıyorlar. Dergi okumuyorlar, mizah dergisi okumuyorlar. Mizah okumak önemli bir olaydır yani mizah dergisi okuyan adamla okumayan adam aynı olmuyor, kesinlikle aralarında büyük bir fark oluyor yani. (12)

3.2.3.3 Dönemsel farklılıklar gözlemleyip gözlemlemediği? Nasıl?

Dönemsel açıdan birçok katılımcının internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması nedeniyle bazı değişikliklerin gerçekleştiğini vurgulaması dikkat çekmiştir. Görüşmeler sırasında hem mizah dergiciliğinde yaşanan değişimler hem de yeni bir mizah jargonunun ortaya çıkmasıyla ilgili ifadeler yer almıştır. Ayrıca sosyal medya aracılığıyla ortaya çıkan kolektif ve hızlı mizah üretiminin sonucunda mizah tüketiminin de eskiye göre büyük bir hız kazandığına değinilmiştir. Mizah tüketimindeki hız nedeniyle eskiden popüler olan bazı mizahi yaklaşımların artık rağbet görmemesi ve mizah dergilerinin tirajlarında oluşan düşüşlere işaret edilmiştir.

Bizim zamanımızda tabi bu, bunu şey olarak söylemiyorum belki bizim zamanımızda da böyle olsaydı bu kadar teknoloji belki orda da öyle olacaktı. Biz ama bizim zamanımızda olmadığı için bi tane dergi alırdık böyle onu deli gibi

okurduk, her şeyine kadar ama köşe yazılarlarına kadar kim ne yapmış ne etmiş falan… Çünkü başka bulabileceğin bişey yoktu ama şimdi öyle değil. Şimdi telefonlarımızda bile vidyolar seyrediyoruz. Bişeye bakıyoruz gülüyoruz, kaçırdığımız diziyi seyrediyoruz. Düşünsene yani televizyonda bırak yani derginin satmamasını televizyonlarda komedi programları bile yok, mizah programları. (…)Yok çünkü tutmuyo yani. Ee çünkü sen ben yani artık şey kalmadı. Adam onu açıyo, vapurda bile olsa artık bu kadar bu kadar (eliyle göstererek) telefonlar var, ordan bakıyo ediyo. Eee dolayısıyla bu, bizim hem bu alışkanlığımızın Türk toplumunun bu alışkanlığının bence çok büyük etkisi olduğunu düşünüyorum karikatür ve diğer bi sürü alışkanlığa. İşte sinemaya da gidilmiyo artık, tiyatroya giden eden yok çok fazla eskisi gibi. Ya oo baya bi sekteye uğratıyo bizim sektörü, karikatür işini. (1)

Aynı şeyler peşinde aynı ortak estetik aynı beğeni dünyası içinde internet dünyası için özellikle. Aynı kümenin içinde insanlar bunlar zihinsel olarak. E normal yani. Birinin ürettiğine öteki de gülebilecek şeye sahip. Algılama kapasitesine sahip. Şeyi biliyo, Gandalf'la ilgili yazılanı 'şafak vakti bak, gandalf gelicek'. Ordakinin ne ifade ettiğini bu göndermenin ne olduğunu ordakini bilmese bu komik olmaz. O da ona gülüyo. Çok da ayrışmıyolardı mizah algısı, mizahı algılama anlamında birbirlerinden. Bilmiyosa bile bilmeyen de internetten zırt diye öğreniyodu. (4)

Bazı esprileri yapa yapa tüketmişsin artık. Onlar artık klişeleşmiş. Ama artık yeni bir şey bekliyor. sanatta da yeni bir şey bekliyor insan. Levent kırca da güzel ama şu anda aynısı yaparsa aynı etki olmayabilir. Güncel meseleler değişiyor. Nejat uygur mesela kelime şakaları şu bu ıvır zıvır tamam mı? Artık onu yapamazsın. İnsanların kültürel şeyi de değişiyor. Video izliyor insanlar internette bir şeye bakıyor. Komik şeyler izliyor. Standart da değişiyor. Ondan sonra etik ahlak yapıları değişiyor. (5)

Yani bilmiyorum, bir yerden sonra dergiler de eskiyor, biliyorsun. E sosyal medyada karikatürler paylaşılıyor. Bu da… Şimdi karikatür alma, işte yani o dergiye para ödeme ihtiyacını kaldırdı biraz. Sosyal medya etkilemiş olabilir. (12)

Bak biz bununla ilgili çok güncel bir gözlemim var. Tespit komedisinin artık çok üst düzey yapıldığına inanıyorum. Şimdi Cem Yılmaz zamanında tespit komedisi hiç yoktu. Ben insanları ilk defa tespit, Levent Kırca bir şeyler yapıyordu ama yani her şeyi enflasyona bağlıyordu. (…)Ama bu capslerle birlikte düşünsene bak Türkiye'de seksen milyon insan yaşıyor dünyada altı milyar insan yaşıyor. Bunların bir milyara yıkını aktif internet kullanıyor. Bu rakamları ben söylemiyorum. Girip bakabilirsiniz. Bunun da on milyonu bence aktif üretici olsa caps üreticisi mim üreticisi tamam mı yani bunları hem okusa hem üretse, on milyon kişinin bir konuda şaka yapmasından çıkan iki yüz tane en top şaka üstte oluyor. Bu tespit olayını çok üste taşıdı. Mimler capsler. Çünkü adam öyle bir şey yapıyor ki öyle gözlemler yapıyor ki görünce sen de gülüyorsun. Bunu tutup da adam tek başına sahneye çıkınca bizim Türk Milleti sırada durmayı bilmiyor biz sırada birbirimize yaslıyoruz amına koyayım. Şifre gireceğim adam bana bakıyor falan yaptı mı bence sıçıyor artık. (8)

Genel anlamda toplumsal dönüşümlerin ve siyasi konjonktür değişimlerinin de mizah üretiminde bazı değişikliklere sebep olduğu fikri yaygındır. Bir katılımcı toplumsal etik değiştikçe toplumun mizah anlayışında da değişiklikler olacağına dair bir fikir ortaya atmış ve toplumsal etik ve mizah arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu belirtmiştir.

> Çünkü duygular davranışlar ve etik değişiyor tamam mı? Şu an mesela önceden kız arkadaşını getirip babanla tanıştırmıyordun ya da o tanışmıyordu. Ama şimdi olabiliyor tamam mı? Değer yargıları değerler değiştiği için bu noktadaki değerler de değişiyor. Yani biz şimdi Aziz Nesin oynuyoruz ama aziz nesin mizahı eskide kaldı. Oynanır yine.O dönemki yaşam biçimi sorunlar da farklı oynanır yine. (5)

Bir katılımcı da Türkiye'deki siyasi konjonktür değişimleri nedeniyle artık çizdiği politik karikatürlerinde yer alan eleştirilerin odağını mevcut iktidar ve çevresine yöneltmeye başladığını ifade etmiştir. Bahsi geçen mizahçının uzun yıllar askeri otoriteyi eleştiren karikatürler çizdiği ve şu anda da iktidara yakın bir medya organında çalıştığını belirtmekte fayda var.

> (…) Ama 2010'da düşündüm, dedim ki, şimdi artık burda askeri çizmemem lazım. Bi karikatür yaptım, bir muhafazakar tipleme. Yazar çizer karışımı. Dedim ulan bizimkiler iktidar oldu şimdi napıcam filan. Bi onu yaptım dedim bunla bi düşüniym filan dedim. Sonra dedim burda olmaz, bu yapı içinde olmaz. Bi gün bi iki bişey yaptım ama direk diğil, direk ulan öküzlük yapıyosun diye bişey diğil, dolaylı yoldan. Ama muhafazakar bir tipleme yapıp göbeği şişirmiş, elinde tesbih bunu da yaptım hamdolsun. Yapabilmeye çalıştım. Geçende bi tane aklıma geldi işte. Nisan şakası diye. İki kareli bişey. Bi tane Erdoğan var tek başına duruyo böyle yandan da itiraz ediyo. İkinci kare bi Erdoğan daha geliyo şaka şaka filan. Ulan dedim şimdi bunu ben olsam yayınlamam filan dedim şimdi gazete niye yayınlasın filan. Sonra kızım geldi 22-23 yaşında, ya dedim bunu yaptım ama sence nasıl dedim. Baba dedi sen de iyice tırsmaya başladın dedi. (2)

Son yıllarda Türkiye'de mizaha olan talebin arttığı yönünde ifadelere oldukça sık rastlanmıştır. Özellikle stand-up yapılan sahnelerdeki artış, yeni stand-up komedyenlerinin yetişiyor olması, stand-up gösterilerinin seyircisiz kalmaması ve her gün daha da çok insana ulaşması gibi göstergelerin olduğunu belirtmişlerdir.

> İnsanlar arayış içinde belki haftada İstanbul'da otuz tane stand-up yapılıyor. Eskiden böyle bir şey yoktu. Böyle bir alışkanlık var. Gelişiyor yani mesela. Hani gelişiyor da bir şey mi oluyor? Sonra görürüz ama. Böyle yeni bir şey çıkıyor ve

> insanlar geliyor. Tiyatroya da gidiyorlar. Bir arayış içerisindeler. Bir ara doğaçlama tiyatroya gidiyorlardı. Sonuçta insanlar eğleniyorsa iyi vakit geçiriyorsa güzel bir şeyse o sahne ortamı birlikte sonuçta yüz elli kişinin birlikte izlemesi de ayrı bir duygudaşlıktır. (5)

> İlgi artışı var. Kazanç var. Mesela şu anda İstanbul'da geçmişte hiç olmadığı kadar fazla sahne var.(…)Diğer tarafta yani ben mesela BKM'yi o anlamda çok değerli buluyorum. Niye değerli buluyorum; çok üretken olmaları çok değerli bir şey. Üretiyorlar yani. Mesela Yılmaz Erdoğan onca kariyerini, onca işini onca yapacağı şeye rağmen gidip yine öğrenciler ile ilgileniyor ve Çok Güzel Hareketler bunlar iki diye yeni bir proje yaptı. (6)

> Şu anda çok iyi komedyenler yok. Bu bir gerçek. Ama iyi komedyen olmak isteyen yetenekli azimli insanlar var. Ben de dahilim buna. Ben de azimli bir insanım. Ama şu anda biraz zaman var gibi. Biraz böyle ir Doğu Demirkol yada bir Cem Yılmaz değil mevzu anlatabiliyor muyum? Onlar farklı bir şey. Doğu Demirkol'a kötü veya iyi demiyorum yanlış anlama. Demeye çalıştığım şu Stand-up muhabbeti bayağı zaman isteyen bir şey. Bir süre sonra daha fazla iş imkanı, daha fazla mekan. Daha fazla iyi komedyen. Tabi şu anda komedyenlerin çoğu da çok kötü bu da bir gerçek. İnsanlar bir mekana gidip otuz lira para verip iki saat boyunca zırva dinleyebiliyorlar. Ben bunun olmaması için çok mesai harcayan insanlardan biriyim. Yine de bazı gösterilerde insanların bazı isteklerini karşılayamayabiliyorum. Bu da beni çok yoruyor ve daha fazla çalışmama sebep oluyor. Ama yine de bir izleyici, bir tüketici olarak çoğu zaman çok sıkılıyorum. Mesela açık mikrofonlarda sıkılıyorum. Bir an önce çıkıyım da bitireyim gidiyim diyorum. Bu mesela kötü bir şey. (8)

Hatta bir mizahçı genel mizah kalitesinin arttığına ve sahnede daha cesur yaklaşımların da artık var olabildiğine değinilmiştir.

> Bir kere artık çok fazla insan stand- up yapıyor bir kişi yapmıyor. Sadece Cem Yılmaz yapmıyor artık. Çoğunluk hala onu kabul etse bile çok fazla çok iyi stand-up'çılar var bir kere. Bence yeni stand- up çılar daha dik kafalı. Küfürü kimse duymak istemiyor ama ediyor herkes. O küfürün altına koyuyor artık başını komedyenler. Ediyor sahnede küfür. Cinsel konulardan daha rahat bahsedilebiliyor. İşte internet girdi hayatımıza mesela. İnstagram girdi hayatımıza. Tinder girdi. Tinder bir şey havuz orada bir sürü şaka yapan arkadaşım var benim. Cinsel açılım yaşanıyor şu an o eskiden yoktu. Şu an var.

Başka bir mizahçı da Türkiye'de stand-up kültürünün gelişerek *"farklı komedi tarzları ve janralarının"* oluşacağına dair bir öngörüde bulunmuştur.

> Şu an Türkiye'deki en önemli problemlerden birisi komedi janraları çok belirgin değil. Yavaş yavaş beliriyor. Janra ne demek? Hani bir komedi konsepti içerisinde

> yapılan bir tarz. Mesela jazz müzik veya pop müzik gibi bir şey. Pop müzik tutulan bir müzik. Herkes pop müzik sever bir yerde çaldığı zaman rahatsız olmazsın ama jazz müzik dinlemeyi sevmez veya çok sever. Yani bu meraklısı olmakla biraz alakalı komedi de bu tarz bir şey var. Komedi dediğin şey janralarını kendisi oluşturan bir şey. Çok bireysel bir şey aynı zamanda ülkedeki en büyük problemlerden birisi bu adam çıkıp bu neden bahsetti amına koyuyum falan yani diyebilir sana yani. Oralarda risk yaşıyoruz. Risk bir şey bir şekilde biraz da bir şeyin öncülüğünü yapıyoruz. (8)

Mizah alanındaki tüm bu gelişimlerin aksine politik mizah konusunda eskiye göre bir gerileme olduğu görüşü de çok yaygındır. Bir katılımcı eskiden mizah dergilerinin çok daha cesur kapaklar yayınladığından bahsetmiştir.

> Şimi ben biçok derginin ee kapakları içerikleri onlara yakışmıycak şekilde. Çok daha sert yapılması gerekirken biçok şey. Eee belki de baskıdan belki de korkudan dolayı bilemiyorum biraz daha. Ya eski dergilerin kapaklarını okuyorum, neler yaa. Bi kere zaten şey vardı, Gırıgır'ın Turgut Özal kafaları vardı, bilmem kaç Turgut falan diye böyle. (…)Daha özgür ve çok daha sert işler yapılıyodu. (1)

İktidara yakın bir yayın organında çalışan bir karikatürist de bu tezi destekler nitelikteki şu açıklamaları yapmıştır:

> İşte iktidarın eleştiriye de ihtiyacı var. Ama iktidarın yanında bulunurken eleştiri yapmak kolay bişi diğil. Eşyanın tabiatına. Böyle bişey yani. Biz eğer çok samimi filan diğilsek sana noluyo lan deriz. Bak abi böle laga luga konuşuyosun ama birisi dese bize böyle deriz. İktidar niye bundan muaf olsun ki. Onun da yanında yok işte. Yanındaki adamlar söyleyemiyo. (2)

Başka bir katılımcı da mizahçıların eskiye göre daha fazla otosansür uygulamak zorunda kaldığından ve ifade özgürlüğü ile ilgili problemlerin olduğundan bahsetmiştir.

> Mizah eskiden daha iyiyidi. Mizahı kullananlar da daha iyiydi. İcra edenler de daha iyiydi. Bugün mizah kendiliğinden otosansüre uğradı. Çünkü söylenemez hale geldi. Gösterilemez hale geldi. Eskiden sadece siyasi komedi yapılırken bugün mümkün olmayan şeyler haline geldi. Bir komedyenin elinden ifade özgürlğünü alırsan onun komedyenliği tartışılmaya başlar. Biatçı bir kültür oluştu. Hürmet ettiğim insanların değiştiğini gördüm. Doğal olarak mizah eskiden çok daha doğru kullanılırken bugün bana göre daha iyi yapılması gerekirken daha kötü. İyi mizahçı sayısı çok az. (11)

3.2.3.4 Toplumsal değerlere karşı bağınız ne kadar güçlü? Çok ciddi tutum içinde olduğunuz bir konu var mı?

Toplumsal değerler konusunda görüşülen mizahçıların büyük bir çoğunlukla muhafazakar bir tutum içerisinde olmadıklarını söyleyebiliriz. Genel anlamda mizahçıların toplumsal değerleri kendi hayatlarında içselleştirmeseler bile bu değerlere *"saygı göstermek", "kimseyi rencide etmemek", "toplumun hassas sinir uçlarını incitmemek"* gibi çabalar içerisinde oldukları anlaşılmıştır.

> Var tabi ki. Ama bu şey ile ilgili genel etik değerler. İnsani konular ile ilgili kişisel de olmayabilir belki ama. Kişiliğine dönük bir şey olursa yani saldırı mı deyim artık yani ama ben çok da şey biri değilim yani dinsel milliyet şu bu çok özel olmadığı sürece daha geniş bakabileceğimi düşünüyorum.(…) Evet yani bu benim bazıları şey yapabilir. Seyirci kaybetmeyim insanlar bana tepki duymasın falan filan diye özel olarak girmiyor olabilirler. Bilmiyorum ama ben o özel olarak girmek istemediğimden korktuğumdan şey yaptığımdan değil yani içimden gelmiyor o tarz şeyler. Ya çünkü bir yandan komik olacağım diye buraya gelip ondan sonra adamı mesela adamı buraya getirmişsin komik olacak diye burada adamı üzmüşsün sonuçta seyirci benim için bir misafir yani evine gelen misafire hakaret edip gönderiyorsun falan yani. Onları yapmadan şey yapabilmek daha önemli yani bilmem anlatabiliyor muyum? (…) Dediğim gibi cinsel sınıfsal dinsel bunlara dikkat etmen lazım. Çekindiğimden dolayı değil insanı olarak kimseyi rencide etmek… (5)

> İşte sahne özellikli bir iş. Sahnede öyle arkadaşınla konuştuğun gibi konuşamazsın. Ben, mesela bazı değerlere saygılı da olmayabilirim. Seninle çatır çatır konuşurum, küfür de edebilirim. Ama sahnede bunu yapamam. Sahne insanların bilet aldığı, zerafet beklediği bir iş yani, sahne özel bir iş. Özellikle sahnede biraz dikkatli olmak zorundayız. Benim kelimelerim bile seçilidir. Mizahçı halkın içinden insandır yani. Mizahçısına göre de değiştiğini düşünüyorum ben. Benim görüşlerim belki çok paralel değil normal hayatta. Sahnede de zaten faydalı olmuş, olmamış derdinde değilim yani. İnsanlar rahatsız olmasın. Ben, rahatsız olmayayım. Çünkü ben, sahnede küfür etmekten biraz rahatsız olduğumu biliyorum. Ettim, kralını yaptım. Kendim rahatsız oldum önce. Dergide de eskiden çok fazla küfür ediyordum, kullanıyordum. Şimdi o kadar kullanmıyorum. Hani kullanıyorum arada da… İnsan değişiyor. (12)

> Yani şimdi ben şeyi çok önemsiyorum. Yaniii eeee ben duygusal bi adamım. Dolayısıyla aile yaşantısını çok önemsiyorum. Geleneksel o bizim Türk motiflerinin o Türk aile yaşantısını… Yani genel olarak aile yaşantısını çok önemsiyorum da. Ama bizim kendi içinde bulunduğumuz toplumdan örnek vermek gerekirse yola çıkmak gerekirse ben o değerlerin çok önemli olduğunu düşünüyorum yani. Yani bi annenin bi babanın, o evdeki çatışmanın babayla çocuk arasındaki bilmem ne falan. Bunların çok önemli olduğunu düşünüyorum yanii. Eee işte bi babanne, bayramlarda el öpmeler, gelenek görenekler… Bunların bence önemli olduğunu, eee yani bizim bahsettiğim o boşluğun biraz da burdan kaynaklandığını söylemek hiç yanlış olmaz. Yani biz mesela bayram

> namazı… Eee bayramları çok seviyorum, çok önemsiyorum bayramları. Özellikle bayramlarda ailemle beraber geçirmeyi, yiğenlerimiz çağırmayı, kardeşlerimi çağırmayı, böyle toplayıp hep beraber güle oynaya çok önemsiyorum onu. Çok seviyorum ve dolayısıyla bununla ilgili insanları daha doğrusu beni rencide edecek, ben bile yaparken ya dur bunu yapmiyim dediğim espriler oluyo. (1)

> Bu ülkenin işte toplumsal genel ahlakı bazı şeyleri yargılıyo diyelim. Sen o yargıya katıl veya katılma önemli diğil senin inanışın başka senin kabülün başka ama onun ne olduğunu bilmek zorundasın hani onu bilsen daha iyi olur tabi. Yani toplumun kritik şeylerini böyle sinir uçlarını diyim bilmek zorundasın. Sen tam aksini de düşünüyosan onu bilirsen daha iyi olur. Daha çok malzemen olur, söz söyleyebilmek iş üretebilmek için. (4)

Genel anlamda kendi değer yargılarıyla ilgili çok net cevaplar vermemekle beraber, şaka yapmaktan kaçındıkları ya da şaka yapılmasından rahatsızlık duydukları konuların ne olduğu sorulduğunda katılımcıların toplumsal değerlerle ilişkileri daha fazla netlik kazanmıştır.

Avrupa ve Amerika'da üretilen mizah yayınlarını diğer mizahçılara göre daha yakından takip eden ve konuşmalarında batı mizahından çok fazla referans veren mizahçılar, bazı yaklaşım farklılıkları ile birlikte diğer katılımcılardan farklı olarak her konuda şaka yapılabilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu gruptaki mizahçıların ikisi (3 ve 9) yine de bu ifadeyi daha temkinli kullanırken diğer iki mizahçı (7 ve 8) bu konuyla ilgili daha iddialı bir tavır sergilemiştir.

> Yok. Benim için yok. (…) Ego tamamen ego bunların sebebi. Yadırgadığın her şeyin sebebi ego. (…) Ya ne bileyim, yasal suç olabilecek şeylerin kenarlarından dolaşarak şakalar da yapan insanlar da var sonuçta. Hayatta bir iyi bir kötü var. Yasal bir suç işlememiş olmak iyi, yasal suç işlemiş olmak kötü varsayarsak, o kötü olmadan diğerinin kıymeti olmuyor. Yasal bir suç işleyen birisi yoksa senin işlememişliği bir işe yaramıyor. Sen eğer bu iyiyi kendine alıp sadece kötüyü öteliyorsan bu senin problemin. Onu kabul etmen lazım. Yapma aynısını. Ben yapmam. Ama yapan birisi varsa bu da ne yapıyor demem. Çünkü var o gerçek yapılmış. O zaman yapılmasın. O zaman o şakayı kaldıramayanlar yapılmaması için bir şey yapsın. O şakayı yapıyor. Sen rahatsız oluyorsun. Bu da bir tepki yaşatıyor asında. Derinliğini görememek demek bir şakadan rahatsız olmak demek. (7)

Ben genelde kendi değerlerimle daha çok dalga geçiyorum. Malzemeyi kendi değerlerim üzerinden yapıyorum genelde. Çünkü ben normal hayatta çocuklara hayvanlara muhtaçlara yardım etmeyi onların yanında bulunmayı onlarla paylaşımda bulunmayı ve bunu çok farklı seviyelerde yapmayı seven bir insanım. İnsanlar gibi göstere göstere instagramda fotoğraf vererek paylaşmak değil. Bazen çünkü insanların adam yerine koyulmak kadar ihtiyacı olan bir şey yok yani. Mesela bu konuda çok fazla hassas bir insan olmama rağmen komedimi dinlediğinde orospu çocuğuna bak…(…) Ben bir değer ile ilgili şaka yapamama durumunu çok fazla algılayamıyorum. Her şeyle ilgili şaka yapılabilir. Yeter ki komik olsun. Çünkü şaka bu ya nasıl ciddiye alabilirsin ki şakayı? Çok salakça değil mi şakayı ciddiye almak? Bir insanın bence gülmeyebilirsin anladın mı gülmeyebilirsin? Bir şeye sinirlenmek buna çok salakça geliyor bana değerler falan.(…) Bir tanesi dedi ki, yazmış ki abi, kadına şiddet ilk önce onunla dalga geçmekle başlar. Siktir git. Hiç dalga geçmekle başlamaz. O konu kadına şiddet kadını döverek başlar. Hakaret ederek başlar. Küfür ederek başlar. Onu kısıtlayarak başlar bu kadar. (8)

Yani dalga geçmeyle şaka yapmanın arasındaki o farkı biliyorsa o komedyen dalga geçerek güldürüyorsa, üzücü, kırıcı bir şekilde güldürüyorsa yanlıştır bence. Ama onun bir matematiği varsa anlattığı şeyde, o konuyla ilgili bir matematiğini kurmuşsa, bunun üzerinde bir çalışma yapmışsa ve ne kadar zekice yaptı bunu diye güldürüyorsa hiçbir problem yok. (9)

Mesela şeydir hani. Eee kadına şiddetin yanlış olduğuna dair tehlikeli bi durum olduğuna dair bişey şey yaratmıyacaksa bi farkındalık yaratmıyacaksa oraya dikkat çekmiyecekse. Saçma sapan böyle şiddet gören kadını yerecek ordan bişey çıkartıcak bişey yapmam. Öyle bi sınır vardır. Çocuk istismarı konusunda öyle vardır. Hani derler ya özürlülerle ilgili engellilerle ilgili bişey. Yanlış, yapılır niye yapılmasın. Sivri olmak da lazımdır, yani engellilerle ilgili bişey yaptım da rencide ettim evet bi sınırı vardır ama yapılır herkesle ilgili yapılır her durumla ilgili yapılır espri. (4)

Genellikle mizahçılar şiddet, cinsel istismar, pedofili gibi konularda kırmızı çizgiler olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Benim irite olduğum konular var mesela atıyorum, irite olduğum konular ne bileyim fazla küfür sürekli böyle bir küfür edilmesi. Sürekli böyle bel altı espriler. Özellikle düzeysiz mi diyeyim, mizah o mesela beni rahatsız eder ama bilmiyorum ya özel olarak yapılmasın dediğin.. Bir ölü ile ilgili espri yapılması. Onlar pek hoşuma gitmiyor. Var bir takım hoşuma gitmeyen şeyler. Atıyorum çocuk tacizciliği ile ilgili bir takım espri yapılması. Onun ile ilgili mesela ölü. Biz onu doğaçlama tiyatroda yaptık mesela girmediğimiz konular var. Tutup mesela sahnede birisinin ben beynini ezmem. Böyle çok vahşi görüntüler. Naif bir yerden yapılması lazım ben kendimde çok naif bir insan olduğum için böyle çok hard copy şeyleri sevmiyorum yani. (6)

> Pedofili üzerine şaka yapılmasından nefret ederim. Çünkü söylemeye gerek duymadığım bir hassasiyeti var o işin. Bütün dünya bu sorunla uğraşıyor. Ve ben bazı arkadaşları bu konuda izlediğim için söylüyorum. Sapkın bir insan ırkı olduğumuz için bunu sahnede şaka malzemesi yapmak o kişinin çok acziyet halinde olduğunu bana gösterir. Kırmızı çizgidir asla yapmam. Siyasette öyle bir şey söylemem. Siyasi komedi yapıyorum çünkü. (11)

Katılımcıların yarıya yakını (3, 5, 6, 11, 12) aşırı küfür kullanımı ve dozu aşan bel altı esprilerden rahatsızlık duyduklarını ve kendi mizahlarında yer vermediklerini ifade etmişlerdir.

> Klasik olacak ama bel altı esprinin bence böyle bir mizah dilinde anlatılmasını sevmiyorum ve rahatsız oluyorum. Çünkü herkesin özel yaşantısı var. Küfür kullanmak veya bel altındaki uzuvları çizmek, bunları teşhir etmek bana mizahi bir şeyi barındırmıyor, bana bir şey çağrıştırıyor, beni güldürmüyor, beni etkilemiyor. Belki bundan etkilenen insan var mıdır, yok mudur, bunu tüketen adam illaki vardır, öyle seven de vardır ama ben genele baktığımda kendim açısından çizmem de, çizilmesine de karşıyım. (3)

> Ben, sahnemde küfür etmiyorum. Hiç kimseyi incitmemeye çalışıyorum, incitmiyorum da zaten. Bir de oyunlarıma bazen aileler gelir yani çocuğuyla, annesiyle babasıyla insanlar gelir ve herkes eğlenir gider. Kimse rahatsız olmaz yani. Yine de buna rağmen bazı bir iki yerde eleştiri aldığım oluyor, ya bu şaka acaba ırkçı mıydı falan diye, hiç sevmem öyle şeyleri. Irkçı olduğuma inansam zaten yapmam öyle şakaları. (…) Ya cinsellikle ilgili çok çiğ şakalar yapılabiliyor genelde.Yani şimdi cinsellikle ilgili her şeyin olduğu gibi o şakaların da iyisi, kötüsü var. Genelde kötüleri yapılabiliyor yani. Genel demeyeyim de ben, denk geliyorum, rahatsızlık duyuyorum gerçekten. Ne bileyim, dinle ilgili şakalar da yapılabilir ama iyisi çok iyi, kötüsü çok kötü oluyor maalesef. Şeye de kızıyorum mesela hayvanlarla ilgili yapılan şakalar oluyor zaman zaman. Hayvan öldürmekten bahsediliyor bilmem ne. Kötü şeyler bunlar. Tabi onun farkında olamıyor o anda. Ben, genelde söylüyorum ama birini izlersem ve fikrim sorulursa, hemen söylüyorum. Bunlar iyi değil, bunları yapma bence diyorum tabi. Ama genellikle dinlemiyorlar. (12)

Bir katılımcı muhafazakâr bir insan olmamakla birlikte insanların inanç ve ibadetleriyle ilgili şaka yapmaktan kaçındığını ve bu konularla ilgili yapılan şakalardan hoşlanmadığını belirtmiştir. Kendisinin dini bir yaklaşımdan bağımsız olarak; örf, adet, gelenek gibi kavramları çok önemsediğini vurgulamıştır.

> Geçen mesela gidiyoruz, köprü yolunda adamlar arabayı yola çekmiş namaz kılıyo adam. Bana şey geliyo olabilir. Ya niye evde kılmıyosun yarım saat dayan evinde kıl diyorum ben. Ama şimdi onunla ilgili espri yapmamalısın bence. Çünkü o adamın kendisi içindeki bi hissiyat o. O öyle inanmış, yaa sanane der adam. O önemli bişey bence. Aynı şey, bi adam çok içiyodur, içki içiyodur ona da karışamazsın. Oturmuş orda şeyin kenarında bişey içiyodur. Sen ne karışıyosun, onunla ilgili niye espri yapıyosun yani. Senin esprin onla ilgili olmamalı yani tamam durumla ilgili başka bi komik espri çıkarabilirsin ama adamın sadece orda, inanmış etmiş orda namazını kılıyo. Onla ilgili bişey yapmaman lazım. Yani ben böyle düşünüyorum bu konuda. (1)

Kendisini muhafazakar kesime yakın hisseden ve kendisini varoş Müslümanı olarak tanımlayan bir katılımcı Türkiye'de yayınlanan bir karikatür üzerinden örnek vererek dini inançların rencide edilmesinden rahatsızlık duyduğunu ifade etmiş ve bu karikatürün çizerini yoğun olarak eleştirmiştir.

> Ama somut bi hakarete %99'unun müslüman olduğu bi ülkede kör göze parmağı gibi mesela geçen bikaç yıl önce Bahadır Baruter öyle bir şey yapmıştı. Daha doğrusu o espri başkasına ait o çizmiş. Yani orda, o karikatüre bakıldığında hatırlar mısın bilmiyorum, camide tanrı yok din yalan diye duvarda süslemeye yazı yazılmış ama espri o diğil. Şimdi espriyi hatırlayamadım ne diyodu espri. O, onun espriye bi katkısı da yok. Baktım yani ulan adam ataist diye illa kötü gözle bakmayalım diye baya bi baktım. Nejdet Şen de ondan sonra derkenar diye bi sitesi var, çok güzel orda bi yazı yazdı ve dedi ki senin için yok ama o insanların kalplerinin bir köşesinde Allah var diye böyle çok güzel bi yazı yazdı. Dolayısıyla birisi sana dayatmıyo "ulan Allah var hayvan herif git namaz kıl!" sana böyle bi taciz mi yapıyo e o zaman sen karikatür yapıyosun, bi köşesine kusar gibi hakikaten ona etki bağırsan nolur yani. Bazen bi şey yaparsın karikatürden daha fazla güldürür yani öyle karikatürlerde var. Ama onun tam tersi düz yazmışın, tanrı yok din yalan. Dümdüz bi yazı yani o. (2)

Her konuyla ilgili şaka yapılabiliyor olmasını savunan bir katılımcı ise bir insanın değerleri sağlamsa yapılan bir şakayla değerlerinin sarsılmayacağını ve şakayı ciddiye almanın anlamsız olduğunu ifade etmiştir.

> Saygısızlık çok fiziksel bir tacizdir aslında. Bazı kültürel durumlar var. Kültür dediğin şey tamam farklı bir şey ama bir yandan da baktığın zaman benim sana saygısızlık yapmam ne demek aslında? Benim inandığım değerler ile ilgili şaka yapıyorsun eee? İşte o değerleri sarsıyorsun. Lan senin için güçlüyse o değerler ben nasıl sarsabilirim ki? Şaka çok komik de sen buna inanmayı mı bıraktın?

> Milletin kafasını karıştırabilir. Lan milleti o kadar düşünüyorsan, senin değerlerin çok güçlü ise sen o değerleri çok güçlü savun senin için ne kadar güçlü olduğunu anlat insanlara. O olay benimle alakalı değil ki. Ben senin inandığın değerlere inanmak zorunda değilim ki. İnandığım değerler ile ilgili şaka yapıyorum diyorum sana. Bırak inanmayı anlatabildim mi? bilmiyorum. (8)

Görüşülen başka bir mizahçı da kendi itikadi kökeni olan Alevilik konusuyla ilgili hiçbir şakayı asla kabul edemeyeceğini belirtmiş ve bu konuda çok hassas olduğunu vurgulamıştır.

> Benim de kendime dönük şeylerim olabilir. Adam girmez mesela ben çok şey olmasam da dedim ya alevi. Alevilik ile ilgili bir espri yapsa adam ben de orada şey o adamı tamamen. (…)yaptığı espri çok da güzel olsa umrumda olmaz çünkü sadece işin mizah şeyi değil. Sen insanı bilmiyorsan toplumu bilmiyorsan değerlere saygılı değilsen etik değerlere inandığı şeylere davranışlara kodlara neyse falan filan. Onay saygılı değilse yaptığı mizah da bir işe yaramaz hani. Şu olur bazen böyle radikal eleştiri olsun diye birtakım şeyler bilinçli yapan insanlar var. Öyle de bir bilinçte yoksa sende bizi sarsacak kadar o zaman sen ben öbür mizahçıdan zeki olmasını bakma iş sadece komedi değil. (5)

3.2.3.5 Genel olarak toplumun, yaptığınız işin değerini bildiğini düşünüyor musunuz? Nasıl gördüğünü düşünüyorsunuz? Genel olarak toplum, toplumun farklı kesimleri, özel olarak aile sorgulanabilir. (Sosyal sermaye, statü vb.)

Mizahçılar genel anlamda yaptıkları işin değerinin bilindiğini düşünmektedirler. Mesleklerinden dolayı ilgi ve alaka gördüklerini ifade edenlerin sayısı çoğunluktadır.

> İtibarı var. Bu işi mesela şöyle durumlar oluyor; yeni tanıştığımız ortamlarda arkadaşlarımız beni tanıştırırken arkadaşlarımız aramızda karikatürist falan var deyip böyle beni öyle gösteriyorlar. 50 kişi bir anda bakıyor, nerede çiziyorsun, ne yapıyorsun falan diye. O zaman böyle baya bir şey oluyorum. Tabii ki onore oluyorsun ama bir yandan da şaşırıyorsun. (3)

> Yani şey bi durum var. Sanki önemli bir yazara davranıldığı gibi davranılan bi statüye kavuşuyosun. Bizim insanımız karikatüristi seviyo o anlamda ve zor bi iş yaptığını anlıyolar bi şekilde nasıl anlıyolarsa, ona göre davranıyolar, onu çok hissediyorum yani. (1)

> Ama tanıyanlar mutlu oluyoruz, tanındığında da mutlu oluyorsun, konuşulduğunda da mutlu oluyorsun. (…) Bir tane amca bana vurmuştu, enseme

vurmuştu naber lan kerata diye böyle. Simit atıyordum Üsküdar'dan Beşiktaş'a gelirken vapurda, bir de eli de sertmiş, öyle bir geldi ki böyle, döndüm baktım amca niye vuruyorsun falan dedim. Seviyorum lan seni kerata falan dedi. O sevgi göstergesi olarak öyle bakıyor. (9)

Bugün komedi yapan herkesin ben insan sevdiğini düşünüyorum, insanların mutluluğundan mutlu olduğunu düşünüyorum. Yoksa yapamazsın. Öyle çok abartılı değil. Günde 3-5 kişiyle böyle tokalaşıp fotoğraf çekiniyoruz metrobüste, durakta, yürürken bir yerlerde yani. Çok büyük bir farklılık yok. Belki bir o kadar stand-up yapmaya başlamadan önce de arkadaşlarımla karşılaşıyordum yani. Hemen hemen aynı, sadece buradaki tek fark benim karşılaştığım kişiyi tanımıyorum, o beni tanıyor oluyor. O da çok memnuniyet verici bir şey. (10)

İki karikatürist yaptıkları işin değerinin yeterince bilinmediğini ve bunun da okuma kültürünün eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Valla benim gördüğüm, benim çocuklarım da üniversite okudu. En azından bi tanesi okudu. Ben de duyuyodum zaten. Türkiye'de mizahın tüketicisi üniversite gençliği. Ve bütün bakıyoruz televizyonlara etrafa filan. Türkiye'deki siyasi sosyal hareketliliğin de membaında gençlik var. Ama aynı gençler 20 30 35 artık çoluk çocuk torba ev mev diyince. Eee bu şeylerden elini ayağını kesiyolar. Siyasetten mizahtan vesaire. Dolayısıyla tüketici, başka etkenleri olabilir belki bi manita tavlamanın unsurlarından biri olabilir hoş mizahi hikayeleri bilmek, haberdar olmak. Ya da benzeri bişey olabilir. Ama vaka ki tüketici hep üniversite gençliği. Bu devam etmiyo. Türkiye'de 1 milyon kişi üniversiteye gidiyo bildiğim kadarıyla bu 1 milyon okuyucu demek. Çünkü üniversitede hep bi okuyucu var. 1 milyonun diyelim ki 200 bini alsa ya da 100 bini alsa, 100 bin okuyucu demek. Her yıl 100 bin buna katmak lazım. E tam tersi bizde. Yani tüketici için kriterim; ee biraz bu mizah edebiyat yazı çizi işleri, biraz burjuva kültürüyle alakalı şeyler. Pek hoş bişey gelmeyebilir ama yani biraz konfor vesaire ya da baba parası felan. Hani eskiden bakkalda çalışırken bakkaldan para da aşırıyodum, mizah dergilerine filan giderken baba çalışıyorum filan diyodum öyle bakkal parasıyla filan toparlıyodum. Baba parasıyla harcamak kolay oluyo. Şimdi gençlerde heralde baba parasıyla mizah dergisi dergi bilmem ne. İlerde evlilik oluyo bilmem ne oluyo. Ulan heralde böyle bakıyo. Alamıyo çünkü dergi. Yani tüketicinin ben, şöyle bi beklentim var bu beni karşılamıyo diye bir seviyesi olduğunu göremiyoruz maalesef. En azından genel anlamda yok yani. Genlde üniversite öğrencisi okuyucusu alıyo.(2)

Pek de düşünmüyorum aslında. Ama bir gün bilinir herhalde ne bileyim. Zaman zaman biliyorlar, zaman zaman pek bilmiyorlar. Genel olarak yani. Özel bir yerim olduğunu biliyorum, hissettiriyorlar da bana. Bilmiyorum, galiba kitleyi genişletmek lazım. Zaman zaman çok popüler olduğum oluyor. Popülerliği sürdürmek lazım, o da nasıl olacak pek bilmiyoruz yani aslında. Ben, işime bakıyorum.(…)E okumuyorlar. Araştırmıyorlar. Dergi okumuyorlar, mizah dergisi okumuyorlar. Mizah okumak önemli bir olaydır yani mizah dergisi okuyan

> adamla okumayan adam aynı olmuyor, kesinlikle aralarında büyük bir fark oluyor yani. O kişilerin kendilerini beslemeleri lazım, doğru kaynaklar önemli, mizahın çok kaliteli yapıldığı dergilerdir hala. Mizah dergisi okumak lazım. (12)

Stand-up komedyeni olan iki katılımcı, bazı insanların yaptıkları mizaha karşı tepkili ve önyargılı olduğunu belirtmiştir. Bu iki katılımcının aynı zamanda her konuyla ilgili şaka yapılabilmesini savunmuş olmaları dikkat çekmiştir.

> Ben başta biraz fazla geliyor olabilirim. Alışılmış sarışın kız imajı olmadığını anlıyor birden ben konuşunca insanlar. Küfür ediyorum mesela onu bir başta yadırgıyorlar. Ama kısa süre sonra içimdeki niyeti karşı tarafa geçirirsen a bizim kız oluyor. Değiştiriyorum. Ama ilk bakışta biraz fazla geliyorum bence.(…) Tabi oldu. Çok dirençle karşılaştım yani. Bu alışılacak bir şey de değil. Hiç görmemişler hayatlarında kadın stand-up çı zaten görmemişler. Bir de annem geldi izledi beni. Utandı yani kadın. Utandı. Ama gurur da duyuyor bir yandan. Çok değişik şeyler yaşıyor annem de. Ama çok annemin kafası açık bir insan. (7)

> İnsanlar genelde benim gösterime geldikten sonra benimle iletişime geçmek istiyorlar. Genelde benimle tanışmak istiyorlar. Bir daha gösteriye gelmek istiyorlar. Mizahımı seviyorlar. Dışarıdan görüntü bu, şey gibi bir şey bu adam neden bahsediyor falan diyenler de oluyordur kesin. Ya da ben o insanların çoğunun salak olduğunu düşünüyorum. Ben komik olmayabilirim anlatabiliyor muyum? Bununla alakalı bir problemim yok benim. Ben zaten amacım komik olmaya çalışmak bunun için mesai harcıyorum. Herhangi bir insanın harcadığı mesaiden çok fazla mesai harcıyorum. Bu benimle alakalı. Seninle alakalı kısım gülmek veya gülmemenin dışında Bir şeyse orada bir problem var. (8)

Biri karikatürist biri stand-up komedyeni iki katılımcı ise yaptıkları işin değerini bilenler olduğu gibi bilmeyenler de olduğunu belirtmiştir.

> Bilmesin canım, bilmek zorunda diğil ki. Her şeyin, bu belli bi miktar alıcısı vardır. O alıcısının beğenisi yeter. (4)

> Bilen de var bilmeyen de var. Şöyle de bir durum var. On yıl öncesine yirmi yıl öncesine göre durum farklı. Şimdi her şeye ulaşılabilir. Toplum biliyor bilmiyor bir şey değil de izleyici genel anlamda şuna bakıyor bak. Sonuçta bu konun uzmanı olmasa da yaptığın şey çok güzel olsa da mesela bizim bazı şeyleri izledin. (…)İnsanlar arayış içinde belki haftada İstanbul'da otuz tane stand-up yapılıyor. Eskiden böyle bir şey yoktu. Böyle bir alışkanlık var. Gelişiyor yani mesela. (5)

3.2.3.6 Mizah üretenlerin dünya ve ülkemizdeki yeri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Katılımcıların birçoğu dünya ölçeğindeki mizahçıların, daha geniş istihdam alanlarına sahip olmalarından ve yaptıkları işleri daha fazla insana duyurabilmelerinden bahsetmiştir. Karikatüristler daha çok dergicilik dışında kendilerine bir istihdam alanı bulamadıklarından yakınmış, yurt dışında dizi ve sinema sektörlerinde de birçok çizerin çalışabildiğinden söz etmiştir.

> Şimdi bizim en büyük dezavantajımız çizer olarak, karikatür çizen çizgi roman yapan insanlar olarak en büyük dezavantajımız Türkiye'de sadece bi mecrada iş bulabiliyo olmamız yani karikatüristsen karikatür dergisinde karikatür çizersin. Ya da kitap resimlersin veya işte ilişkilerin iyiyse tanıdıkların varsa bi gastede bişey çizersin, bant bişeyler yaparsın. Budur, bunun ilersine geçmez Türkiye'de. Yani bizde şöyle bi iş modeli yok. Yani yurtdışındaki gibi bi albüm modeli yok Türkiye'de. Yani şöyle bişey yapabilirsin. Sen iyi bi yazarsın. İyi bi senaristsin, iyi bi kurgucusun ben de iyi bi çizerim. İkimiz şey diyemiyoruz yani gel senle… Sen geliyosun yaa abi çok güzel bişey buldum, aa harika bu, gel bunu çalışalım diyip biz bunu bi yapımcıya götürüp bi yayınevine götürüp 1 yıl boyunca sadece bununla uğraşıp bundan geçinemiyoruz biz. Yani en büyük şeyimiz bu. Yani burda sadece çizerin handikapı değil bu yani Türkiye'deki birsürü yetenekli yazar arkadaşlarımız gençlerimiz var bunlarında en büyük zorluğu bu. Çünkü yurtdışında bakıyosun mesela Kutlukhan bizim ordan bildiğimiz, kendi takip ettiğimiz arkadaşlarımızdan veya çizerlerden bildiğimiz. Şimdi adam gidiyo, yazarla beraber oturuyolar. 1 yıl boyunca 2 tane albüm yapıyo adam. Belki de 1 albüm yapıyo ya da 2 albüm yapıyo. Ama o albümden kazandığı para ona o 1 yıl 2 yıl boyunca. Şeylen hiç uğraşmıyo, işte faturasını bilmem nesini düşünmüyo çünkü ondan para kazanıyo. Dolayısıyla daha çeşitli konulara değinebiliyo. Çünkü o konuları çok rahat işliyebiliyo. Eee yayınevi bunu yayınlıyo, yayınevi de para kazanıyo. Bunun ileride bi sektörde yer bulma şansı da onlarda çok belirgin. Yani bunun filmi yapılabilir, …. var bilmem nesi var, oyunu yapılabilir. Ama bizde, hepsini tetikliyo. Biz korsanlığa çok alıştığımız için.. (1)

Stand-up komedyenleri ise yaptıkları işi geniş kitlelere duyurmanın zorluğundan ve şu an bulundukları noktaya gelmek için gösterdikleri yoğun çabadan dolayı Türkiye'yi profesyonel mizah için daha zor bir saha olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

> Gerçi ben, aslında dizilerini pek sevmiyorum dedim ya sana çünkü takip etmiyorum. Ama herkes kadar yani biraz olsa da fikrim var. İşte Amerika'da bu iş almış yürümüş, uçmuş. Almanya'ya gittim birkaç kez çok acayip hikayeler dinledim. Stadyumlarda komik şey… Yani adam, o komedinin hatta bilgisi var bende yani. Stadyuma helikopterle iniyor, 100 bin kişiye stand-up yapıyor falan. Korkunç acayip güzel olaylar. Tabi bizde de var, bizde de çok iyi gidiyor bence. Yani çok başarılı komedyenlerimiz var, başta Cem Yılmaz olmak üzere. (12)

> Bir kere ilk biz başladığımızda kimse stand-up yapmıyordu ve kimse izlemiyordu. Stand-up yapabilmen için en azından birkaç kişinin izlemesi lazım. Parasız yapıyorduk gelmiyordu insanlar. Arkadaşlarımıza arayıp yalvarıp çağırıyorduk üç kişi olsun diye. Çok çıktım ben üç kişiye. Para beklentin olmaması lazım hala tek başına stand-uptan geçinebilecek para kazanmıyorum. Maddi anlamda sadece bunu yapan arkadaşlarımın çok zorlandığını görüyorum. Bir bu zorluk var. Kabul görme mekanlar bilmiyor yani. stand-up ne bir tek Cem Yılmazı biliyor insanlar. Mekana ihtiyacın var. Seyirciye ihtiyacın var. Paraya ihtiyacın var. Hiçbir şey yok. Olmayan bir şeyi var etmek için biz çok uğraştık. (7)

> Çok engel çıktı. Sahne bulamadım. Para kazanamadım. Çok fazla masraf yaptım. Az seyirci geldi. Kötü şakalar oldu falan. Bunun gibi bir sürü şey. Nasıl aştın? Pes etmemek ile alakalı. Bence pes etmemek her şey ile alakalı. Fırıncı olmak istiyorsun. Çok iyi ekmek istiyorsun. Pes etme yani. Bisiklet sürmek istiyorsun. Pes etme yani. Pes etmemek insanla alakalı bir şey yani. Mücadeleyi severim. Aldığım haz cabası. (8)

Özellikle karikatürist olan katılımcılar tarafından mizah dergiciliğinin ülkemizde köklü bir geleneğe sahip olmasının ve çok üstün yetenekli kalemlerin bu dergilerde yetişmesinin altı çizilmiştir.

> Hem ortaya konan mizah hem de mizahın ortaya konmadaki yöntem biçimi olarak çizgi konusunda ve piyasadaki hala mevcut dergi sayısı bakımından da şey yaparsak çok çok iyiyiz ya. Sağlam kalemlerimiz, sağlam mizahçılarımız var. Her zaman vardı, var. (4)

Bazı katılımcıların Türkiye'de yurtdışına göre ifade özgürlüğü konusunda problemli alanlar olduğuna dair yaptıkları vurgu dikkat çekmiştir. Ancak bu konuya değinen katılımcılar arasında Amerika'daki ifade özgürlüğünün de suni ve samimiyetsiz olduğunu belirtenler olduğunu söylemek gerekir.

> Daha demokratik olduğunu söyleyebilirim ama orada şöyle bir şey var mesut. Orada Amerikan filmlerinde dikkat et başkanı eleştiren her bok film var. Bunu yaptığın zaman şöyle bir durum var. İnsanlara her zaman yürüyüşü yasaklatamazsın. Bazen yürüttürüp deşarj etmen lazım. Orada ne yapıyor adam? Kendisi ile ilgili eleştirel bir şey söyleyince ne oluyor adamlara bak kendisi ile ilgili de her istediğini söyleyebilecek ortam var deyip sen ona özeniyorsun. Bu kadar ilerlemiş falan filan diyorsun. Ama orada da kapitalizmin Allah'ı var yani. Bunu bilinçli yaptıkları bir şey. Kendi filmlerinde kendilerini eleştirme artık sen

> onu eleştirme sen eleştirmediğin şeyleri adam kendi yapıyor. Bu sefer sen artık bir şey diyemiyorsun öyle bir özgürlük ortamını o şekilde süspanse ediyor. (5)

> Yine Amerikalı dünyaca ünlü bir komedyenin şey lafı vardır. Siyasi laf üzerine sen devlete yalan söylersen bu büyük bir suçtur. Ama devlet sana yalan söylerse bu siyasettir. Dünyada komedyen algısının bu noktada kalması gerektiğine mizahçının mizahı doğru kullanması. İşte bu ülkede bir noktada kalıyorsun. Değişen ne sorunun tam cevabı bu. Yurtdışında yaşasaydım bütün bu yirmi altı senemi Amerika'da ya da farklı bir ülkede icra etmiş olsaydım kendimi çok daha iyi hissederdim. (11)

> Şu an Türkiye'de bir şeyin nereye gittiği ile ilgili tam bir şey söylemek çok zor. Tam bir kaos ve karmaşa içerisindeyiz. Yatay bir şekilde ilerlemiyor şu anda hayat. Bir şey oluyor ülkeden mesela susuluyor. Bence o önünü kesmek işte. O anki akıştan çıkarmak yani mizahı. Tamam, başka yol buluyor. Ama sen dümdüz gideceği yol yerine başka yerlere saptırıyorsun. Yana giden yolda belki bir sürü şey öğreniyor. İyi kötü diye ayıramam ikisi de var. İyi de kötü de etkileri. Baskının faydası da var. Zararı da var. İkisi de var yani. (7)

Bir diğer önemli konu bazı stand-up komedyenlerinin yurtdışındaki stand-up gösterilerinin ülkemizdekilerden çok daha zengin içeriklere sahip olduğunu belirtmeleridir. Özellikle Batı'daki komedyenlerin yer yer duygusal anlatılara yer verme lüksüne sahip olması, felsefi ve toplumsal konularda fikirlerini beyan etmeleri vurgulanan konular arasındadır. Bu bağlamda ülkemizdeki sahne sanatları ve stand-up kültürünün Batının gerisinde olduğu ya da eğlence sektörüne daha çok hizmet ettiği fikri oldukça yaygındır.

> Bizde mesela Cem Yılmaz da her an kahkaha olsun espri olsun diye bir his var ama adamın yaptığı orada david chappelle izliyorum bu ara arada duygusallık da oluyor durağanlık da oluyor. Ama insanlar beyni ile izliyor ama beyni de biraz brecht ten aparacağız ama brecht in dediği bir şey adam böyle kahkaha atmıyor ama ben niye bunu böyle düşünmedim burada işte adam bunu nasıl yapmış fark etmesinden zevk alıyor yani izlerken hani her zaman bir kahkaha atmak olmuyor ama bir haz alma hoşlanma fark ettirme ondan da mutlu oluyorsun zevk alıyorsun. Onu ben söylemiştim. Yurtdışında bir oyun izlediğimde de fark ettim. Bizdeki gibi sürekli bir kahkaha ne güldük şeyi onlarda olmuyor biliyorsun. (…) Burada özgürlük ortamı olsa güzel politik eleştiri yapan stand-upçı çıkabilir mi bence zor. Bizdeki bir kere şey oluştu. Cem yılmazın konuları aynı konu olmasa da şey oradan bizdekiler adamlar şey satnd-up yapıyor. Arkadaş arasında bir tane birisi vardır. Geyiktir. Onun giderek stand-upçı olması gibi bir şey çıkıyor. Diğer türlü bizde çok öbürü gelişmiyor. Adam mesela ne yapıyor ata demirer belgesel programındaki ceylanı insansılaştırarak espri yapıyor falan. Bizde kafa o tarafa

> doğru çalışmıyor mizaha özellikle stand-up yapanlarda diyeyim. Bayağı büyük sahnelerde yapıyorlar bizim gibi küçük değil. İnsanlar gidiyor o isimlere ben de izliyorum netflixten her stand-upçı ayrı bir dünya sonuçta yani. Biraz şey de değişti biliyorsun bir dönem şiir var. En son işte roman en önemli sanat olarak görülür. Bütünlüğü kurmak zor olarak düşünülüyor. Şimdi bakıyorsun bir dönem tiyatro vardı. Tiyatro da benzer bir şey doğaçlama tiyatro var. Talk Show stand-upta bir insanın dünyasını anlamaya onun gözünden özel bir insanın gözünden dünyayı anlamaya çalışıyoruz. (5)

Bununla birlikte Türkiye'de mizahçıların otosansür mekanizmalarını daha yoğun kullanmak zorunda olmalarını olumlu bulan ve sahip olduğumuz kültürel kodların daha zengin bir mizah anlayışının önünü açtığını düşünen katılımcılar da olmuştur. Bir katılımcı mizah da eleştiri olduğu gibi otosansürün de olması gerektiğini aksi halde ortaya çıkanın zırva olacağını belirtmiş ve bu anlamda Batı'daki karikatüristleri bir ucubeler topluluğu olarak gördüğünü ifade etmiştir.

> Batı ayrı bir hikaye zaten batı bir ucubeler topluluğu gibi bişey. Bu adamlar, onlar da yani gene bizde çok şükür bişeyler var. Taklit olmamıza rağmen. Onu alıyolar işte Türkiye'de dine yönelik eleştirel bakış yok falan diye şey yapıyolar yani. Garip. Var yani insanların etrafına bakarak, çevresine bakarak kendisine bir otosansür uyguladığı bir vaka. Bu da olmak zorunda zaten. Yani bunun aksi, zıvana bir yaşam. Yarı deli hali cinnet hali bir yaşam mı bekleniyor ki sanatçıdan böyle bişey yapmasın. Yani etrafa gözlerini kapasın. Ne olsun. Yani o hayatları filme konu olan sanatçılar. Sanatçı derken Van Goh var mesela benim gördüğüm adam sanatçı. Yarı deli hal. Sanatçıya uygun… Allah hakikaten ona hiçbir sanatçıya vermediği bir göz vermiş. Kafayı biraz bozdurmuş ve böyle gör dostum demiş. Böyle gör kulum demiş. Adamın yaşam öyküsüne bakıyosun işte genç rahip olarak maden ocaklarının işte bu Emile Zola'nın madencileri anlattığı tasvir ettiği gibi bir maden ocağında çevresinde rahip olarak görev yapıyo. Orda bi şaft atıyo adamda zaten. Sonra yakın akrabasına aşk, karşılık bulamıyo bilmem ne eee ve bu dünyada gelmiş geçmiş hiç kimsenin görmediği gibi. Onu öyle gördüğü için öyle yaptı diye düşünüyorum ben. Şöyle görüp de batıyı tasvir etmedi betimlemedi. Dur şunu bozayım şuna. Adam direk öyle görmüş bence çünkü hep öyle. Adamın görmediğim var mı bilmiyorum ama biçok eserine baktım baştan aşağı birbirine yakın dikkat ettiyseniz. Bulutları bilmem, sokakları bilmem taramaları, renkleri. Ulan diyosun ki bu adam betimleme yapmamış böyle görmüş direk çünkü onun gibi gören yok başka. (2)

Son olarak, görüşme yapılanların hepsi, son yıllarda ülkemizde stand-up kültürünün çok hızlı gelişmeye ve yaygınlaşmaya başladığı konusunda hemfikirdir. Özellikle İstanbul'daki sahne ve komedyen sayısı hızla artmaktadır. Bu anlamda

BKM[6]'nin stand up'ın gelişmesiyle ilgili katkılarına vurgu yapanlar olmuştur. Katılımcılar BKM'nin yanı sıra irili ufaklı birçok yeni stand up sahnesinin faaliyete geçtiğini ve bu sahnelerde birçok yeni stand up'çının yetişmekte olduğunu da belirtmişlerdir.

> Türkiye'deki entelektüel insan sayısı son yüz senedir ortalama olarak belli bir artış gösteriyor. Bu artış da doğrusal bir grafik. Hükümetle alakası yok. Bunun insan gelişmesiyle alakası var. Bunu da bence şu an gelişim sürecinde bir şey. Gelişim sürecinin engellenebilir olduğunu düşünmüyorum. Benimle alakası yok. Ben sadece bunun içindeki piyonum sadece. (…) Şu anda çok iyi komedyenler yok. Bu bir gerçek. Ama iyi komedyen olmak isteyen yetenekli azimli insanlar var. Ben de dahilim buna. Ben de azimli bir insanım. Ama şu anda biraz zaman var gibi. Biraz böyle ir Doğu Demirkol yada bir Cem Yılmaz değil mevzu anlatabiliyor muyum? Onlar farklı bir şey. Doğu Demirkol'a kötü veya iyi demiyorum yanlış anlama. Demeye çalıştığım şu Stand-up muhabbeti bayağı zaman isteyen bir şey. Bir süre sonra daha fazla iş imkanı, daha fazla mekan. Daha fazla iyi komedyen. Tabi şu anda komedyenlerin çoğu da çok kötü bu da bir gerçek. İnsanlar bir mekana gidip otuz lira para verip iki saat boyunca zırva dinleyebiliyorlar. Ben bunun olmaması için çok mesai harcayan insanlardan biriyim. Yine de bazı gösterilerde insanların bazı isteklerini karşılayamayabiliyorum. Bu da beni çok yoruyor ve daha fazla çalışmama sebep oluyor. Ama yine de bir izleyici, bir tüketici olarak çoğu zaman çok sıkılıyorum. Mesela açık mikrofonlarda sıkılıyorum. Bir an önce çıkıyım da bitireyim gidiyim diyorum. Bu mesela kötü bir şey. (8)

> Eskiden de ufak tefek atılımlar olmuş. Ama şu an sektörleşmeye başlıyor bence ve buna önayak olan da BKM mutfak. Bence bu çatı altında toplanıldığı zaman daha ileriye gitti. Yoksa biz hepimiz daha önce ayrı ayrı yerlerde farklı tiyatroların bize vermiş oluğu sahne desteğiyle bunu yapmaya çalıştık. Ama böyle bir ismin altında çıktık bir şeyler yapınca. Daha fazla kitleye ulaşabildik, daha fazla imkanlara ulaşabildik. (9)

> Şöyle de bir durum var. On yıl öncesine yirmi yıl öncesine göre durum farklı. Şimdi her şeye ulaşılabilir. Toplum biliyor bilmiyor bir şey değil de izleyici genel anlamda şuna bakıyor bak. Sonuçta bu konun uzmanı olmasa da yaptığın şey çok güzel olsa da mesela bizim bazı şeyleri izledin. (…)İnsanlar arayış içinde belki haftada İstanbul'da otuz tane stand-up yapılıyor. Eskiden böyle bir şey yoktu. Böyle bir alışkanlık var. Gelişiyor yani mesela. Hani gelişiyor da bir şey mi oluyor? Sonra görürüz ama. Böyle yeni bir şey çıkıyor ve insanlar geliyor. Tiyatroya da gidiyorlar. Bir arayış içerisindeler. Bir ara doğaçlama tiyatroya gidiyorlardı. Sonuçta insanlar eğleniyorsa iyi vakit geçiriyorsa güzel bir şeyse o sahne ortamı birlikte sonuçta yüz elli kişinin birlikte izlemesi de ayrı bir duygudaşlıktır. (5)

[6] Beşiktaş Kültür Merkezi

> İlgi artışı var. Kazanç var. Mesela şu anda İstanbul'da geçmişte hiç olmadığı kadar fazla sahne var.(…)Diğer tarafta yani ben mesela BKM'yi o anlamda çok değerli buluyorum. Niye değerli buluyorum; çok üretken olmaları çok değerli bir şey. Üretiyorlar yani. Mesela Yılmaz Erdoğan onca kariyerini, onca işini onca yapacağı şeye rağmen gidip yine öğrenciler ile ilgileniyor ve Çok Güzel Hareketler bunlar iki diye yeni bir proje yaptı. (6)

> Bir kere artık çok fazla insan stand- up yapıyor bir kişi yapmıyor. Sadece Cem Yılmaz yapmıyor artık. Çoğunluk hala onu kabul etse bile çok fazla çok iyi stand-up çılar var bir kere. Bence yeni stand- up çılar daha dik kafalı. Küfürü kimse duymak istemiyor ama ediyor herkes. O küfürün altına koyuyor artık başını komedyenler. Ediyor sahnede küfür. Cinsel konulardan daha rahat bahsedilebiliyor. İşte internet girdi hayatımıza mesela. İnstagram girdi hayatımıza. Tinder girdi. Tinder bir şey havuz orada bir sürü şaka yapan arkadaşım var benim. Cinsel açılım yaşanıyor şu an o eskiden yoktu. Şu an var. (7)

3.2.4 İş hayatı

3.2.4.1 Bu işi yapmasaydınız bugün nasıl bir işle uğraşıyor olurdunuz? Bugüne kadar bu iş dışında başka işler yaptınız mı?

Katılımcıların büyük çoğunluğu mizahın yanı sıra bugüne kadar başka işlerle de uğraşmışlardır. Yalnızca iki kişi hayatı boyunca sadece karikatüristlik yaparak geçimini sağlamıştır.

> Çok şükür çorba paramı hep çizerlikten… Başka bişey de yoktu zaten. Iıiıı.(Düşünür biraz) Uğraşmadım yok çizerlikten başka. (…) Ben düşündüm onu. Düşündüm onu baya da düşünmüşlüğüm vardır. Bizim kartalda varoş solcuları sonra belediyeye kapaklandılar. Ben de heralde o varoş solcularından biri olurdum. Orda kapıda görevli vesaire büyük bi ihtimalle rüşvetini alan heralde böyle bişey olurdum. (2)

> Yani çoğu insan, sanatla uğraşan birçok insan bu sıkıntıları yaşamıştır. İş gibi görmezler. Ulan neyi görmezler, sigortan ödeniyor. Şöyle bir iki sene sonra günüm bile doluyor yani. Sadece bu işten sigortalıyım ben, başka bir iş yapmadım ömrümde. (12)

Bunun dışında katılımcılar bu iş yapmamaları halinde genelde kendi işini yapmayı, ticaretle uğraşmayı, serbest meslek sahibi olmayı tercih edeceklerini çünkü daha özgür ve serbest çalışmak istediklerini ifade etmişlerdir.

> Bir yerde çalışmak yerine yine kendim bir şeyler yapmaya çalışırdım herhalde, ticaret, yani yapmaya çalışırdım. Çünkü bir maaşla bir yerde çalışmayı tercih etmeyebilirdim muhtemelen. Bu herhangi bir hiyerarşinin içerisinde olmamaktan dolayı değil. Daha özgür olduğunu düşündüğüm için, ne kadar daha fazla yorulsam da daha özgür olabildiğim bir ortamda çalışmak isterdim bu hangi iş olursa olsun. Ama şu an hayallerimdeki işi yapıyorum. (9)

> Düşünmedim şu olabilir kendi dükkânımı açarım. Kendi hayal ettiğim bir işi kurup büyütmek yine büyütmek hiç yerimde duramam ben. Ben memur zihniyetli bir adam hiç olamadım. (11)

Ayrıca birçok işi denediğini fakat hiçbirisine devam edemediğini hatta tahammül edemediğini belirtenler olduğu gibi bir katılımcı da bu işle uğraşmamış olsa şu ana kadar ölmüş olacağını düşündüğünü belirtmiştir.

> Ben, çok mutsuz olurdum. Ben, ölürdüm şimdiye kadar net söylüyorum. Yaşamazdım yani. Çekilmez lan bu hayat diye, vallahi bak, çok acayip mutsuz olurdum yani. Bir kere bu işlerle uğraştığım için kendimi geliştirme imkanı buldum. İyi bir yazar oldum, iyi bir karikatürist oldum. Çok güzel bir dünya görüşüne sahip olduğumu düşünüyorum. Çok güzel insanlar tanıdım. Toplumun aydınlık yüzlerinden biri olduğumu düşünüyorum. İyi mesajlar verdiğimi düşünüyorum. (12)

> Ya hayatın beni sürüklediği şeylerden ben kaçtım hep. Bana göre diğildi. Gıravat takmayı reddettim, öğretmen olmayı reddettim. Ha denedim mi? Denemedim diğil yani, bir günlük öğretmenlik tecrübem oldu. (4)

3.2.4.2 Bu noktaya gelmek için çok mücadele verdiniz mi? Neden ve nasıl?

Görüşülen katılımcıların tamamının uzun bir çıraklık döneminden geçtiğini söylemek mümkündür. Karikatüristlerin dergilerde amatör karikatürlerinin yayınlandığı bir dönem mutlaka olmuş. Amatör köşesinde işleri sivrilmeye başladıktan sonra kendi köşelerine sahip olmuşlar.

> Ben de mesela karikatüre üniversitenin ikinci yılında falan artık hani İstanbul'a gelince. Üniversiteyi kazanınca İstanbul'a gelince orda daha rahat karikatür getirip götürmeye başlayınca orda patlak verdi ve orda artık ben dedim ki ben karikatür bunla ilgili bi iş yapmak istiyorum dedim. Yani ötleliyo, belki şey olabilir yaniii Cem Yılmaz'da yıllarca karikatür çizdi çizdi ondan sonra adamın

aslında ne kadar başarılı bişeyi varmış. Herif standapçı oldu ve çok başarılı oldu. Yani kaç yaşından sonra 20 25 yaşından sonra oldu bunu adam. Yani o tamamiyle eğer gerçekten istiyosan tamamiyle öldürmüyo ama öteliyo. Ama tabi şöyle bi tehlike de var dediğin gibi onu hiç yapamayabilirsin de yani. Biz şans bulduk yaptık. Ben şans buldum yani zorluklar çektik ama yani bi şans oldu bizim için. Ama hiç yapamayabilirsin de. Mesela benim kardeşim de karikatür çizmeyi çok istiyo. Fakat mühendis, gemi mühendisi… Devamlı yurtdışında olduğu için hiç yapamıyo yani. Belki de hiç yapamıycak. Böle mühendis olarak devam edicek hayatına. (1)

Stand-up komedyenleri içinse durum biraz daha farklı. Stand-up komedyenleri arasında zaten oyunculuk mesleğini icra edenler olduğu gibi sadece stand up yaparak sahne hayatına adım atanlar da bulunmaktadır. Özellikle stand-up komedyenlerinin mesleğe ilk başladıkları dönemlerde sahne ve seyirci bulmakta zorlanmaları ve büyük güçlüklerle para kazanmaksızın stand-up yapmaya devam etmeleri çok önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmıştır.

Bir kere ilk biz başladığımızda kimse stand-up yapmıyordu ve kimse izlemiyordu. Stand-up yapabilmen için en azından birkaç kişinin izlemesi lazım. Parasız yapıyorduk gelmiyordu insanlar. Arkadaşlarımıza arayıp yalvarıp çağırıyorduk üç kişi olsun diye. Çok çıktım ben üç kişiye. Para beklentin olmaması lazım hala tek başına stand-up'tan geçinebilecek para kazanmıyorum. Maddi anlamda sadece bunu yapan arkadaşlarımın çok zorlandığını görüyorum. Bir bu zorluk var. Kabul görme mekanlar bilmiyor yani. stand-up ne bir tek Cem Yılmazı biliyor insanlar. Mekana ihtiyacın var. Seyirciye ihtiyacın var. Paraya ihtiyacın var. Hiçbir şey yok. Olmayan bir şeyi var etmek için biz çok uğraştık. (7)

Kendi afişimi kendim basıyordum. Mesela biz koca koca salonlar tutuyorduk. Gösteri merkezi 500 kişilik, Akatlar Kültür Merkezi, Torium Sahne. Tabi tabi, parasını cebinden ödediğim, sonra bilet parasıyla kafa kafaya çıktığımız.Müzik yok, bir şey yok. Laptoptan müziği açıyorum, çıkıyorum. Kardeşim kapatıyor falan. Hep böyle uğraştık. Bu uğraşlar sonrasında BKM dedi işte gel burada uğraş. Öyle geçtik yani. Sen çok komiksin, gel burada değil yani. Çok ciddi uğraşlar verdik, çok profesyonel göstermek amaçlı çok uğraşlar verdiğimiz için fark ettiler uzun bir süreçten sonra. (10)

Çok engel çıktı. Sahne bulamadım. Para kazanamadım. Çok fazla masraf yaptım. Az seyirci geldi. Kötü şakalar oldu falan. Bunun gibi bir sürü şey. Nasıl aştın? Pes etmemek ile alakalı. Bence pes etmemek her şey ile alakalı. Fırıncı olmak istiyorsun. Çok iyi ekmek istiyorsun. Pes etme yani. Bisiklet sürmek istiyorsun. Pes etme yani. Pes etmemek insanla alakalı bir şey yani. Mücadeleyi severim. Aldığım haz cabası. (8)

Karikatüristler ve stand-up komedyenleri arasındaki en büyük farklılık mizah dergilerinin aynı zamanda bir okul olarak mizahçı yetiştirmesidir. Stand-up komedyenleri ise aynı imkana çok fazla sahip değillerdir. Son yıllarda stand-up sahnelerinin hızlı artışı ve BKM Mutfak bünyesinde sahne alan komedyenlerden bir kısmının TV programları aracılığıyla geniş kitlelere ulaşması Stand-up komedyenleri açısından da durumun değişmekte olduğunu göstermektedir.

> Biz bu işi yapıyoruz falan buraya gelen insanlara önce kendimizi sevdirmeye çalışıyorduk. Sonra mizahımızı sevdirmeye çalışıyorduk. Yani sempatik olmaya çalışıyorduk, gelen insana çok itici değil de, itici olan komedyenler de vardı çünkü. Bu iticilikten kastım şey değil, yani anlattığı hikayeler itici gelebilir başlar başlamaz. Ama bir şekilde televizyonda BKM mutfağının desteğiyle insanlar sevince seven insan gelmeye başladı. O zaman daha rahat olabildik. Bizi izlemeyen gelen insana stand-up yaptık. (9)

3.2.4.3 Mizahla uğraşıyor olmanın gündelik hayattaki olumlu/olumsuz yansımaları ve yaptığı işin sıkıcı taraflarının olup olmadığı?

Görüşülen katılımcıların büyük çoğunluğu mizahçının uyumsuz bir tarafının olduğunu birçok yerde vurguladıkları halde kendileri için şu anda gündelik yaşamda uyumlu insanlar olduklarını belirtmişlerdir. Yalnızca iki katılımcı kendisini uyumsuz bulduğunu ifade etmiştir. (4, 8)

> Ya uyumsuzumdur evet hala uyumsuzumdur. Etmez mi? Benim tanıdığım bütün mizahçılar hemen hemen uyumsuz adamlardır ya. Üretmek için hani biraz dışarıda olmak lazım, kendi içinde olmak lazım, masanın başında olmak lazım. Kendi zihninin içinde olmak lazım. Böyle bişey. Uyumsuzdur herkes ben normal bitane çizer adam görmedim. Hepsinin irili ufaklı, büyüklü küçüklü delilikleri vardır. Arızaları vardır hepsinin. (4)

> Sonuçta sosyal hayatımda yarrak kafalı bir tip olduğum için komedyen oluyorsun aslında. O zaten etkilemişti önceden. Ama şimdi bir de şeyi oldu. Bahanesi oldu yani. Bunlar önemli ayrıntılar. (8)

Birçok katılımcı mizahla uğraşıyor olmanın herhangi bir olumsuz yansıması olmadığını hatta hayata mizahi açıdan bakmanın getirdiği neşenin hayatlarına sağladığı olumlu katkılardan söz etmişlerdir. Bir katılımcı memleketine gittiğinde sürekli kendisinden şaka yapılmasının beklediğini belirtmiştir.

> Şimdi bizim şeyde öyle yazlıkta amcamlar falan hep beraber oturuyoruz. Bişey oluyo hahaha gülüyolar. Gözler bende, (sesini değiştirerek) baaak çiz bunuu! Bunu gasteye çizersin bak! Gasteye çizersin diye böle bişey var yani aslında öyle bi komiklik diğil bizimkisi yani belki ben hani çok zevk alıyorum ama bizim o hazır cevap olmak gibi oraya bi espri yap öyle bişeyimiz yok. O durumda benden çok daha iyi olan insanlar var. O biraz böyle sıkıntı şey yapıyo. Annem de mesela sen nasıl şeycisin yaa karikatürcüsün hiç bişey yapmıyosun şöyle komik bişey söyle de diyo,(gülerek) öyle bi durum değil esasında. (1)

Biri öğretim görevlisi diğeri ise öğretmen olan iki stand-up komedyeni girdikleri bazı ciddi ortamlarda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu katılımcılardan bir tanesi sürekli her şeyle dalga geçiyor olmanın hayattaki ciddiyeti yok ettiğine değinmiştir.

> Şöyle oluyor. Resmi bir ortamda bulunuyorsun. Akademik bir ortamda bulunuyorsun falan. Bazen oraya kendini yabancı hissedebiliyorsun. Rol yapıyormuş gibi oluyorsun bazen anladın mı? Ya da orada senin farklılığın belli oluyor falan toplantı oluyor arada espri bir şey söylüyorsun. Ne yapıyorsunuz lan falan gibi. (…) Bana uygunsa ki çoğu uygun olabilir. Bazen tıkandığım oluyor. Bunlarla ne konuşacağım ne paylaşacağım gibi bir durum oluşabiliyor. Çünkü biraz esprili yaklaştığım şeylerde daha rahat olabiliyorum tamam mı? Öyle olmadığı zaman ama. (5)

> Var var. Bir sürü olumsuz şey var. Bir süre sonra şey oluyorsun. Artık her şeyi analiz etmek şaka yapmak onunla ilgili bir şey düşünmek. Doğallığını kaybedebiliyor. O çizgiyi saklamak da profesyonellik dediğimiz. İşle kendi hayatını ayırmak. Çünkü bazen hani bezen kız arkadaşım da arkadaşlarım da amına koyayım her şeyle de dalga geçilmez gibi şeyler olabiliyor. (8)

Bazı katılımcılar mesleklerinin problemli alanlarına da değinmişlerdir. Özellikle karikatüristlik yapan katılımcıların büyük çoğunluğu, uzun yıllar aralıksız her hafta karikatür çiziyor olmanın çok yorucu olduğunu belirtmişlerdir. Mesleklerini çok sevmekle beraber çok yorulduklarını ifade etmişlerdir.

> Karikatürden diğil de yani şöyle diyim, çizmekten sıkıldığım oluyo. Oluyo çünkü şöylee, bizdeki şeyde o şeyden dolayı. Bizim okuyucu profilinin alışkanlığından dolayı oluyo yani bizde 7 8 her hafta 10 tane espri bulup, onların arasından 5 tanesini çizmen gerekiyo ve her hafta 5, ayda 20 tane karikatür çizmen lazım, 50 60 tane de espri bulman lazım. Her hafta. Yani bankamatik gibi ya, otur, düşün düşün ya o bi süre sonra beni inanılmaz derecede yoruyo. Mesela ben masanın başında çok küfrederek, ulan nerden bulaştım bu işe yapmıycam diyip son anda çizdiğim çok oluyo mesela. Sabaha doğru baskıya dergi 12-1'de girecektir, ben 5-6 gibi aklıma bişeyler gelip çizerim ama çok sancılı oluyo zaten. Ama bazen de

> öyle inanılmaz derecede bi buluyosun 8-10 tane çok güzel düşündüğün espriler oluyo. Eee o zaman kolay oluyo hayat ama şey çok söylendiğim hayıflandığım oluyo yani. Çünkü dediğimden şeyden, bizim okuyucu profilimizin alışkanlığından dolayı bizim çok çizmemiz gerekiyo yani. Sadece köşeyi çizmekle kalmıyosun, içeriyede çiziyosun bazen kapak oluyo, kapakları çiziyosun. Espri buluyosun içeriye bilmem ne çok, bir haftalık uğraş çok uzun sürüyo esasında. (1)

> Bu iyi bişey diğil tabi ama maalesef öyle. (…) Artık uzun süre çizmenin getirdiği bişey. Artık pek karikatür yapasım da yok. Sergi, süsleme… O tip şeyler yapmak istiyorum. Yani işte bi yıl sonra en fazla emekli olup ondan sonra o tip şeyler yapmak. (2)

Yine konuyla ilgili Stand-up komedyenleri tarafından belirtilen enteresan birkaç detay da yine dikkat çekicidir.

Bir katılımcı yaptığı işi çok sevdiğini ancak bu iş nedeniyle girdiği ortamlardan zaman zaman sıkıldığını belirtmiştir.

> Bazen tabi kabak tadı veriyor. Mesela atıyorum herkesin atıyorum stand upçıların sanatçıların açıklama mikrofon yapacağı gece kulise gittiğin zaman herkes sürekli espri yapıyor. O zaman mesela yeter artık biraz duralım ciddi duralım değil de hani bir süre sonra kabak tadı veriyor. Yani herşeyin fazlası sence de sürekli espri esri espri yapmaya çalışırsan olmaz. O hayatın getirdiği şeylere de şey yapmak gerek. Şeyi anlıyorum Kemal Sunal hiç gülmezmiş, gündelik hayatında, çok fazla espri yapmazmış. Olabilir öyle şeylerde olabilir yani. Karakter meselesi.(6)

Bir başka stand-up komedyeni ise sahnede işler kötü gittiği takdirde komedyenin çok kötü bir durumun içine düşebileceğini vurgulamıştır.

> Yani eğer kötü giderse işler likit olup akmak istiyorsun oradan ki 1 saat orada durman gerekir, seyirci karşında falan. Her şey iyi giderse inanılmaz mutlu oluyorsun. Değişik bir şeydir stand-up. (9)

Yine başka bir stand-up komedyeni zaman zaman seyirciyle kaynaşamadığını ve bu anlarda çok sıkıldığını ifade etmiştir.

> Sahnede çok nadiren de olsa böyle bir şey oluyor ya. (...) Çünkü bazen ortam iyi olmuyor, ne bileyim izleyiciyle pek kaynaşamayabiliyorsun, tuhaflıklar oluyor. Bazen bir tane kişi gelir, bozar oyunu yani. Çünkü izleyici ne oluyor diye ona bakmaya başlar. (…) Bir komedyen olarak başa çıkmaya çalışıyorsun ama bir yerden sonra sen de lanet okuyorsun yani. Evet zor tarafları var ama çok nadiren

> olduğu için görmezden gelebiliriz, bence zor tarafları yok bile diyebiliriz yani sıkıcı tarafları yok bile yok diyebiliriz. Ben, hep çok eğlendim. (12)

Bir diğer stand-up komedyeni ise esprilerini daha önce dinlemiş seyirci kitlesine aynı şakaları tekrar yapmaktan sıkıldığını ve bu anlarda yeterince reaksiyon alamadığını belirtmiştir.

> Şeyde sadece, bir hikayeyi çok uzun süre anlatmışsam o hikayeyi anlatırken bir kısmı gülüyorsa sıkılıyorum. Mesela diyelim 80 kişi var, 40'ı izlemiş. Öbür 40'ına hitaben zor oluyor. Ama yeni bir şey anlatıyorsam çok heyecanla anlatıyorum. Çünkü ben de dinliyorum kendimi o ara. Seyirci de o heyecanı hissedip çok eğleniyor. Ama herkese anlatacağım şeyi biliyorum. Mesela televizyonda anlattığım şeyle de alakalı. Geçen mesela gösteride televizyonda anlattığım bir şeyi anlattım kimse gülmedi. Çünkü herkes izlemiş televizyonu. Adam diyor ki dinledik bunu. (10)

Katılımcılar arasında yer alan bazı stand-up komedyenleri de mesleklerine ilk başladıkları dönemde seyircilerin kendilerine gösterdikleri olumsuz tepkilerden dolayı çok üzüldüklerini ve rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir.

> Ben sahneden ağlayarak inip bir daha bu işi yapmayacağım dediğim de oldu. Niye ben stand-up yapıyorum? Bok mu var? Öyle şeyler oldu. (…) Seyirci tutuk oluyor bazen. Sen seyirciyi görüyorsun seni yargılıyor. Ben bir de çok da yaşım yok yani o olgunluğa daha yeni erişiyorum. Yirmi beş yaşında falan yapmaya başladım. Yine de o kadar olgun değilmişim yani kırılıyordum bana yargılayarak bakıldığında. Benim kalbim kırılıyordu. Şu an hiç sikimde olmaz bu arada. Siktirsin gitsin beğenmeyen. Ama o zaman insanlar beni kabul etsin diye uğraştığım için edilmediğini de gördüğün için bir kez bile edilmesen dağılıyorsun. (7)

Bir diğer önemli bulgu da, karikatüristlerin yalnız kalabilecekleri şartlarda ve yalıtılmış ortamlarda çalışmayı tercih etmeleri fakat birçok stand-up komedyeninin kalabalık ortamlarda daha üretken olduklarını ifade etmeleri olmuştur. İç dünyalarına çekiliyor olma vurgusu karikatüristlerde görece daha fazladır.

> Üretmek için hani biraz dışarıda olmak lazım, kendi içinde olmak lazım, masanın başında olmak lazım. Kendi zihninin içinde olmak lazım. Böyle bişey. (4)

> Müzik çok dinlerim, çizerken özellikle espri bulurken sakin olmasını isterim. Genellikle ben eee 12'den sonra çalışmaya başlıyorum gece. 12-1 gibi falan başlıyorum çünkü telefonlar susuyo bişey oluyo falan. Eeee kesinlikle ve

> kesinlikle şey çok yaparım, müzik çok dinlerim. Eee çizim yaparken, espri bulurken de muhakkak masa lambasının yanmasını çok istiyorum, o ortamı şey yapıyo sanki yumuşatıyo gibi daha kolay doğum yapacakmışım gibi geliyo öyle olduğunda. Masa lambasını yakıyorum, bi kahve alıyorum, düşünüyorum bakıyorum falan. Daha doğrusu aldığım notları kafamdakileri veya kağıtta aldığım notların üzerinden geçip, bu olur mu şu olur mu falan deyip, çizime başlarken de muhakkak müzik açıyorum. Kesinlikle oluyo. (1)

> Böyle bişey yapmaya gerek yok aslında. Çünkü dediğim gibi. Bu çok ideal bağlamda lüks konfor atmosferinde dert sıkıntı yaşayan insanlara ait olabilir. Bizler daha ziyade böyle yeme içme barınma. Ve benzeri şeylerle hareket ediyoruz. O yüzden eve gidiyorum. Ben eskiden sanatçının çalışma atölyesi filan bunlarla dalga geçerdim. Ama hakkaten de evde mutfakta yanda yemek kaynarken de olmuyo. (2)

Stand-up komedyenleri ise sosyal ortamların mizah üretmeleri için daha çok olanak sağladığını ifade etmişlerdir.

> Yok görmeden bir şey yapamazsın. Diyelim bir tez yazıyorsun okuduğun şey üzerine yorum yapacaksın ki biraz daha hani evliya çelebi dolaşıp yazıyor ya. Düşünce düşünceden çıkar. O malzemeyle bir haşır neşir olman lazım ki o sen fark etmeden bir senteze ulaşıyor. Bir şeyi ön plana çıkarmana neden oluyor yani bu. (5)

> Ben, herkesle sohbet ederim mesela oyundan önce yakalarlarsa, oyundan sonra bilhassa ben, kendim isterim. Biraz da seyircisiyle birlikte gelişen bir iş bu iş. Hatta bazen bir hikaye anlatıyorlar, ben, onu kendime çeviriyorum. Kendi hikayemmiş gibi anlattığım da oluyor yani zaman zaman. Ya da biri bir şey diyor, bir anda hikaye yön değiştirebilir yani, oluyor da. (12)

> Zaten insan tanımayı seven kişinin yapabileceği bir iş. Bu sabah 9'da gidip akşam 5'te çıktığın bir iş değil ya da sevmeyerek, istemeyerek zorla yapabileceğin de bir iş değil. İnsan sevmeyen kişi zaten bunu yapamaz. Bugün komedi yapan herkesin ben insan sevdiğini düşünüyorum, insanların mutluluğundan mutlu olduğunu düşünüyorum. Yoksa yapamazsın. (10)

Ayrıca görüşülen stand-up komedyenlerinin neredeyse tamamı sahnede olmanın belirli bir düzeyde egosantrik ve narsisistik eğilimleri beraberinde getirdiğinden söz etmiştir.

> Stand-up'ta evet dediğin şey daha egosantrik bir hale gelebilir. Çünkü inanılmaz bir ego tatmini yaşıyorsun stand-up'ta. Tek başınasın, hatasıyla, günahıyla, sevabıyla her şeyiyle sen oradasın tek başına. (9)

> Ben kendimde çok hissetmiyorum. Çünkü çok hep kendimi tabanda göremeye çalışan gören bir insanım. Çünkü öyle ortamlarda büyüdüm hep. Kendini övmenin yada kendinden çok bahsetmenin ayıp olduğu işte ne bileyim mütevaziliğin ön planda olduğu ama başka arkadaşlarda falan görüyorum yani. Üç beş saniye çıkıp biraz tepki aldıktan sonra bir şımarıklık olduğu durumlar görüyorum yani belki bizde de fark etmeden vardır yani. (5)

> Çünkü seyirci artık kendini o kadar bazen yükseltiyor ki şeyi, sahnedekini o kadar büyütüyor ki adam sanıyor ki ben olmasam dünyalar kıpırdamaz. Hayır abi. Seyirci olmasa senin yaptığının önemi kalmaz. Çünkü burada kıymetli olan şey seyirci. (10)

Bahsedilen katılımcılar arasında komedyenin kendisini seyirciye dinletebilmesi için belirli bir düzeyde egoya sahip olması gerektiğini belirtenler de bulunmaktadır.

> Biraz narsist olmasan yapamazsın bu işi. Biraz narsistlik zaten seni ben yaparım dedirtip seni sahneye çıkartıyor. Konuşuyorsun. Şarkı söylemek gibi değil. Stand-up yapmak. Konuşuyorsun. Kendini dinletmen lazım. Kim kimi dinliyor şu an? Dinlemesi lazım. Gülmesi lazım. Bunu yapabilmen için de biraz narsistlik gerekiyor gibi geliyor bana. (7)

> Mesela böyle bir tezat bende var. Ben sahneye çıkıyorum ama normal gündelik hayat içerisinde dikkatlerin bana çevrilmesinden hiç hoşlanmam. (…) Evet. Ama bir miktar sağlıklı bir miktar yaşanması lazım, çünkü sahneye çok silik çıkamazsın.(…)Ben böyle çıkamam yani; merhaba arkadaşlar size bir gösteri yapıyorum olmaz. Çünkü o zaman buraya çıkmanın anlamı olmaz. Gel gündelik hayatta oturalım konuşalım. Ama buraya çıktığım anda senin daha böyle egolu olması lazım. Buradan indiğin zaman da onu bırakman lazım. (6)

Bir başka katılımcı da konuya yeni bir perspektif katarak mizahçının egosunun yüksekliğini amatörlük düzeyi ile ilişkilendirmiştir. Mesleğe başladığı ilk zamanlarda kendisini bir şey zannettiği dönemler olduğunu fakat profesyonelleştikçe bu gereksiz egodan kurtulduğunu belirtmiştir.

> Ne kadar amatörsen, o kadar egon yüksek oluyor. Ne kadar profesyonelsen, işine hakimsen, o kadar egon düşüyor. (…) Yani insan, pek kendini bilemiyor aslında. İlk zamanlar kendimi bir şey zannettiğim olmuş olabilir. Ama zamanla yani o saçma duygulardan arındık gibi geliyor bana. Ben, herkesle sohbet ederim mesela oyundan önce yakalarlarsa, oyundan sonra bilhassa ben, kendim isterim. Biraz da seyircisiyle birlikte gelişen bir iş bu iş. Hatta bazen bir hikaye anlatıyorlar, ben, onu kendime çeviriyorum. Kendi hikayemmiş gibi anlattığım da oluyor yani zaman zaman. Ya da biri bir şey diyor, bir anda hikaye yön değiştirebilir yani, oluyor da. Kaprisim yok benim. Hayatta kimseye çantamı taşıtmadım mesela. Bazen şaşırıyorlar mesela bir yere gidiyorum kulis falan hazırlamışlar bilmem ne.

Ne gereği var, meyveler bilmem neler, dokunmuyorum bile yani. En fazla benim istediğim bir tane su. Şaşırıyorlar bile bana. Sahneye bir şey ister miyiz, yok hayır. Bir tane mikrofon, bir tane sandalye, bitti işte. Bir de su, bir de peçete, bu kadar. Durumlar bu. (12)

BÖLÜM 4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1 Tartışma ve Sonuç

Niteliksel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği uygulanarak yapılan bu araştırmada toplam on iki mizah sanatçısıyla görüşülmüştür. Katılımcıların dördü karikatürist, yedisi stand-up komedyeni, bir kişi ise hem karikatürist hem de stand-up komedyenidir. Ayrıca görüşülen mizahçıların yalnızca birisi kadındır.

Elde edilen verilerin analizinde birçok önemli ve ilginç bulgu elde edilmiş olmasına rağmen katılımcı sayısının az olması ve niteliksel araştırmaların doğası gereği, bulgular ile ilgili genellemeler yapılamayacağını vurgulamak gerekmektedir. Ortaya çıkan bulgular kuramsal yaklaşımlar ve mevcut literatür üzerinden değerlendirilerek anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen elde edilen verilerle herhangi bir genelleme yapılabilmesi mümkün değildir. Bununla beraber, çalışma sonucunda konu ile ilgili önemli ipuçları elde edilmiştir.

Genel anlamda görüşülen mizahçıların yetiştikleri sosyo-kültürel şartlar, bireysel ve çevresel faktörler değerlendirildiğinde mevcut mizah literatürü ile örtüşen bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Özellikle görüşülen tüm mizahçıların orta ve alt gelir gurubundan geliyor oluşu, hayatlarındaki kır/kent ilişkisi, yetiştikleri semtler ve hayatta yaşadıkları sıkıntılar hesaba katıldığında kuramsal çerçevede değinilen faktörlerin bir çoğunun etkin olduğu görülmektedir.

Ekonomik sermayenin azlığı, zaman içerisinde gelişen kültürel sermaye artışı, mahalle kültürü ve kent kültürünün bir arada oluşu gibi bulgular ortaya çıkmaktadır. Özellikle mizahçıların birden fazla kültüre aynı anda adapte olmaları bulgusu mizahi bakışın zeminini hazırlayan bir etken olarak kabul edilebilir. Böylece şehir hayatının uyumsuzluklarını ve farklı yaşam tarzlarını görme ve irdeleme fırsatı yakaladıkları ortaya çıkmaktadır. Türk mizah kaynaklarına baktığımız zaman çifte kültür üzerinden üretilen bir mizah geleneğine sahip olduğumuz söylenebilmektedir.

> Osmanlı mizahının başlıca özelliklerinden birisi de onun çifte kültüre dayanması oluyor. (...) Osmanlı mizahı ana gerilimini bu çifte kültür üstüne kurmuş gibidir. Nitekim, Hacivat ve Karagöz tipleri, Kavuklu ve Pişekâr tipleri bu iki kültürün temsilcileridir ve mizah bu iki kültür tipinin karşı karşıya getirilmesi sonunda sağlanır (Öngören, 1983: 65).

Görüşülen mizahçıların hemen hepsi çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşadıkları psikolojik travmalardan bahsetmişlerdir. Genel anlamda ailedeki ekonomik koşullardan kaynaklanan sıkıntılar ve kısıtlı olanaklar çok vurgulanan konular olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında aile içinde yaşanan sorunlara ve sosyal baskılara değinenler de olmuştur. Dolayısıyla giriş bölümünde vurgulanan eksiklik, yoksulluk ve yoksunluk tanımlamasının (Nesin, 2001) büyük ölçüde görüşülen mizahçıların hayatlarının bir bölümünde yaşandığını belirtmek mümkündür. Gerek sosyal, gerekse bireysel nedenlerle geçmişte yaşadıkları travmalara ve acılara değinen mizahçıların söylemleri, Freud'un mizah teorisini de destekler niteliktedir.

> Benlik, kendini etkilenmeye, dış gerçeklerin dayattığı acıyı yaşamaya bırakmayı reddeder; dış dünyanın darbelerinin kendisini etkileyebileceğini kabullenmeyi reddeder; bunun da ötesinde, bu darbelerin kendisi için bir zevk alma fırsatına bile dönüşebileceklerini gösterir (Freud'dan Aktaran Fenoglio ve Georgeon, 2007: 8).

Bu sonuç aynı zamanda Bourdieu'nün bahsettiği habitus'un içinde oluşan uyuşmazlıklar nedeniyle ortaya çıkan sıra dışı mücadele, protesto ve kaçış biçimleri tanımlamasına da uymaktadır (Aktaran Swartz, 2011). Çünkü görüşülen mizahçıların büyük bir çoğunluğu aynı zamanda kendilerini mizaha yönlendiren en önemli etkenlerden birinin, hayatta yaşadıkları acılar ve can sıkıntısı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca katılımcılar arasındaki stand-up komedyenlerinin önemli bir kısmı, mizahın bir tedavi aracı ve hayattaki acıları tolere etme biçimi olduğu yönündeki düşüncelerini dile getirmişlerdir.

İlham kaynakları açısından da görüşülen mizahçıların öncelikle kendi hayatlarından yola çıktıklarını söylemek mümkündür. Kendi ailelerinden ya da sosyal çevrelerinden söz ettikleri ve oradan ilham alarak hazırladıkları espriler, görüşmeler sırasında en çok değinilen konu olmuştur. Mizahçıların işledikleri toplumsal ve felsefi konuların da, kendi

kişisel hikâyeleri, bire bir deneyimleri ve yakın çevrelerindeki aktörler ve onların davranışları ile doğrudan ilgili olması dikkati çekmektedir.

Bir diğer önemli sonuç ise görüşülen mizahçıların eğitim hayatlarında ortaya çıkan çarpıklıklardır. Bir kişi hariç tüm katılımcılar üniversite mezunu olmasına rağmen, mizahçıların en az yarısının eğitim hayatlarının bir döneminde sınıfta kalma, okuldan atılma, okulu bırakma gibi problemler yaşamış olduğu görülmüştür. Bourdieu simgesel iktidar konusuna değinirken okul eğitiminin hâkim sınıfın standartlarının üstün olduğu kabulünün aşılanmasında kilit rol oynadığını belirtir (Aktaran Swartz, 2011). Bu durumda Bourdieu'nün ifadesiyle hâkim sınıfın standartlarının üstün olduğu kabulünü aşılamada kilit rol oynayan okul eğitimi ile mizah sanatçıları arasında bir çatışmanın varlığından da söz edilmesi mümkündür.

Ayrıca Türkiye'deki eğitim sisteminin sorunlu olduğunu, yetenekli gençlerin kendi ilgi alanlarına sağlıklı bir şekilde yönlendirilemediğini ve bunun sanat alanlarındaki üretime de olumsuz yansıdığını belirten katılımcılar bulunmaktadır. Görüşülen mizahçıların büyük çoğunluğu uğraştıkları sanat alanının dışında eğitim görmüş olmasına rağmen bireysel yetenek ve gayretleri ile profesyonel mizah çevrelerine girmeyi başarmışlardır. Ortaya çıkan bu iki sonuç birbirini destekler niteliktedir.

Bourdieu'nün yine eğitim ve meslek seçimi üzerinden örneklendirdiği bir diğer konu ise toplumsal cinsiyetin toplumsal sınıfın kurucu bir özelliği olduğudur. Fransa'daki okullarda aynı toplumsal sınıf içerisinden erkeklerin bilim alanında kadınlarınsa edebiyat alanında çalışmalarının daha olası olduğunu belirtmektedir (Aktaran Swartz, 2011). Bu bağlamda erkek mizahçıların sayısının kadın mizahçılara oranla oldukça fazla olması dikkat çeken bir başka bulgu olmuştur. Kadın mizahçıların sayısının daha az olmasında sosyal ve çevresel şartların etkisi önemli bir tartışma konusudur. Görüşülen mizahçılar arasındaki tek kadın olan ve gösterilerinde toplumsal cinsiyet rollerine yoğun olarak değinen bir stand-up komedyeni, kadınların ve erkeklerin mizah anlayışlarında farklılık olduğunu, "*erkekleri kadınlardan çok daha rahat bulduğunu*" ifade etmiştir. Ayrıca

sahnede anlattığı bazı hikâyelerin erkeklerden daha çok özellikle bazı kadınları rahatsız ettiğini belirtmiştir. Bu bulgular toplumsal cinsiyetin mizah anlayışının şekillenmesinde etkili bir faktör olabileceğini ortaya koymaktadır.

Giriş bölümünde bahsedilen Bourdieu'nün alan ve sermaye yaklaşımları baz alındığında, görüşülen mizahçıların yetiştikleri ortam ve koşullarda ekonomik sermaye yönünden avantajlı durumda olmasalar da, sosyal ve kültürel sermaye anlamında zaman içerisinde kendilerini geliştirme yetisine sahip oldukları görülmektedir. Örneğin katılımcıların tamamı şu anki mesleklerine zemin hazırlayacak ilgi alanlarıyla çok küçük yaşlarda tanışmışlardır. Her birinin hayal dünyalarını ve yeteneklerini geliştirecek özel zamanları olmuştur. Mizah dergisi, gazete ve çizgi roman okuma alışkanlığı özellikle karikatüristlerde çok erken yaşlarda kazanılmıştır. Bu yayınlarla tanışmaları genellikle eş, dost, akraba arasından bir kişinin sahip olduğu yayınlar aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Ayrıca birkaç istisna dışında katılımcıların çok büyük bir bölümü, kendi mizahının sadece güldürmekten ibaret olmadığına dair vurgu yapmıştır. Özellikle komedyenlerin neredeyse tamamının sahne performanslarını "*felsefeyi, sosyolojiyi aşan, onları öteleyen, disiplinler arası ve üstü bir edim*" olarak görme eğilimleri dikkat çekmiştir. Sahnede direkt felsefe yaptığını ifade edenlerin yanı sıra, dertlerini komikleştirerek anlattığını belirten stand-up komedyenleri bulunmaktadır.

Bu bağlamda ortaya çıkan sonuç mevcut mizah literatürü ile de paralellik göstermektedir. Hıfzı Topuz'un karikatüristin genel kültürü başlığı altında mizah sanatıyla uğraşan kişilerin sahip olması gereken entelektüel donanımı tanımladığı ifadeleri bu bulgunun rastgele ortaya çıkmadığının da bir göstergesidir. Topuz (1986), bir karikatüristin yeteneklerini kullanabilmesi için günlük olayları yakından izlemesi, bol bol okuması, toplumdan uzaklaşmaması ve geniş bir kültür düzeyinde olması gerektiğini belirtmiştir. Yine aynı bölümde Ali Ulvi Ersoy'un gazete karikatüristi için kullandığı, *"türlü düşünce akımlarından haberdar olmak; felsefe, tarih, edebiyat, şiir gibi birçok sanat alanına yakın olmak"* gibi betimlemelerine yer vererek kendi fikrini Ersoy'dan yaptığı alıntıyla desteklemiştir (Aktaran Topuz, 1986).

Yine mizah anlatısının Türkiye'deki ve Doğu toplumlarındaki en geleneksel karşılığı olan "meddahlık" için Özdemir Nutku'nun yaptığı tanımlamalar ve tespitler de, tarih boyunca mizahın kültürel sermaye gerektiren bir alan olageldiğini göstermektedir. Nutku, meddahların eğitim görmüş, kültürlü kişiler olduğunu belirtir ve toplum tarafından saygın kişiler sayılmalarının en önemli nedeninin sahip oldukları entelektüel birikim olduğundan bahseder. Sonraları az eğitim görmüş bazı meddahlar çıksa da, yine tarih kaynaklarına geçmiş en tanınmış meddahların eğitimli kişiler olduğunu vurgular (Nutku, 1997).

Eğitim konusuyla ilgili bir diğer sonuç da, görüşülen mizahçıların toplumun mizah anlayışının gelişmesinde ve şekillenmesinde eğitim ve entelektüel gelişmişliğin önemine yaptıkları vurgu olmuştur. Mizahın her ortam ve koşulda, her kültür ve eğitim düzeyinde, kısacası sosyal hayatın var olduğu her durumda, farklı şekillerde de olsa, kendine mutlaka yer bulacağı fikri ön plana çıksa da, mizahın toplum tarafından algılanma sürecinde eğitim faktörünün olumlu etkisi tüm katılımcıların değindiği bir husustur. Bu bağlamda dünyaca ünlü karikatürist Steinberg'in, mizahının okuyucusu tarafından daha iyi algılanabilmesiyle ilgili benzer bir ifadesi bulunmaktadır.

> Çizgimin bir anlam kazanması için okuyucumun ortak kültürümüzden, tarihimizden, şiirimizden yararlanmasını ve benimle ortaklık kurmasını ısrarla istiyorum. Çizgimi gözleriyle izleyen okuyucu sanatçı olur. Bakıyorum, demek ki Steinberg vardır.(Steinberg'den Aktaran Topuz, 1986: 69)

Dolayısıyla eğitim seviyesi ve entelektüel gelişmişliğin hem birey hem de toplum açısından mizah anlayışlarındaki farklılıklarla ilgili bir parametre olabileceği fikri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda din ve dindarlık kavramlarının mizah anlayışının gelişmesindeki olumlu ya da olumsuz etkileri sorgulandığında ise aynı netlikte bir sonuca ulaşılamamıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu din kavramını mizaha karşıt bulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca toplumun dindar kesimlerinin mizaha karşı mesafeli durmadığını düşünenler çoğunlukta olduğu gibi kendisini bu kesime yakın hissettiğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni olarak da mizahın "ortak toplumsal yaşam alanları"nın bir ürünü olması gösterilmiştir. Bu sonuç, Bourdieu'nün alan ve pratik teorileri ile ilgili olarak giriş bölümünde bahsedilen, mizahın alanlar arası bir pratik olarak var olabileceği öngörüsünü kuvvetlendirmektedir.

Ancak bununla birlikte farklı toplumların ve kültürlerin farklı tolerans düzeylerine sahip olmalarından kaynaklanan mizah anlayışı farklılıkları olabileceğine vurgu yapılmış ve bu bağlamda coğrafya, din, milliyet ve toplumun içinden geçtiği tarihsel süreç gibi faktörlerin bir toplumun tolerans düzeyini belirlediği ifade edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılar arasında, toplumumuzun kendisine yönelik eleştirilere çok açık olmadığını vurgulayanlar da bulunmaktadır. Tolerans düzeyi ifadesi, Nesin'in aşağıdaki yorumu ile de örtüşmekte ve kavramsal olarak aynı sonucu işaret etmektedir.

> Gülmecenin değişik türlerde oluşu, ayrı toplumların ayrı koşullarda bulunmasından, aynı toplumda da ayrı sınıfların bulunmasındandır. Yaşam koşulları birbirine benzeşik toplumların halkları, birbirlerinin gülmecesini daha kolay anlarlar. Hangi ulusun, hangi sınıfın gülmecesi olursa olsun, işlevi güldürmedir; gülmecenin içinde güldürme öğesi (komik) bulunmalıdır (Nesin, 2001: 19)

Toplum içindeki mizah anlayışları farklılıklarıyla ilgili en göze çarpan sonuç; internet ve sosyal medyayı aktif kullanan bir kitlenin farklılaşan mizahi yaklaşımlarından bahsedilmesi olmuştur. Birçok katılımcının internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması nedeniyle hem mizah dergiciliğinde yaşanan değişimler hem de yeni bir mizah jargonunun ortaya çıkmasıyla ilgili ifadeleri vardır. Ayrıca sosyal medya aracılığıyla ortaya çıkan kolektif ve hızlı mizah üretiminin sonucunda mizah tüketiminin de eskiye göre büyük bir hız kazandığına değinilmiştir. Mizah tüketimindeki hız nedeniyle eskiden popüler olan bazı mizahi yaklaşımların artık rağbet görmemesi ve mizah dergilerinin tirajlarında oluşan düşüşlere işaret edilmiştir. Yine Bourdieu'nün alan ve pratikler kavramları üzerinden burada ortaya çıkan yeni mizah anlayışları değerlendirilebilir. Bourdieu pratiklerin habitus ve alanın kesişiminden ortaya çıktığını belirtmiştir (Aktaran Swartz, 2011). Bu bağlamda internet ve sosyal medyayı, habitus'la etkileşime giren yeni bir alan olarak kabul etmemiz mümkündür. Bu yeni kesişim kümesinin sunduğu olanaklarla birlikte daha önce rastlanılmamış yeni pratiklerin ve söylem biçimlerinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu yeni alan, sosyal bir etkileşim alanı olmakla birlikte daha çok bireysel beğenilerin ön planda olmasıyla ilgili farklı tartışmaların da önünü açmaktadır.

Görüşülen mizahçıların da konuya paralel olarak mizahın toplumsal yanından çok bireysel beğenilerle ilgili kısmına daha çok vurgu yapması dikkat çekmektedir. Mizahın kendi bireysel yaşamlarında vazgeçilmez bir unsur ve kendilerini ifade etme yöntemi olduğu söylemi mizah sanatçıları açısından da daha ön plana çıkmıştır. Hayatın her alanında kullandıkları bir pratik olarak mizahın toplumsal işlevine de değinilmiş ancak bu nokta da mizahın protest tavrından ziyade mizahın uzlaştırıcı ve birleştirici gücü vurgulanmıştır. Ayrıca görüşülen mizahçılar kendi politik tutumları ve değer yargıları ile ilgili genelde çok keskin hatlar çizmemişlerdir. Bu bağlamda Hıfzı Topuz'un şu cümleleri ortaya çıkan bulguları destekler niteliktedir.

> Karikatürcünün görevi, bir partiyi ya da bir sınıfı alkışlamak ve desteklemek değildir. Tek kaygısı kendi kişisel görüşünü belirtmektir, başka hiçbir şey değil (Topuz, 1986: 26).

Görüşülen mizahçıların birkaç istisna dışında, "hoşgörü" ve "genel etik değerlere saygı" konularını, ürettikleri mizahın merkezine koymaları mizahın toplumsal işlevi ile ilgili olarak daha net bir tablo ortaya koymaktadır. Bu anlamda mizah daha çok protest bir ifade biçimi gibi anılsa da, aslında tarih boyunca mizahın toplumsal hoşgörüye hizmet ettiği fikri de oldukça yaygındır.

> Tarih içinde, mizah hoşgörüyü, hoşgörü ise mizahı beslemiş, geliştirmiş; en önemlisi, anlamlı kılmışlardır. Mizah, hoşgörüyü sağlamak adına yeni biçimler, anlatım yolları geliştirmiş, kendisini zaman ve yer bakımından sınırlamış; buna karşılık, yaşantımızın hemen her türlü alanlarını dışa vurabilmek için hoşgörü boyutunu zenginleştirmiş ve genişletmiştir. (Öngören, 1983: 34)

Önemli bir tartışma konusu olabilecek bir bulgu da, katılımcıların mizahın son birkaç yıldır yükselişe geçtiği ile ilgili vurguları olmuştur. Özellikle stand-up konusunda hem sahne hem de genç komedyen sayısındaki artış ve stand-up gösterilerine olan yoğun izleyici talebi tüm katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır. Dönemsel olarak mizaha ilgi artışının toplum yapısında büyük değişimler olduğu zaman dilimlerine denk geldiği görülmektedir (Öngören, 1983). Mizahın işlerlik kazandığı dönemlerle ilgili bir başka görüş de mutluluk zamanlarının ardından gelen buhran ve sıkıntı süreçlerini işaret

etmektedir. Mizaha olan talebin artmasının yanı sıra büyük mizah eserlerinin her zaman böyle dönemlerde ortaya çıkması da bir başka önemli tartışma konudur (Nesin, 2001).

> Ne zaman herhangi bir toplumda, mutluluk ve yücelme döneminin hemen arkasından bir çöküntü, bir bunalım ve baskı dönemi geliyorsa, böyle bir ortamda ille de büyük mizah eserleri ve halk gülmecesi doğuyor demek istemiyoruz. Ancak, halktan yana büyük mizah eserlerinin doğduğu ve halk mizahının şahlandığı toplum ve çağlarda, genellikle bu koşulları görmekteyiz. Mutlu bir yüceliş döneminin ardından gelen baskı ve bunalım dönemi (Nesin, 2001: 57).

Konuyla ilgili olarak Öngören daha da spesifik bir fikir ortaya atarak toplumun hangi alanında yoğun bir mizah salgını göze çarpıyorsa, o kesimde toplumun bir değişme içinde bulunduğunu ifade etmiştir (Öngören, 1983). Ancak bu noktada mizahın mı toplumsal değişimleri tetiklediği yoksa toplumsal değişimlerin mi mizaha olan talebi arttırdığı yine bir başka tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır.

4.2 Öneriler

Bu tez çalışmasında yapılan niteliksel araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar ve mevcut literatür değerlendirildiğinde; bu çalışmanın henüz aydınlatılamamış bazı konular ve yeni çalışma alanlarının önünü açabileceği fark edilmiştir.

Mizah ve toplum arasındaki ilişki ve etkileşim Bourdieu'nün habitus, alan ve pratikler kavramları üzerinden değerlendirildiğinde birçok yeni tartışma konusunu da gündeme getirmiştir. Bu bağlamda bu çalışma, konuyla ilgili daha kapsamlı araştırmaların yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Toplumsal değişim ve mizah arasındaki ilişki daha kapsamlı amipirik incelemeler ve tarihsel olaylar göz önüne alınarak daha detaylı bir şekilde incelenebilir.

Daha fazla çeşitlilikte ve sayıda katılımcının yer aldığı derinlemesine görüşmeler ve özellikle grup dinamiğinin içinde çok daha farklı düşüncelerin ortaya çıkabileceği odak grup görüşmeleri tekniği ile mizahın ortaya çıkma koşulları ve mizah beğenileri tartışılabilir.

Toplumun farklı kesimlerinin mizah beğenileri ve mizahın toplumsal alt gruplar özelindeki işlevsellikleri çok farklı tartışmaların önünü açabilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve mizah konusu farklı bir bakış açısıyla ele alınarak mizah dünyasında kadın sayısının neden az olduğu konusu ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

Mizah ve eğitim konusu özelinde eğitim faktörünün mizah üzerindeki etkileri daha detaylı olarak tartışılabilir. Özellikle mizah sanatçısının zor yetişiyor olmasının eğitim sisteminin çıkmazları ile ilgili mi yoksa mizah üretiminin doğasıyla mı ilgili olduğu sorusu yeni bir tartışma konusu olabilir.

Eğitim sisteminin bireysel yaratıcılığa ne gibi sınırlar koyduğu ve sanata yatkınlığı olan bireylerin erken yaşta sanat eğitimine yönlendirilememesi ile ilgili sosyal problemler ve engellerin ortaya konulması önemlidir. Ayrıca sanat eğitimi veren kurumların mizahi yaratıcılığa katkı sağlayıp sağlayamayacağı farklı bir çalışma alanı olarak gündeme getirilebilir.

EK'LER

Ek 1: MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ:
Karikatür Sanatçıları ve Stand-up Komedyenleri ile Yapılan Niteliksel Çalışma

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ÇERÇEVESİ

Tanıtım bilgileri ve numarası:

(Tanışma: Hangi kurumdan geldik, kimiz, ne yapmak istiyoruz sorularına yanıt olacak şekilde açıklama yapılacak ve görüşmenin yaklaşık süresi hakkında bilgi verilecektir.)

Görüşülen kişi, kendisine nasıl hitap etmemizi istiyor?

Görüşmenin tarihi:

Görüşmenin yapıldığı yer:

Görüşmenin kaydedilmesini ve raporda adının geçmesini uygun buluyor mu?
A. Teyp: 1. Uygun 2. Uygun değil. 3. Fark etmez.
B. Raporda adının geçmesi: 1. Uygun 2. Uygun değil. 3. Fark etmez.

Görüşme sırasında başka kimlerin bulunduğu ve oturma düzeni:

Diğer kişiler hakkında kısa bilgi:

Görüşmeyi yapan ekip üyeleri:
Görüşmeyi yürüten (Moderatör):
Gözlemci(ler):

Görüşülecek konu başlıkları (ve deşme soruları)

Aile yapısı, yetiştiği ortamlar hakkında bilgi:

1. Yetiştiği ve halen yaşadığı ortam(lar), bu ortamların demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları hakkında bilgi. Varsa, göç hikâyesi.

    a. Ailesi
    - Sosyal Sınıf?
    - Anne-baba mesleği?
    - Ailedeki genel koşullar? Nasıl bir aile?
    - Kardeşler hakkında bilgi?

    b. Eğitimi,
    - Eğitimini nerede aldığı?
    - Nasıl bir öğrenci olmuş? Hangi dersler daha çok ilgisini çekiyordu? Neden?

    c. Arkadaşları, çocukluğu/gençliği?
    - Daha çok neler yapmaktan hoşlanırdınız?
    - Şu anda boş vakitlerinizde neler yapıyorsunuz?

Mizaha yönelim:

2. Sizi mizaha yönelten olaylar ve koşullar neler olduğunu düşünüyorsunuz?
    a. Hangi alt-kültürün ürünleri? Sizce bu yönelime neden olan belli koşullar var mı? Kimler? Neden onlar? Doğuştan sahip olunan bir yaratıcılıktan söz edilebilir mi? Yoksa içinde bulunulan alt-kültür mü bunun gelişmesine katkıda bulunuyor?

Mizah anlayışı:

3. Mizah size ne anlam ifade ediyor?

4. Kendisini, dünyadaki ve Türkiye'deki karikatüristlerden ayıran hangi özellikleri olduğunu düşünüyor?

5. Kendi kendisi ile dalga geçiyor mu? Süreçteki değişik evreler, sıralanması, özellikleri neler? Nelere, niçin güldüğü?

    a. Sizin ilham kaynaklarınız nelerdir?
    - Kadın-erkek ilişkiler (Cinsellik, gender, iş bölümü)
    - Ebeveyn-çocuk, kardeş ilişkileri
    - Ev içindeki nesneler
    - Tüketim tercihleri/biçimleri
    - Varoş mizahı
    - Başka?

6. "Anarşizm" kavramı size ne ifade ediyor? Mizahın bir tür anarşizm olduğunu düşünüyor musunuz?

İçinde yoğun bir toplumsal eleştiri olsa da hoşgörü barındırıyor mu

7. Toplumumuzun mizah anlayışı hakkında ne düşünüyorsunuz?
    a. Çeşitli alt gruplar arasında farklılık görüp görmediği? Nasıl?
    b. Dönemsel farklılıklar gözlemleyip gözlemlemediği? Nasıl?
    c. Toplumun bazı yaklaşımlarının mizah anlayışının gelişmesine olan katkıları hakkında ne düşünüyor?
        - Eğitim
        - Din
        - Dil, etnisite vb. gibi.
        - Toplumsal değerlere karşı bağınız ne kadar güçlü din-milliyet-takım vb.
        - Çok ciddi tutum içinde olduğunuz bir konu var mı Yok artık bu konuda da şaka yapılmaz dediğiniz

    d. Toplum genel olarak yaptığı işin değerini biliyor mu? Nasıl gördüğünü düşünüyor? Genel olarak toplum, toplumun farklı kesimleri, özel olarak aile sorgulanabilir. (Sosyal sermaye, statü)
        - Eski/yeni farkı var mı? Nasıl?
    e. Karikatüristlerin dünya ve ülkemizdeki yeri hakkında ne düşünüyor?

İş hayatı ile ilgili bilgi:

8. Bu işi yapmasaydı ne iş yapmak isterdi?
    a. O zamanki mevcut koşulların onu nereye götüreceğini düşünüyor?
    b. Bugüne kadar bu iş dışında başka işler yapmış mı?

9. Bu noktaya gelmek için mücadele verdiğini düşünüyor mu? Neden ve nasıl?
    a. Ne işler yaptığı, hangi dergilerde çalıştığı?

10. Yaptığı işten aldığı doyum/haz
    a. Yaptığı işten sıkıldığı oluyor mu?
    b. Gündelik hayatınızda, sürekli olarak mizahla ilgileniyor olmanın getirdiği olumsuz kuşular var mı

    -Genelde çevrenizle kolay uyum sağlar mısınız?

    -İç dünyanıza çekiliyor olmak sizi ben-merkezci bir hâle getiriyor mu? Yoksa iletişim konusunda mizahçı olmanın sağladığı avantajlar var mı?

Ek 2: MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ:
Karikatür Sanatçıları ve Stand-up Komedyenleri ile Yapılan Niteliksel Çalışma

SENARYO GELİŞTİRME FORMU

Tanıtım bilgileri ve numarası:

(Tanışma: Hangi kurumdan geldik, kimiz, ne yapmak istiyoruz sorularına yanıt olacak şekilde açıklama yapılacak ve görüşmenin yaklaşık süresi hakkında bilgi verilecektir.)

Görüşülen kişi, kendisine nasıl hitap etmemizi istiyor?

Görüşmenin tarihi:

Görüşmenin yapıldığı yer:

Görüşmenin kaydedilmesini ve raporda adının geçmesini uygun buluyor mu?
A. Teyp: 1. Uygun 2. Uygun değil. 3. Fark etmez.
B. Raporda adının geçmesi: 1. Uygun 2. Uygun değil. 3. Fark etmez.

Görüşme sırasında başka kimlerin bulunduğu ve oturma düzeni:

Diğer kişiler hakkında kısa bilgi:

Görüşmeyi yapan ekip üyeleri:
Görüşmeyi yürüten (Moderatör):
Gözlemci(ler):

Görüşülecek konu başlıkları (ve deşme soruları)

Aile yapısı, yetiştiği ortamlar hakkında bilgi:

11. Yetiştiği ve halen yaşadığı ortam(lar), bu ortamların demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları hakkında bilgi. Varsa, göç hikâyesi.

    a. Ailesi
       - Sosyal Sınıf?
       - Anne-baba mesleği?
       - Ailedeki genel koşullar? Nasıl bir aile?
       - Kardeşler hakkında bilgi?

    b. Eğitimi,
       - Eğitimini nerede aldığı?
       - Nasıl bir öğrenci olmuş? Hangi dersler daha çok ilgisini çekiyordu? Neden?

    c. Arkadaşları, çocukluğu/gençliği?
       - Daha çok neler yapmaktan hoşlanırdınız?
       - Şu anda boş vakitlerinizde neler yapıyorsunuz?

Mizaha yönelim:

12. Sizi mizaha yönelten olaylar ve koşullar neler olduğunu düşünüyorsunuz?
    a. Hangi alt-kültürün ürünleri? Sizce bu yönelime neden olan belli koşullar var mı? Kimler? Neden onlar? Doğuştan sahip olunan bir yaratıcılıktan söz edilebilir mi? Yoksa içinde bulunulan alt-kültür mü bunun gelişmesine katkıda bulunuyor?

Mizah anlayışı:

13. Mizah size ne anlam ifade ediyor?

14. Kendisini, dünyadaki ve Türkiye'deki karikatüristlerden ayıran hangi özellikleri olduğunu düşünüyor?

15. Kendi kendisi ile dalga geçiyor mu? Süreçteki değişik evreler, sıralanması, özellikleri neler? Nelere, niçin güldüğü?

    b. Sizin ilham kaynaklarınız nelerdir?
       - Kadın-erkek ilişkiler (Cinsellik, gender, iş bölümü)
       - Ebeveyn-çocuk, kardeş ilişkileri
       - Ev içindeki nesneler
       - Tüketim tercihleri/biçimleri
       - Varoş mizahı
       - Başka?

16. "Anarşizm" kavramı size ne ifade ediyor? Mizahın bir tür anarşizm olduğunu düşünüyor musunuz?
    İçinde yoğun bir toplumsal eleştiri olsa da hoşgörü barındırıyor mu

17. Toplumumuzun mizah anlayışı hakkında ne düşünüyorsunuz?
    a. Çeşitli alt gruplar arasında farklılık görüp görmediği? Nasıl?
    b. Dönemsel farklılıklar gözlemleyip gözlemlemediği? Nasıl?
    c. Toplumun bazı yaklaşımlarının mizah anlayışının gelişmesine olan katkıları hakkında ne düşünüyor?
        - Eğitim
        - Din
        - Dil, etnisite vb. gibi.
        - Toplumsal değerlere karşı bağınız ne kadar güçlü din-milliyet-takım vb.
        - Çok ciddi tutum içinde olduğunuz bir konu var mı Yok artık bu konuda da şaka yapılmaz dediğiniz

    d. Toplum genel olarak yaptığı işin değerini biliyor mu? Nasıl gördüğünü düşünüyor? Genel olarak toplum, toplumun farklı kesimleri, özel olarak aile sorgulanabilir. (Sosyal sermaye, statü)
        - Eski/yeni farkı var mı? Nasıl?
    e. Karikatüristlerin dünya ve ülkemizdeki yeri hakkında ne düşünüyor?

İş hayatı ile ilgili bilgi:

18. Bu işi yapmasaydı ne iş yapmak isterdi?
    a. O zamanki mevcut koşulların onu nereye götüreceğini düşünüyor?
    b. Bugüne kadar bu iş dışında başka işler yapmış mı?

19. Bu noktaya gelmek için mücadele verdiğini düşünüyor mu? Neden ve nasıl?
    a. Ne işler yaptığı, hangi dergilerde çalıştığı?

20. Yaptığı işten aldığı doyum/haz
    a. Yaptığı işten sıkıldığı oluyor mu?
    b. Gündelik hayatınızda, sürekli olarak mizahla ilgileniyor olmanın getirdiği olumsuz kuşular var mı

    -Genelde çevrenizle kolay uyum sağlar mısınız?

    -İç dünyanıza çekiliyor olmak sizi ben-merkezci bir hâle getiriyor mu? Yoksa iletişim konusunda mizahçı olmanın sağladığı avantajlar var mı?

Ek 3: MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ:
Karikatür Sanatçıları ve Stand-up Komedyenleri ile Yapılan Niteliksel Çalışma

VERİ ANALİZİ FORMU

Tanıtım bilgileri ve numarası:

(Tanışma: Hangi kurumdan geldik, kimiz, ne yapmak istiyoruz sorularına yanıt olacak şekilde açıklama yapılacak ve görüşmenin yaklaşık süresi hakkında bilgi verilecektir.)

Görüşülen kişi, kendisine nasıl hitap etmemizi istiyor?

Görüşmenin tarihi:

Görüşmenin yapıldığı yer:

Görüşmenin kaydedilmesini ve raporda adının geçmesini uygun buluyor mu?
A. Teyp: 1. Uygun 2. Uygun değil. 3. Fark etmez.
B. Raporda adının geçmesi: 1. Uygun 2. Uygun değil. 3. Fark etmez.

Görüşme sırasında başka kimlerin bulunduğu ve oturma düzeni:

Diğer kişiler hakkında kısa bilgi:

Görüşmeyi yapan ekip üyeleri:
Görüşmeyi yürüten (Moderatör):
Gözlemci(ler):

Görüşülecek konu başlıkları (ve deşme soruları)

Aile yapısı, yetiştiği ortamlar hakkında bilgi:

21. Yetiştiği ve halen yaşadığı ortam(lar), bu ortamların demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları hakkında bilgi. Varsa, göç hikâyesi.

    a. Ailesi
        - Sosyal Sınıf?
        - Anne-baba mesleği?
        - Ailedeki genel koşullar? Nasıl bir aile?
        - Kardeşler hakkında bilgi?

    b. Eğitimi,
        - Eğitimini nerede aldığı?
        - Nasıl bir öğrenci olmuş? Hangi dersler daha çok ilgisini çekiyordu? Neden?

    c. Arkadaşları, çocukluğu/gençliği?
        - Daha çok neler yapmaktan hoşlanırdınız?
        - Şu anda boş vakitlerinizde neler yapıyorsunuz?

Mizaha yönelim:

22. Sizi mizaha yönelten olaylar ve koşullar neler olduğunu düşünüyorsunuz?
    a. Hangi alt-kültürün ürünleri? Sizce bu yönelime neden olan belli koşullar var mı? Kimler? Neden onlar? Doğuştan sahip olunan bir yaratıcılıktan söz edilebilir mi? Yoksa içinde bulunulan alt-kültür mü bunun gelişmesine katkıda bulunuyor?

Mizah anlayışı:

23. Mizah size ne anlam ifade ediyor?

24. Kendisini, dünyadaki ve Türkiye'deki karikatüristlerden ayıran hangi özellikleri olduğunu düşünüyor?

25. Kendi kendisi ile dalga geçiyor mu? Süreçteki değişik evreler, sıralanması, özellikleri neler? Nelere, niçin güldüğü?

    c. Sizin ilham kaynaklarınız nelerdir?
        - Kadın-erkek ilişkiler (Cinsellik, gender, iş bölümü)
        - Ebeveyn-çocuk, kardeş ilişkileri
        - Ev içindeki nesneler
        - Tüketim tercihleri/biçimleri
        - Varoş mizahı
        - Başka?

26. "Anarşizm" kavramı size ne ifade ediyor? Mizahın bir tür anarşizm olduğunu düşünüyor musunuz?
    İçinde yoğun bir toplumsal eleştiri olsa da hoşgörü barındırıyor mu

27. Toplumumuzun mizah anlayışı hakkında ne düşünüyorsunuz?

a. Çeşitli alt gruplar arasında farklılık görüp görmediği? Nasıl?
b. Dönemsel farklılıklar gözlemleyip gözlemlemediği? Nasıl?
c. Toplumun bazı yaklaşımlarının mizah anlayışının gelişmesine olan katkıları hakkında ne düşünüyor?
    - Eğitim
    - Din
    - Dil, etnisite vb. gibi.
    - Toplumsal değerlere karşı bağınız ne kadar güçlü din-milliyet-takım vb.
    - Çok ciddi tutum içinde olduğunuz bir konu var mı Yok artık bu konuda da şaka yapılmaz dediğiniz

d. Toplum genel olarak yaptığı işin değerini biliyor mu? Nasıl gördüğünü düşünüyor? Genel olarak toplum, toplumun farklı kesimleri, özel olarak aile sorgulanabilir. (Sosyal sermaye, statü)
    - Eski/yeni farkı var mı? Nasıl?
e. Karikatüristlerin dünya ve ülkemizdeki yeri hakkında ne düşünüyor?

İş hayatı ile ilgili bilgi:

28. Bu işi yapmasaydı ne iş yapmak isterdi?
    a. O zamanki mevcut koşulların onu nereye götüreceğini düşünüyor?
    b. Bugüne kadar bu iş dışında başka işler yapmış mı?

29. Bu noktaya gelmek için mücadele verdiğini düşünüyor mu? Neden ve nasıl?
    a. Ne işler yaptığı, hangi dergilerde çalıştığı?

30. Yaptığı işten aldığı doyum/haz
    a. Yaptığı işten sıkıldığı oluyor mu?
    b. Gündelik hayatınızda, sürekli olarak mizahla ilgileniyor olmanın getirdiği olumsuz kuşular var mı

    -Genelde çevrenizle kolay uyum sağlar mısınız?
    -İç dünyanıza çekiliyor olmak sizi ben-merkezci bir hâle getiriyor mu? Yoksa iletişim konusunda mizahçı olmanın sağladığı avantajlar var mı?

Ek 4: MİZAH ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE VE MİZAHA YÖNELMEDE SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRENİN ROLÜ

Tablo 1. Katılımcıların kişisel özellikleri

Kodu	Cinsi-yeti	Yaşı	Eğitimi	Yaptığı Mizah Türü	Ne kadar Süredir Bu İşi Profes yonelce Yaptığı	Varsa, Başka Mesleği	Mede ni Hali	Yetiştiği Yer(ler)	Yetiştiği Yerin Yapısı	Ailesinin Sosyo-Ekono-mik Koşulları	Baskın İdeolojik/Politik Tavrı
1	Erkek	48	Üniversite (Astronomi ve Uzay Bilimleri)	Karikatür	20	Animasyon Yönetmeni	Evli	Karaburun/İzmir (Tekirdağ-Adana)	Sahil Kasabası (Balıkçı Köyü)	Orta-Alt Gelir Memur-Asker Geniş Aile	Türk Kültür ve Geleneklerini Sahiplenen Söylemler/Muhafazakâr Değil
2	Erkek	55	Ortaokul	Karikatür	30	Yok	Evli	Kartal/İstanbul	Varoş / İşçi Sınıfı	Alt Gelir - Almancı/Bakkal Kalabalık Aile	Sosyalist Altyapılı Anti militarist Muhafazakâr
3	Erkek	45	Üniversite (Güzel Sanatlar F. - Seramik)	Karikatür	20 (5+15)	Çocuk Kitapları ve Çizgi Film Çizeri	Evli	Salacak-Üsküdar/ İstanbul	Salacak/ Üsküdar Geleneksel Kentsoylu Mahallesi	Orta Gelir/ Memur-SanatçıÇekirdek Aile	Ülkücü/Milliyetçi Muhafazakâr

Kodu	Cinsi-yeti	Yaşı	Eğitimi	Yaptığı Mizah Türü	Ne kadar Süredir Bu İşi Profes yonelce Yaptığı	Varsa, Başka Mesleği	Mede ni Hali	Yetiştiği Yer(ler)	Yetiştiği Yerin Yapısı	Ailesinin Sosyo-Ekono-mik Koşulları	Baskın İdeolojik/Politik Tavrı
4	Erkek	44	Üniversite (Sosyoloji)	Karikatür	20 (8+12)	Senarist/ Konsept Yazarı	Bekar	Bursa-Yalova	Sanayi Mahallesi	Orta-Alt Gelir İşçi-Memur Çekirdek Aile	Muhafazakâr Altyapılı Sosyalist
5	Erkek	38	Doktora (Felsefe)Öğrencisi/(Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği)	Stand Up	15	Öğretim Görevlisi	Evli	Şirinevler /İstanbul	Varoş Mahallesi Kozmopolit	Orta-Alt Gelir/ Nakliyeci/ Kalabalık Çekirdek Aile	Üniversite Döneminde Sosyalst Gençlik Yapılarında Aktif Rol Üstlenmiş - Şu anda ideolojik tavrı çok fazla hissedilmiyor.
6	Erkek	43	Üniversite (Makina Mühendisliği)	Stand Up	15	Doğaçlama Tiyatro Eğitmeni	Evli	Salihli/Manisa	Batı Anadolu Geleneksel Mahalle	Orta-Alt Gelir/ Memur/ Geniş Aile	Liberal

Kodu	Cinsi-yeti	Yaşı	Eğitimi	Yaptığı Mizah Türü	Ne kadar Süredir Bu İşi Profes yonelce Yaptığı	Varsa, Başka Mesleği	Mede ni Hali	Yetiştiği Yer(ler)	Yetiştiği Yerin Yapısı	Ailesinin Sosyo-Ekono-mik Koşulları	Baskın İdeolojik/Politik Tavrı
7	Kadın	27	Üniversite (Sanat Tarihi)	Stand Up	7	Oyuncu	Bekar	Karamürs el/Kocaeli	Köy Hayatı Ağırlıklı (Özel Durum)	Alt Gelir/ Anne-Baba Ayrı	Feminist/Muhalif Politik Söylemler
8	Erkek	35	Üniversite (Beden Eğitimi Öğr.)	Stand Up	3	Beden Eğitimi Öğretme ni	Bekar	Samsun	Varoş Mahallesi	Orta-Alt Gelir/Memu r/ Kalabalık Çekirdek Aile	Anarşist Yaklaşımlar/Apolitik Tavır
9	Erkek	35	Üniversite (Açık Öğretim)	Stand Up	7	Oyuncu	Evli	Zeytinbur nu/İstanb ul	Varoş Mahallesi Muhafaza kar	Orta-Alt Gelir/ Ticaret/ Anne Baba ayrı	Muhafazakar Altyapılı/ İmalı Muhalif Söylemler

Kodu	Cinsi-yeti	Yaşı	Eğitimi	Yaptığı Mizah Türü	Ne kadar Süredir Bu İşi Profes yonelce Yaptığı	Varsa, Başka Mesleği	Mede ni Hali	Yetiştiği Yer(ler)	Yetiştiği Yerin Yapısı	Ailesinin Sosyo-Ekono-mik Koşulları	Baskın İdeolojik/Politik Tavrı
10	Erkek	38	Yüksekokul (Sağlık Teknisyenliği)	Stand Up	10	Komedi Gecesi Moderatörü	Evli	Avcılar-Bayrampaşa/İstanbul	Göçmen Mahallesi	Orta-Alt Gelir/Esnaf/ Çekirdek Aile	Liberal Yaklaşımlar/Apolitik Tavır
11	Erkek	38	Üniversite (Konservatuvar-Müjdat Gezen Tiyatro)	Stand Up	20 (5+15)	Tiyatro Oyuncusu	Bekar	Sarıyer/İstanbul	Geleneksel Kentsoylu Mahallesi	Orta Gelir Memur-Sanatçı Çekirdek Aile	Atatürk Vurgusu Bulunan Bazı Söylemler
12	Erkek	39	Üniversite (Jeofizik Mühendisliği)	Stand Up Karikatür	20	Yok	Evli	Ümraniye /İstanbul	Geleneksel Orta Sınıf Mahallesi	Orta-Alt Gelir/Gemici-İşçi/ Çekirdek Aile	Politik Tavrını Belirtmeye Gerek Duymuyor/Muhalif

KAYNAKÇA

Aristoteles. (2012). *Retorik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bergson, H. (2006). *Gülme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. İstanbul: Hil Yayın.

Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Ankara: Heretik Yayınları.

Freud, S. (2012). *Espriler ve Bilinçdışı İle İlişkileri*. İstanbul: Payel Yayınevi.

Fenoglio, İ. & Georgeon, F. (2007). *Doğu'da Mizah*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. Ankara: Dost Kitabevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Layder, D. (2010). *Sosyal Teoriye Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.

Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. İstanbul: İris Yayıncılık.

Nesin, A. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı*. İstanbul: Adam Yayınları.

Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

Nutku, Ö. (1997). *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Oral, Ü. (2006). *Meddah Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özunlu, U. (1999) *Gülmecenin Dilleri*. Ankara: Doruk Yayımcılık.

Popescu, C. "Social Perspectives on Humour: Conflict Theories and Ethnic Humour". *Seria Filologie*, 1/2010 (Vol.LXII), 37-44.

Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Slattery, M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Topuz, H. (1986). *İletişimde Karikatür ve Toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Yardımcı, İ. (2010). "Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010 (3/2), 1-41.